"Қостанай облысы әкімдігінің табиғи ресурстар және табиғат пайдалануды реттеу басқармасы" ММ

Қостанай облысының экологиялық жағдайы

Қостанай облысының экологиялық жағдайы

Авторлар
Жоба жетекшісі - Якупов А.Р.
Әзірлеу - Вишневская Е.С.
Түзету - Тютеев Б.Т.
Беттеу – Назарова А.Н.

Басылымда Қоршаған ортаны қорғау саласындағы құзыретті мемлекеттік органдардың деректері бойынша Қостанай облысының экологиялық жағдайы сипатталған, атмосфералық ауаның, су және жер ресурстарының, орман қорының, биоресурстардың, жер қойнауының, қорғалатын табиғи аймақтардың жай-күйі туралы ақпарат берілген, облыстың экологиялық проблемалары және оларды шешу жолдары қамтылған.

Оқу құралы жоғары оқу орындарының оқытушылары мен студенттеріне, мектептер мен басқа оқу орындарының мұғалімдері мен оқушыларына, экологтар мен табиғат пайдаланушыларға арналған.

«Қостанай облысы әкімдігінің табиғи ресурстар және табиғат пайдалануды реттеу басқармасы» ММ тапсырысы бойынша «Мүгедектер және әлеуметтік бейімдеу қоғамы» ҚБ дайындады.

«Қостанай облысы әкімдігінің табиғи ресурстар және
табиғат пайдалануды реттеу басқармасы» ММ,
Қостанай қаласы, Тәуелсіздік көшесі, 72, тел.: 8 (7142) 54-01-06,
e-mail: upr.leshoz@kostanay.gov.kz.

«Мүгедектер және әлеуметтік бейімдеу қоғамы» ҚБ
Қостанай қаласындағы филиал, Хакимжанова көшесі, 9,
тел.: +7 (700) 199-13-15
e-mail: tookaztechproduct@gmail.com

ISBN 111-111-1111

МАЗМҰНЫ

1. ҚОСТАНАЙ ОБЛЫСЫ ТУРАЛЫ ЖАЛПЫ МӘЛІМЕТТЕР 4
2. ҚОСТАНАЙ ОБЛЫСЫНЫҢ СУ РЕСУРСТАРЫНЫҢ ЖАЙ КҮЙІ 11
3. ҚОСТАНАЙ ОБЛЫСЫНЫҢ АТМОСФЕРАЛЫҚ АУАСЫНЫҢ ЖАЙ-КҮЙІ 32
4. ҚОСТАНАЙ ОБЛЫСЫНЫҢ ЖЕР РЕСУРСТАРЫНЫҢ ЖАЙ-КҮЙІ 42
5. ҚОСТАНАЙ ОБЛЫСЫНДАҒЫ ӨНДІРІС ЖӘНЕ ТҰТЫНУ ҚАЛДЫҚТАРЫ БОЙЫНША АҚПАРАТ 45
6. ҚОСТАНАЙ ОБЛЫСЫНЫҢ ЖЕР ҚОЙНАУЫНЫҢ ЖАЙ-КҮЙІ 53
7. ҚОСТАНАЙ ОБЛЫСЫНЫҢ БИОРЕСУРСТАРЫНЫҢ ЖАЙ-КҮЙІ 56
8. ҚОСТАНАЙ ОБЛЫСЫНДА ӨТКІЗІЛЕТІН ТАБИҒАТ ҚОРҒАУ ІС-ШАРАЛАРЫ ТУРАЛЫ АҚПАРАТ 75
АЙДАЛАНЫЛҒАН ДЕРЕККӨЗДЕРДІҢ ТІЗІМІ 78

1. ҚОСТАНАЙ ОБЛЫСЫ ТУРАЛЫ ЖАЛПЫ МӘЛІМЕТТЕР

Географиялық орналасуы. Қостанай облысы Қазақстанның солтүстік бөлігін алып жатыр, бес қазақстандық өңірмен (Ақтөбе, Ұлытау, Қарағанды, Ақмола және Солтүстік Қазақстан облыстарымен) және Ресей Федерациясының үш субъектісімен (Орынбор, Челябі және Қорған облыстарымен) шектеседі. Әкімшілік орталығы - Қостанай қаласы. Аймақтың жалпы ауданы - 196 001 км2, бұл Республика аумағының 7,2%-на тең, бұл көрсеткіш бойынша облыс елде төртінші орында (1-сурет). Қостанай облысының аумағы Сенегал аумағынан біршама аз (196 190 км2) және Сирия аумағынан үлкен (185 180 км2).

1-сурет - Қазақстан облыстарының алаңы (км²)

Географиялық орналасуы. Қостанай облысы Қазақстанның солтүстік бөлігін алып жатыр, бес қазақстандық өңірмен (Ақтөбе, Ұлытау, Қарағанды, Ақмола және Солтүстік Қазақстан облыстарымен) және Ресей Федерациясының үш субъектісімен (Орынбор, Челябі және Қорған облыстарымен) шектеседі. Әкімшілік орталығы - Қостанай қаласы. Аймақтың жалпы ауданы - 196 001 км2, бұл Республика аумағының 7,2%-на тең, бұл көрсеткіш бойынша облыс елде төртінші орында (1-сурет). Қостанай облысының аумағы Сенегал аумағынан біршама аз (196 190 км2) және Сирия аумағынан үлкен (185 180 км2).

Жер бедері және гидрографиялық желі. Өңірдің жер бедері айқын контрастылығымен ерекшеленеді. Облыстың солтүстіктен оңтүстікке қарай Арал маңы ойпатына дейінгі ұзындығы 800 км құрайды, ал ендік ауқымы (Орал маңы тауларының етегінен Обаған–Есіл суайрығына дейін) 250-400 км аралығында өзгереді. Солтүстік аумақтар Батыс Сібір жазығының оңтүстік-батыс секторының шегінде жатыр, орталығы мен оңтүстігін Торғай үстірті алып жатыр, батыс аудандары Жайық үстіртімен шектеседі, ал оңтүстік-шығыс шеті Қазақтың ұсақ шоқылар аймағына жатады. Орталық орографиялық элемент - кең әрі айқын қалыптасқан Торғай ойысы.Абсолютті биіктік белгілері негізінен 200-ден 400 м-ге дейін өзгереді. Тобыл, Торғай және Әйет өзендерінде кең жайылмалары мен жайылма террассалар жүйесі бар ең үлкен өзен аңғарлары пайда болды.Тобылда су ағынын реттеуге арналған Жоғары Тобыл, Қызылжар, Қаратомар, Сергеевское және Амангелді ірі су қоймалары салынған.

Көл қоры тұщы және тұзды су қоймаларымен ұсынылған. Олардың ішіндегі ең ірілері: Құсмұрын, теңіз, Қойбағор, Жаншұра, Сарыкөл, Сарымойын және Сарыоба.

Климаттық жағдайлар. Еуразияның тереңдігінде орналасуы температура мен ылғалдың ендік градиенттері бар күрт континентальды климатты анықтайды. Аязсыз кезеңнің ұзақтығы солтүстіктен оңтүстікке қарай 160-тан 110 күнге дейін қысқарады, ал тұрақты қар жамылғысының ұзақтығы 160-тан 105 күнге дейін өзгереді.

Жауын-шашынның жылдық мөлшері де айтарлықтай дифференциацияға ұшырайды: солтүстік аудандарда 390 мм-ден оңтүстікте 159 мм-ге дейін.

Қыс мезгілі Сібір антициклонының әсерінен болатын төмен температурамен және қар жамылғысының шамалы қуатымен сипатталады. Ашық күндері ауа температурасы –30...–40 °С-қа дейін және одан да төмен түсуі мүмкін. Қар жамылғысы ақпан–наурыз айларында ең жоғары деңгейге жетеді: солтүстікте оның қалыңдығы 20–30 см, оңтүстікте 18–20 см құрайды. Желдің қарқынды әрекеті қардың қайта бөлінуіне ықпал етеді: көтеріңкі учаскелерден қар сайлар мен жыраларға ұшып жиналады, бұл қардан арылған топырақтың терең қатуына әкеледі. Қатты желдер мен борандар облыс аумағында қарлы кезеңнің орта есеппен 1/3 бөлігінде, яғни жылына 18–52 күн аралығында байқалады. Көктем қысқа, оңтүстіктен жылы ауа массаларының адвекциясына байланысты тез жылынады, құрғақ желдер мен топырақтың жоғарғы қабатын жылдам құрғататын шаңды дауылдар жиі болады. Жаз ыстық әрі құрғақ, бұл ендік үшін жауын-шашын мөлшері салыстырмалы түрде жоғары болғанына қарамастан, осылай сипатталады. Ауа ылғалдылығы мен жауын-шашын мөлшері сәйкесінше ендік бағытта солтүстіктен оңтүстікке қарай төмендейді.

Гидрография және су ресурстары. Қостанай облысының өзен желісі біркелкі дамымаған: ең үлкен тығыздық Солтүстік және Оңтүстік бөліктерге тән, ал орталық аудандарда тұрақты су ағындары жетіспейді. Өзеннің солтүстігінде Тобылалабынажатады және дала сипатына ие, оңтүстігінде Торғай алабықалыптасады. Өңірдегі су ағындарының тізіміне 310-нан астам өзен кіреді, олардың басым көпшілігі — уақытша су ағындары. Тек екі өзеннің ұзындығы 500 км-ден асады (Тобыл және Торғай).

Өзендердің негізгі қоректену көзі — қар суы, алайда тасқын режимі айтарлықтай ерекшеленеді. Жыл ішіндегі ағынның бөлінуі өте біркелкі емес: ірі және орташа өзендердің жылдық ағынының 90%-дан астамы көктемгі қар еру кезеңіне тиесілі, бұл ретте көктемгі тасқын кезіндегі су шығыны орташа көпжылдық мәндерден 300–400 есеге дейін асып түсуі мүмкін.

Жерасты сулары төрттік шөгінділерге тән және жабынды құмдақтарда 5–10 м тереңдікте орналасады. Судың минералдану деңгейі тұщы судан тұзды суға дейін өзгереді. Эолдық құмдарда (Әулиекөл ауданы, Аманқарағай, Арақарағай, Наурызым таспалы қарағайлы ормандары, Аққұм массивтері, Тобылдың сол жағалауы және Ұлы-Жыланшықтың оң жағалауы) жерасты сулары негізінен тұщы және әлсіз минералданған, олардың жату тереңдігі 3 м-ге дейін жетеді.

Топырақ жамылғысы. Топырақ аймақтылығы солтүстіктен оңтүстікке қарай құрғақ өсудің ендік градиентіне қатаң бағынады. Өңірде келесітопырақаймақтарыерекшеленеді:

- қара топырақты (кәдімгі және оңтүстік қара топырақтардың қосымша аймақтармен);

- қара-қоңыр топырақты (күңгірт қара-қоңыр, қара-қоңыр және ашық қара-қоңыр топырақтар);
- қоңыр шөл топырақтары аймағы (шеткі оңтүстік).

Биоалуантүрлілік. Қостанай облысының аумағында үш табиғи аймақ: орманды дала, дала және шөлейт түйіседі, бұл фаунаның түрлік алуантүрлілігінің жоғары болуына ықпал етеді. Мұнда сүтқоректілердің 65 түрі, құстардың 300-ден астам түрі (оның ішінде 160-қа жуығы ұялайтын), бауырымен жорғалаушылардың 6–9 түрі, қосмекенділердің 6 түрі және балықтардың 20-дан астам түрі тіркелген. Торғай ойысы түріндегі географиялық дәліздің болуы тарихи тұрғыдан флора мен фаунаның бореалдық түрлерінің дала аймақтарына енуіне ықпал еткен.

Сүтқоректілердің таксономиялық құрылымы төмендегідей:

- Жәндікқоректілер (кірпілер, жертесерлер, жұпартышқан) — 8 түр.
- Қолқанаттылар (жарқанаттар) — 5 түр.
- Жыртқыштар (иттұқымдастар, сусарлар тұқымдасы, мысық тұқымдастар) — 12 түр.
- Тұяқтылар — 4 түр.
- Кеміргіштер — 30-дан астам түр (түрлер саны бойынша басым топ).

2 – сурет-Қашар кен орны

Минералдық-шикізат базасы. Өңір Қазақстанның негізгі шикізаттық кластерлерінің қатарына кіреді. Жер қойнауында темір кенінің, бокситтердің, қоңыр көмірдің, асбестің, сондай-ақ жерасты суларының, алтынның, күмістің және никельдің кен орындарын қоса алғанда, шамамен 400 барланған кен орны бар. Қостанай облысы Қазақстан Республикасының стратегиялық темір кені мен боксит базасы болып табылады: мұнда Қазақстандағы темір кенінің баланстық қорларының 92,6%-ы шоғырланған. Сонымен қатар, кобальттың, никельдің, титанның және алтынның едәуір қорлары барланған. Кендер кешенді сипатқа ие — олардың құрамында қорғасын, натрий, мыс, мырыш, кадмий, алтын және күмістің бағалы қоспалары бар. Саланың флагмандары — Соколов-Сарыбай және Қашар кен орындары (2-сурет), олардың жиынтық қорлары 15,7 млрд тонна деп бағаланады.

Демографиялық жағдай. 2025 жылдың соңындағы жағдай бойынша облыс халқының саны 825 569 адамды құрады, оның ішінде 64% – қала тұрғындары, 36% – ауыл тұрғындары (3-сурет). Этникалық құрамы жүзден астам этникалық топтан тұрады. Олардың ішінде ең көп санды топтар:

- қазақтар – 370 мыңнан астам адам,
- орыстар – 270 мыңнан астам адам,
- украиндар – 85 мыңнан астам адам,
- немістер – 30 мыңнан астам адам,
- белорустар – 16 мыңнан астам адам,
- татарлар – 14 мыңнан астам адам.

Соңғы онжылдықтағы халық санының динамикасы әртүрлі бағытта өзгерді. 3-суреттегі деректерге сәйкес, соңғы үш жылда жалпы халық санының аздап қысқару үрдісі байқалады, сонымен қатар қала халқының үлесі артып, ауыл халқының үлесі төмендеуде. Халықтың орташа тығыздығы 4,2 адам/км² құрайды. Ең жоғары көрсеткіштер Қостанай, Рудный және Лисаковск қалаларында тіркелген, ал оңтүстік ауылдық аудандарда халық өте сирек қоныстанған – ондағы тығыздық 0,3-тен 2,5 адам/км²-ге дейін өзгереді.

3-сурет-Қостанай облысының соңғы 10 жылдағы ауыл және қала халқы бөлінісінде халық санының өзгеруі

Әлеуметтік сала

Білім беру. 2025 жылғы 1 қыркүйектегі жағдай бойынша Қостанай облысында 486 мектепке дейінгі ұйым жұмыс істейді, оның ішінде 174 балабақшада 23 мыңнан астам бала тәрбиеленуде (оның ішінде 7 352 тәрбиеленушісі бар 61 жекеменшік балабақша). Соңғы екі жылда өңірде 1 717 орынға арналған 10 жаңа балабақша және қосымша топтар ашылды. 2 жастан 6 жасқа дейінгі балаларды қамту көрсеткіші 92,4%-ды құрайды. Облыс орталығындағы балабақша кезегі 2025 жылғы 30 сәуірдегі жағдай бойынша 3 000-нан астам баладан 1 қыркүйектегі жағдай бойынша 377 балаға дейін қысқарды.

Техникалық және кәсіптік білім беру саласында 33 колледж жұмыс істейді, онда 21 694 студент білім алуда, олардың 87%-ы мемлекеттік тапсырыс бойынша білім алады. Облыстың жоғары оқу орындарында (филиалдарды қоса алғанда) 2025–2026 оқу жылында 18 918 студент білім алуда (бакалавриат, магистратура және докторантура).

Арнайы білім беру ұйымдарының желісіне 6 арнайы мектеп пен мектеп-интернат, 16 психологиялық-педагогикалық түзету кабинеті, 4 психологиялық-медициналық-педагогикалық консультация кіреді. Қосымша білім беру 47 ұйыммен ұсынылған, олардың ішінде бір жекеменшік ұйым – Балалар инклюзивті академиясы бар.

Жалпы орта білім беру жүйесінде 432 мектеп бар (2026 жылғы 01.01-дегі жағдай бойынша). Оның ішінде 108 мектепте оқыту мемлекеттік тілде жүргізіледі. Өңірде шағын жинақты мектептер басым, оларға әдістемелік қолдау көрсету үшін 21 ресурстық орталық жұмыс істейді; 41 қалалық мектептің 63 ауылдық мектепке шефтік қамқорлығы ұйымдастырылған.

«Ауыл мектебі – сапа алаңы» республикалық жобасы аясында 12 мектеп 3 млрд теңгеге заманауи құрал-жабдықтармен қамтамасыз етілді, 2025 жылы жаңғырту жұмыстары тағы 7 мектепті қамтиды. 1,3 млрд теңге сомасына 106 кабинет жөнделді. Бастауыш сыныптардың барлық оқушылары (45 019 адам) тегін ыстық тамақпен қамтамасыз етілді; тағы 7 222 5–11 сынып оқушысы Жалпыға бірдей білім беру қорынан ыстық тамақ алады. Осы мақсаттарға облыстық бюджеттен 5,2 млрд теңге бөлінді.

Денсаулық сақтау. 2026 жылғы жағдай бойынша өңірде 438 медициналық ұйым жұмыс істейді. Оларда 13 мыңнан астам маман, оның ішінде шамамен 1,8 мың дәрігер еңбек етеді.

Науқастарға медициналық көмекті 27 стационар көрсетеді, олардың ішінде бір облыстық балалар ауруханасы және бір облыстық аурухана, бес қалалық аурухана, фтизиопульмонология орталығы, облыстық психикалық денсаулық орталығы және 16 аудандық аурухана, сондай-ақ екі ауылдық аурухана бар. Амбулаториялық-емханалық көмекті 426 мекеме көрсетеді, оның ішінде жедел медициналық жәрдем станциясы, ЖИТС орталығы, жеті емхана, 40 дәрігерлік амбулатория, 73 фельдшерлік-акушерлік пункт және 294 медициналық пункт бар.

Төсек-орынмен қамтамасыз етілу көрсеткіші 10 000 адамға шаққанда 50,72 құрайды. Облыстың медициналық ұйымдарында барлығы 4 368 төсек-орын бар.

Соңғы үш жылда өңірде 34 медициналық нысан салынды: 2 емхана, 5 дәрігерлік амбулатория, 23 фельдшерлік-акушерлік пункт және 4 медициналық пункт.

Бұған дейін 312 дәрігерге (оның ішінде ауылға қажет 84 маманды қоса алғанда) болған қажеттілік 67%-ға қысқарып, 101 маманға дейін төмендеді. Тек 2025 жылдың өзінде облысқа 300-ден астам дәрігер келді. Медициналық колледж түлектерінің саны 376-дан 620 адамға дейін өсті.

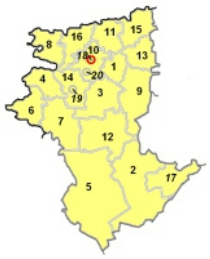
Материалдық-техникалық базаны нығайтуға 2026 жылы 13,4 млрд теңге қарастырылған, бұл 2022 жылмен салыстырғанда 4 есе көп. Жалпы облыстың денсаулық сақтау саласына 133,2млрд теңге бөлінді – бұл 2022 жылғы деңгейден 1,6 есе жоғары. Онкологиялық ауруханада желілік үдеткіш пайдалануға берілді, жедел медициналық жәрдем автопаркі 50 жаңа реанимобильмен толықтырылды.

Халықтың өмір сүру ұзақтығы 72,67 жастан 74,94 жасқа дейін артты.

Қостанай облысында мәдениет мекемелерінің кеңінен таралған желісі жұмыс істейді.

2026 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша өңірде 330 кітапхана, 230 мәдени-демалыс ұйымы, 9 музей, Тарихи-мәдени мұраны зерттеу, қалпына келтіру және қорғау орталығы, 4 театр, филармония, 6 кинотеатр және 2 мәдениет және демалыс саябағы жұмыс істейді. Әкімнің бастамасымен облыстың 16 ауданында халық театрлары құрылды. 2025 жылдан бастап өңірде мәдениет мекемелеріне жұмысқа орналасатын мамандарды қаржылай қолдауға бағытталған «Мәдениет саласының ауыл маманы» бағдарламасы іске қосылды.

Әкімшілік-аумақтық бөлініс

4 – сурет-Қостанай облысының әкімшілік-аумақтық бөлінісі

1. *Алтынсарин ауданы - Обаған ауылы*
2. *Аманкелді ауданы - Аманкелді ауылы*
3. *Әулиекөл ауданы - Әулиекөл ауылы*
4. *Денисов ауданы - Денисовка ауылы*
5. *Жанкелдин ауданы - Торғай ауылы*
6. *Жітіқара ауданы - Жітіқара қаласы*
7. *Қамысты ауданы - Қамысты ауылы*
8. *Қарабалық ауданы - Қарабалық кенті*
9. *Қарасу ауданы - Қарасу ауылы*
10. *Қостанай ауданы - Тобыл қаласы*
11. *Меңдіқара ауданы - Боровское ауылы*
12. *Науырзым ауданы - Қарамеңді ауылы*
13. *Сарыкөл ауданы - Сарыкөл кенті*
14. *Бейімбет Майлин ауданы - Әйет ауылы*
15. *Ұзынкөл ауданы - Ұзынкөл ауылы*
16. *Федоров ауданы - Федоровка ауылы*
17. *Арқалық*
18. *Қостанай*
19. *Лисаковск*
20. *Рудный*

Қостанай облысының өнеркәсібі

Қостанай облысының өнеркәсібі өңір экономикасының негізін құрайды, бұл ретте негізгі рөлді тау-кен өндіру және өңдеу секторлары атқарады. 2025 жылғы өнеркәсіп өндірісінің жалпы көлемі 3,5 трлн теңгеге жетті, ал жылдың алғашқы бес айында өңір кәсіпорындары 1,25 трлн теңгеден астам сомаға өнім өндірді, бұл 2024 жылдың сәйкес кезеңімен салыстырғанда 10,4%-ға жоғары.

Тау-кен өндіру өнеркәсібі. Тау-кен өндіру секторы облыс өнеркәсібінің құрылымында 27,8%-ды құрайды. 2025 жылғы қаңтар–мамыр айларында сала кәсіпорындары 347,5 млрд теңгеге өнім өндірді, бұл 2024 жылдың сәйкес кезеңімен салыстырғанда 11,3%-ға жоғары (312,2 млрд теңге); нақты көлем индексі 103,5% деңгейінде қалыптасты. 2025 жылдың бірінші тоқсанында тау-кен өндіру саласындағы өндіріс көлемі өткен жылдың сәйкес кезеңімен салыстырғанда 5,6%-ға өсті.

Салалық құрылымда бұрынғысынша ірі кәсіпорындар басым: «ССКӨБ» АҚ және «Өркен» ЖШС-нің Лисаковск филиалы (темір кенін өндіру және байыту), «Қостанай минералдары» АҚ (асбест және оның негізіндегі өнімдер), «Варваринское» АҚ және «Комаров тау-кен кәсіпорны» ЖШС (алтын және мыс), сондай-ақ «Қазақстан Алюминийі» АҚ-ның КБКБ (бокситтер).

2025 жылы өндіру динамикасы әртүрлі бағытта қалыптасты. Қаңтар–мамыр айларында мыс кенін өндіру 34,3%-ға, асбест өндіру 28,1%-ға өсті. Темір кені концентратын өндіру 17,2%-ға, ал окатыш өндіру 1,4%-ға артты. Сонымен қатар бірқатар позициялар бойынша төмендеу тіркелді: боксит өндіру 11,5%-ға, темір кені – 10,7%-ға, мыс концентраттары – 8,3%-ға, құрамында алтыны бар кен – 4,9%-ға қысқарды.

Өңдеу өнеркәсібі. Өңдеу секторы өңір өнеркәсібінің негізін құрайды – өңдеу өнеркәсібінің үлесіне өндірілетін барлық өнімнің 66%-дан астамы тиесілі. 2025 жылғы қаңтар–мамыр айларында өңдеу кәсіпорындары 854,3 млрд теңгеге өнім өндірді, бұл 2024 жылдың сәйкес кезеңіндегі көрсеткіштен 9,3%-ға жоғары (781,8 млрд теңге).

Өңдеу өнеркәсібінің құрылымында үш сала көш бастап тұр:

В структуре обрабатывающей промышленности лидируют три отрасли:

- машина жасау (НКИ – 91,8%, көлемі – 466,5 млрд теңге, үлесі – 54,6%);
- тамақ өнімдерін өндіру (НКИ – 107,5%, көлемі – 180,1 млрд теңге, үлесі – 21%);
- металлургия өндірісі (НКИ – 94,4%, көлемі – 148,4 млрд теңге, үлесі – 17,3%).

Машина жасау саласында 2025 жылдың бес айында өсім тіркелді: трактор өндірісі 43,9%-ға (1 067-ден 1 535 бірлікке дейін), комбайн өндірісі 7,3 есеге (6-дан 44 бірлікке дейін), жүк автомобильдерін өндіру 1,9%-ға (752-ден 766 бірлікке дейін), болат прокатын өндіру 1,1%-ға (190-нан 192 мың тоннаға дейін) артты. Сонымен қатар жеңіл автомобильдер өндірісі 22,2%-ға (төрт айда 34 797-ден 27 055 бірлікке дейін), өңделмеген алтын өндіру 20,6%-ға (2 172-ден 1 724 кг-ға дейін) қысқарды.

2025 жылы өңірде жалпы құны 322,1 млрд теңге болатын, 3,3 мың жұмыс орнын құруды көздейтін 7 инвестициялық жоба іске асырылды. Төрт өнеркәсіптік нысан ашылды, ал жаңа автомобильдер өндірісінің іске қосылуы өңдеу өнеркәсібінің көлемін 46,5%-ға арттыруға мүмкіндік берді.

Агроөнеркәсіптік кешен. Қостанай облысы дәстүрлі түрде өсімдік шаруашылығына (дәнді және майлы дақылдарды өсіру) және мал шаруашылығына (ірі қара мал, қой мен ешкі, құс шаруашылығы, шошқа шаруашылығы) маманданады. Ауыл шаруашылығының жалпы өңірлік өнімдегі үлесі 33,8%-ды, ал республика көлеміндегі өндірістегі үлесі 17,2%-ды құрайды.

Соңғы үш жылда ауыл шаруашылығы өнімдерінің жалпы шығарылымы 1,6 есеге – 642,1 млрд теңгеден 1,1 трлн теңгеге дейін өсті. 2025 жылы майлы дақылдардың егіс алқабы 755 мың гектарға дейін ұлғайтылды, бұл 2024 жылмен салыстырғанда (691,4 мың га) 63,6 мың гектарға артық. 2025 жылдың он айының қорытындысы бойынша (1 қарашадағы жағдай бойынша) мал шаруашылығында:

- 53,4 мың тонна ет;
- 205,7 мың тонна сүт (2024 жылмен салыстырғанда 9,4%-ға өсті);
- 319 млн дана тауық жұмыртқасы өндірілді.

Өңірде 17 ірі тауарлы-сүт фермасы жұмыс істейді, жалпы қуаты 38 мың басқа арналған бордақылау алаңдары жұмыс істейді. Соңғы екі жылда салаға 20 млрд теңге инвестиция салынды, бес тауарлы-сүт фермасы салынып, пайдалануға берілді, бұл жылына шамамен 40 мың тонна сүт өндіруге мүмкіндік береді. 2025 жылдың басынан бері шетелге 2 300 тоннадан астам ет өнімі жөнелтілді.

1. ҚОСТАНАЙ ОБЛЫСЫНЫҢ СУ РЕСУРСТАРЫНЫҢ ЖАЙ-КҮЙ

Костанай облысының су ресурстары туралы жалпы мәліметтер. Қостанай облысы ылғал жеткіліксіз аймақта орналасқан. Мұнда атмосфералық жауын-шашынның жылдық орташа мөлшері 240–280 мм құрайды. Өңірде өзен желісі нашар дамыған, сондықтан жерүсті сулары айтарлықтай қор түзбейді. Қостанай облысының аумағында ұзындығы 10 км-ден асатын 310 су ағыны бар, алайда олардың көпшілігі уақытша, ал ұзындығы 100 және 500 км-ден асатын өзендер тиісінше 21 және 2.

Өңірдің негізгі су артериялары — Тобыл және Торғай өзендері. Облыс аумағындағы осы өзендердің жалпы су жинау алабының ауданы 167 520 км² құрайды.

Облыста 8 мыңнан астам көл бар. Өңірдің оңтүстік бөлігінде көлдердің 60%-ы, ал солтүстік бөлігінде 20%-ы шоғырланған. Көлдердің басым көпшілігінің айна бетінің ауданы 1 км²-ден аз.

Қалалар, шаруа қожалықтары мен бау-бақша қоғамдарының шаруашылық-ауызсу қажеттіліктерін қанағаттандыру, сондай-ақ өнеркәсіптік мақсаттар үшін облыста 11 су қоймасы пайдаланылады: оның 8-і Тобыл өзені алабында және 3-еуі Торғай өзені алабында орналасқан. Тобыл өзеніндегі осы су қоймаларының жалпы жобалық көлемі 1 461,68 млн м³ құрайды, оның 1 402,6 млн м³ (95%-ы) көпжылдық реттеуге арналған ең ірі екі су қоймасына — Жоғарғы Тобыл және Қаратомар су қоймаларына тиесілі. Су тасқыны кезеңінде дәл осы су қоймалары толықтырылады. Қалған су қоймалары транзиттік режимде жұмыс істейді.

Тобыл өзені алабындағы жерүсті ағыны негізінен қар жамылғысының еруі кезеңінде қалыптасады. Оның мөлшері өткен жылғы жауын-шашын мөлшеріне, өткен

Рисунок 5 - Озеро Кусмурын

жылдың күзі соңындағы топырақтың бір метрлік қабатындағы ылғалдану деңгейіне, қысқы межень кезеңіндегі ағын мөлшеріне және су тасқыны басталған кездегі қар жамылғысындағы су қорына байланысты.

Су қоймаларына түсетін негізгі ағын мынадай мемлекеттік гидрологиялық бекеттерде тіркеледі: Тобыл өзені — Аққарға ауылы, Желқуар өзені — Чайковский ауылы, Тобыл өзені — Гришенка ауылы, Әйет өзені — Варваринка ауылы. Тобыл өзені алабындағы орташа көпжылдық ағын 600,0 млн м³ құрайды, оның ішінде Тобыл өзені (Жоғарғы Тобыл су қоймасына құятын өзен) — 237,0 млн м³, Әйет өзені (Қаратомар су қоймасына құятын өзен) — 176,0 млн м³. Соңғы 25 жылдағы Тобыл өзенінің ең жоғары сулылығы 2005 жылы байқалып, 1 375 млн м³ құрады.

Торғай өзені алабындағы (Ырғыз өзенін қоса алғанда) орташа көпжылдық ағын 1 195 млн м³ құрайды.

2025 жылы Қостанай облысы бойынша суды жалпы алу көлемі 127,96 млн м³ құрады, оның ішінде:

- жерүсті сулары — 54,75 млн м³;
- жерасты сулары — 73,21 млн м³ (көлемге пайдаланылмайтын ШКС ағызындысы — 26,56 млн м³ енгізілген).

2025 жылғы наурыздағы деректер бойынша көпжылдық реттеуге арналған су қоймаларындағы су көлемі 1 402,6 млн м³ жалпы жобалық сыйымдылық кезінде 880,9 млн м³ құрады, бұл 63%-ға толтыру деңгейіне сәйкес келеді. Бұл ретте Жоғары Тобыл су қоймасы 72%-ға (жобалық 816,6 млн м³-нің 585,4 млн м³), ал Қаратомар су қоймасы небәрі 50%-ға (жобалық 586,0 млн м³-нің 295,5 млн м³) толтырылған.

2025 жылы Қостанай облысы бойынша су бұру көлемі 50,65 млн м³ құрады.Оның ішінде экономика салалары бойынша:

- коммуналдық-тұрмыстық қажеттіліктер — 20,08 млн м³;
- өнеркәсіп — 3,363 млн м³;
- тоған шаруашылығы — 0,649 млн м³;
- шахталық-кенттік суларды пайдаланбай ағызу — 26,56 млн м³.

2025 жылы Қостанай облысы бойынша суды тасымалдау кезіндегі шығындар 6,746 млн м³ құрады.

2025 жылы өнеркәсіптік кәсіпорындардың айналымды сумен жабдықтау көлемі 450,467 млн м³ құрады.

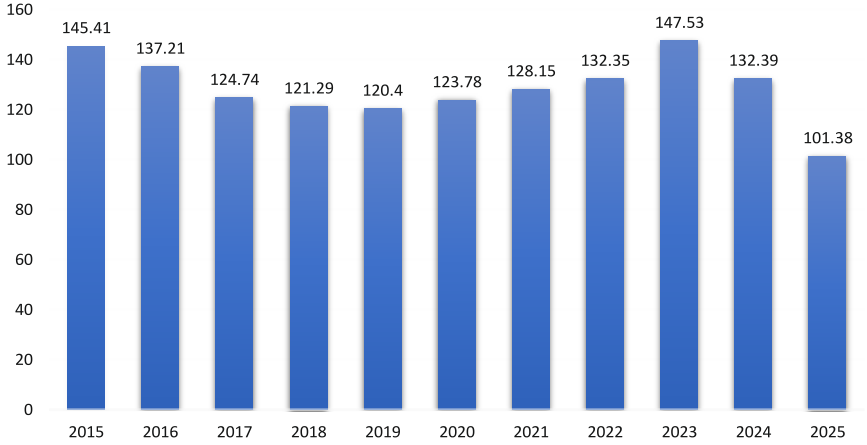
1-кесте — Қостанай облысының су ресурстарын 10 жылдық кезеңдегі пайдалану динамикасы (млн м³)

№ р/б	Негізгі көрсеткіштер	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025
1	Жалпы алынған су көлемі	137,21	124,74	121,29	120,40	123,78	128,15	132,35	147,53	132,39	101,38
2	Тасымалдау кезіндегі шығындар	7,87	8,18	8,19	7,91	7,45	7,40	7,14	6,82	6,48	6,75
3	Жалпы пайдаланылған су көлемі	85,93	80,09	82,8	79,45	87,16	89,72	92,88	101,38	89,38	94,65
4	Шаруашылық-ауызсу қажеттіліктері	34,26	37,57	35,7	33,59	34,15	38,19	36,94	43,2	36,9	36,729
5	Өндірістік қажеттіліктер	33,35	26,7	30,13	29,80	37,73	33,55	34,82	35,69	36,9	40,572
6	Тұрақты суару	14,1	12,48	13,43	14,13	13,30	17,36	20,31	21,4	14,87	16,078
7	Лиманды суару	2,35	1,13	1,36	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
8	Ауыл шаруашылығын сумен жабдықтау	1,72	1,66	1,75	1,69	1,65	0,19	0,53	0,53	0,69	0,63
9	Жайылымдарды суландыру	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
10	Тоған-балық шаруашылығы	0,128	0,534	0,43	0,25	0,32	0,43	0,28	0,503	0,579	0,649
11	Басқа қажеттіліктер	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	

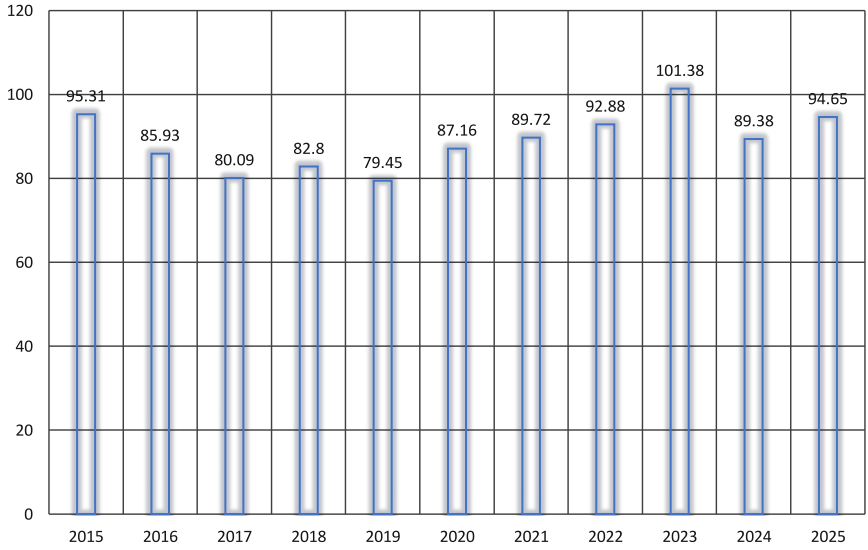
6 - сурет - Қызмет салалары бойынша су ресурстары шығысының үлесі

Қостанай облысында су алу динамикасы

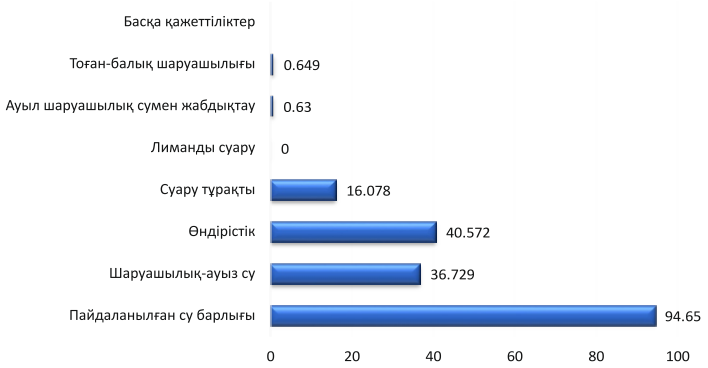

7-сурет-Қостанай облысында 2015 жылдан 2025 жылға дейін
(қоса алғанда) жер үсті суларын алу динамикасы (млн. м3)

Жер үсті суларын пайдалану динамикасы

8-сурет-Қостанай облысында 2015 жылдан 2025 жылға дейін (қоса алғанда)
жер үсті суларын пайдалану динамикасы (млн. м3)

9-сурет-2025 жылы әртүрлі салаларда су ресурстарын пайдалану көлемі (млн м3)

Жерүсті суларының сапасын бақылау. Өңірде Тобыл өзені салалары: Әйет, Тоғызақ, Шортанды, Желқуар өзендерінің, Жоғарғы Тобыл, Қаратомар, Амангелді, Сергеев су қоймаларының, Қабырға, Торғай, Қарасу өзендерінің және басқа да су айдындарының су сапасына тұрақты негізде мониторинг жүргізіледі. Бұл су объектілері ірі елді мекендерді ауызсумен жабдықтаудың негізгі көздері болып табылады.

Қостанай облысы бойынша жерүсті суларының сапасына бақылау 11 су объектісіндегі 16 тұстамада жүргізіледі (Тобыл, Әйет, Тоғызақ, Үй, Обаған, Желқуар, Торғай өзендері, Шортанды, Амангелді, Қаратомар және Жоғарғы Тобыл су қоймалары).

Жерүсті суларын зерттеу кезінде алынған су сынамаларында сапаның 37 физикалық-химиялық көрсеткіші анықталады: визуалды бақылау, судың температурасы, еріген оттегі, сутектік көрсеткіш, өлшенген заттар, түстілік, мөлдірлік, иіс, су шығыны мен деңгейі, ОБТ5, ОХТ, тұздық құрамның негізгі иондары, биогенді заттар (азот, фосфор, темір қосылыстары, кремний, фторидтер) және органикалық заттар (мұнай өнімдері, ББЗ, ұшпа фенолдар), ауыр металдар (никель, марганец, мыс, мырыш, қорғасын).

«Қазгидромет» ШЖҚ РМК деректеріне сәйкес, 2025 жылдың 12 айының қорытындысы бойынша Торғай, Әйет, Тоғызақ, Желқуар, Үй өзендері мен Қаратомар су қоймасындағы жерүсті суларының сапасы 4-класқа, Амангелді және Жоғарғы Тобыл су қоймаларындағы су сапасы 5-класқа, ал Тобыл, Обаған өзендері мен Шортанды су қоймасындағы су сапасы 6-класқа сәйкес келеді. Қостанай облысының су объектілеріндегі негізгі ластаушы заттар: БПК5, өлшенген заттар, минералдану, магний, марганец, никель, мырыш, хлоридтер. (10-сурет).

Су объектілерінің сапасы жөніндегі ақпарат жармалар бөлінісінде 2-кестеде көрсетілген.

10-сурет-Қазақстан Республикасының су объектілеріндегі су сапасын жіктеудің қабылданған бірыңғай жүйесіне сәйкес Қостанай облысының су объектілеріндегі су сапасы кластарының 2024-2025 жыл өзгеруі

2-кесте - Қостанай облысындағы жарма бойынша жер үсті суларының сапасы туралы ақпарат

Су нысаны және тұстама	**Характеристикафизико-химическихпараметров**	
Тобыл өзені	Судың температурасы 0,0-25,0 0С, сутегі көрсеткіші 6,47-8,24, суда еріген оттегінің концентрациясы - 4,01-11,4 мг/л, $БПК_5$-0,2 – 5,04 мг/л, түстілік -2,8 – 44,0 градус, мөлдірлігі-22,0 – 30,0 см, иісі-барлық тұстамаларда 0-1 балл.	
Аққарға ауылы, г/птұстамадағыауылданОШ-қа 1 км	*6 класс(жоғарыл астанған)*	Минералдану - 6840,1 мг / л, хлоридтер - 2901,025 мг / л, магний - 317,183 мг / л, кальций - 334,008 мг / л. Минералданудың нақты концентрациясы, кальций, хлоридтер, магний фондық кластан аспайды.
Гришенка ауылы, г/птұстамадағы ауылдан 0,2 км төмен	6 класс *(жоғары ластанған)*	Хлоридтер - 409,65 мг/л. Хлоридтердің нақты концентрациясы фондық кластан асып түседі.
Қостанай қ., Қалсуарнасы басқармасы төгіндіден 1 км жоғары	5 класс *(өте ластанған)*	Қалқымалы заттар - 33,367 мг/л. Қалқымалы заттардың нақты концентрациясы фондық кластан асады.
Қостанай қ., қаладан 4 км төмен Қостанай қ.	4класс*(ластанған)*	Мырыш-0,022 мг/Л, Никель-0,043 мг / л.
Введенка ауылы, г/птұстамадағы кенттен 0,6 км.	4класс*(ластанған)*	Мырыш-0,02 мг/Л, Никель-0,055 мг / л.
Әйет өзені	Судың температурасы 0,1-28,0 ºС, сутегікөрсеткіші 7,36-8,05, суда еріген оттегінің концентрациясы 5,13 – 9,77 мг/л құрады, $БПК_5$ - 0,7 – 5,59 мг/л, түстілік-1,2 – 22,4 градус, мөлдірлігі-28,0 – 30,0 см, иісі-0 балл.	

Варваринка ауылы, г/п тұстамадағы ауылдан 0,2 км жоғары	4 класс*(ластанған)*	Қалқымалызаттар– 28,192 мг/л, мырыш – 0,019 мг/л, никель-0,046 мг/л. Өлшенгензаттардыңнақтыконцентрациясы фондықкластанасады. Мырышпенникельдіңнақтыконцентрациясы фондықкластанаспайды.
Обаған өзені	Судың температурасы 0-24,0 ºС, сутегі көрсеткіші 7,37-8,01, суда еріген оттегінің концентрациясы 4,3 – 12,18 мг/л, $БПК_5$-1,65 – 4,03 мг/л, түстілік - 12,8-93,8 градус, мөлдірлігі-22,0-29,0см, иісі – 0 ұпай.	
Ақсуат ауылы, г/п тұстамадағы ауылдан Ш-қа 4 км	6 класс *(жоғары ластанған)*	Минералдану – 2225,158 мг/л, хлоридтер – 538,308 мг/л, магний – 101,425 мг/л. минералданудың, магниймен хлоридтердің нақты концентрациясы фондық кластан асып түседі.
Тоғызақ өзені	Судың температурасы 0,2-23,0 ºС, сутегі көрсеткіші 7,55-8,41, суда еріген оттегінің концентрациясы - 5,59-12,86 мг/л, $БПК_5$– 1,32-4,98 мг/л, түстілік– 8,1-48,8 градус, мөлдірлігі – 22,0-30,0 см, иісі-0 балл.	
Тоғызақ станциясы, 1,5 км СБ Тоғызақ ст., г/п тұстамасында	4 класс *(ластанған)*	Мырыш-0,023 мг / л, никель-0,047 мг / л. Никель мен мырыштың нақты концентрациясы фондық кластан аспайды.
Михайловка ауылы, г/п тұстамасында ауылдан СШ 1, 1 км.	4 класс *(ластанған)*	Мырыш-0,023мг/л, никель–0,049 мг/л.
Үй өзені	Судың температурасы 0,1-22,6 ºС, сутегі көрсеткіші – 7,54-8,33, суда еріген оттегінің концентрациясы – 5,16-12,3 мг/л құрады, $БПК_5$ – 1,63-4,97 мг/л, түстілік – 6,2-28,8 градус, мөлдірлігі – 25,0-28,0 см, иісі-0 балл.	
Үйауылы, г/п тұстамадағы Үй ауылынан Ш-қа 0,5 км	4 класс *(ластанған)*	Қалқымалы заттар-37,833 мг / л, Марганец-0,108 мг / л, никель-0,059 мг / л, мырыш-0,022 мг / л.
		Қалқымалы заттар мен марганецтің нақты концентрациясы фондық кластан асып түседі. Никель мен мырыштың нақты концентрациясы фондық кластан аспайды.
Желқуар өзені	Судың температурасы – 0,1-22,0 ºС, сутегі көрсеткіші – 7,43-8,35, суда еріген оттегінің концентрациясы – 3,68-11,63 мг/л құрады, $БПК_5$-0,44 – 2,99 мг/л, түстілік-1,6 – 11,01 градус, мөлдірлігі-25,0-30,0, иіс-0-2 балл.	
Чайковское ауылы, г/п тұстамадағы ауылдан ОШ-қа 0,5 км жерде	4 класс *(ластанған)*	Мырыш-0,019 мг / л, магний-61,367 мг / л, никель – 0,073 мг / л. Никель, магнийжәнемырыштыңнақтыконцентрациясыфондықкластанаспайды
Торғай өзені	Судың температурасы – 0,1-23,2 ºС, сутегі көрсеткіші – 7,44-8,25 мг/л, суда еріген оттегінің концентрациясы – 6,87-13,09мг/л, $БПК_5$ – 1,32-4,88 мг / л, мөлдірлігі – 25,0-30,0 см.	
Торғай ауылы, ауыл шегінде	4 класс *(ластанған)*	Мырыш-0,021 мг / л, никель-0,045 мг / л, минералдану-1334,83 мг / л, $БПК_5$-3,252 мг/л.
Амангелді су қоймасы	Судың температурасы 10,2-25,0 ºС, сутегі көрсеткіші – 8,11-8,73, суда еріген оттегінің концентрациясы – 6,3-11,26 мг/$дм^3$ болды, $БПК_5$ – 2,99-5,02 мг/дм3, мөлдірлігі-27,0-30,0 см.	
Қостанай қ., Қостанай қаласынан ОБ - қа 8 км	5 класс *(өте ластанған)*	Қалқымалы заттар-40,1 мг / л. Қалқымалы заттардың нақты концентрациясы фондық кластан асып түседі.

Қаратомар су қоймасы	Судың температурасы 10,0-23,0 ºС, сутегі көрсеткіші-8,15-8,72, суда еріген оттегінің концентрациясы - 5,69-10,26 мг/дм^3, БПК$_5$ – 2,49-5,05 мг/дм3, мөлдірлігі-27,0-30,0 см.	
Береговое ауылы, су қойма гидрокұрылысынан ОБ-қа 3,6 км.	4класс*(ластанған)*	Қалқымалы заттар-42,85 мг / л, мырыш – 0,023 мг / л, никель-0,045 мг / л, БПК$_5$-3,627 мг/л. Қалқымалы заттармен БПК$_5$ нақты концентрациясы фондық кластан асып түседі. Нақты мырыш пен никель концентрациясы фондық кластан жоғары емес.
Жоғарғы Тобыл су қоймасы	Судың температурасы 12,0 – 22,0 ºС, сутегік өрсеткіші 8,01-8,42, суда еріген оттегінің концентрациясы 7,62-10,7 мг/дм^3 болды, БПК$_5$-1,82-4,15 мг/дм^3, мөлдірлігі-26,0-30,0 см.	
Лисаковск қ., Лисаковск қ-нан Б-қа. 5 км	5 класс *(өте ластанған)*	Қалқымалы заттар-42,967 мг / л. Қалқымалы заттардың нақты концентрациясы фондық кластан асып түседі.
Шортанды су қоймасы	Судың температурасы 8,4 – 24,0 ºС, сутегі көрсеткіші 7,72-8,24, суда еріген оттегінің концентрациясы 6,16 – 8,06 мг/дм^3 болды, БПК$_5$ - 0,66-4,18 мг/дм^3, мөлдірлігі-27,0-30,0 см.	
Жітіқара қаласы, көпір ауданында	6 класс *(жоғары ластанған)*	Хлоридтер-405,617 мг / л.

«Қазгидромет» ШЖҚ РМК жүйелі мониторингінің деректері бойынша Қостанай облысының су объектілерінде тұз иондары (магний, хлоридтер, сульфаттар, кальций), сондай-ақ жалпы минералдану көрсеткіштері мен өлшенген заттардың мөлшері басым. Ресми қорытындыларға сәйкес, осы көрсеткіштер бойынша сапа нормативтерінің белгіленген асып кетуі негізінен антропогендік емес, табиғи болып табылады.

2019 жылдан бастап Қазақстанда Қазақстан Республикасының су объектілері суының сапасын бағалау үшін негізгі нормативтік құжат «Су нысандарындағы су сапасын жіктеудің бірыңғай жүйесі» болып табылады, ол — біріншіден (судың ең жақсы сапасы) алтыншыға дейін (судың ең нашар сапасы) суды пайдаланудың алты класын белгіледі.

2025 жылы Қостанай облысының аумағында ЖЛ-дың 28 жағдайы анықталды (жоғары ластану – ластаушы заттардың шекті рұқсат етілген концентрациясынан 10 еседен астам асып кету): Тобыл өзені – ЖЛ– ның 20 жағдайы, Обаған өзені ЖЛ-ның 4 жағдайы, Желқуар өзені-ЖЛ-ның 4 жағдайы. ЖЛ жағдайлары магний, кальций, хлоридтер, сульфаттар, минералдану, жалпы темір, марганец, аммоний ионы, никель бойынша тіркелді.

Су объектілерінің сапасы жөніндегі ақпарат жармалар бөлінісінде 3-кестеде көрсетілген.

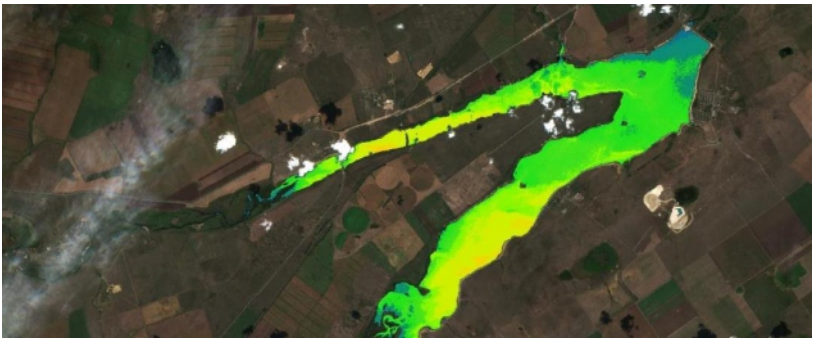
3-кесте-2016 жылдан 2025 жылға дейінгі кезеңдегі төгінділердің нақты көлемі туралы ақпарат.

3-кесте-2016 жылдан 2025 жылға дейінгі кезеңдегі төгінділердің нақты көлемі туралы ақпарат.

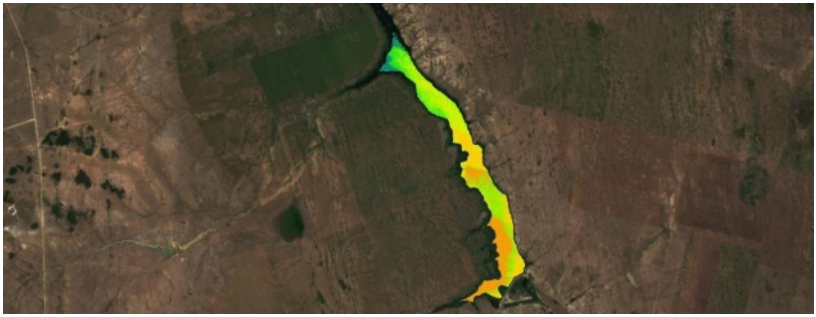
		2016ж	2017ж	2018ж.	2019ж.	2020ж.	2021ж.	2022ж.	2023ж.	2024ж.	2025ж.
Өнеркәсіптік төгінділер	Су бұру көлемі, мың м3	47345	47007	46997	46711	46593	40965	38923	40431	37878	36100
	Ластаушы заттардың көлемі, мың тонна	103,9	102,3	102,2	102	172	202,9	65,217	120,95	161,15	123,523
Шаруашылық	Су бұру көлемі, мың м3	19773	19770	19145	19019	18891	30763	29530	29623	30065	19100
	Ластаушы заттардың көлемі, мың тонна	13,5	12,3	12	12	15,6	38,5	25,2	17,3	17,31	9,610
Тәтенше ұқсас етілген	Су бұру көлемі, мың м3	0	0	7,6	391	0	17,4	0	0,013	0	0
	Ластаушы заттардың көлемі, мың тонна	0	0	0,01	0,01	0	0,013	0	0	0	0
Барлығы	Су бұру көлемі, мың м3	76346	75978	75305	74515	73254,2	71745,2	68453,2	70054	67943	55 183,64
	Ластаушы заттардың көлемі, мың тонна	129,7	125,8	125	124,1	199,3	241,360	90,456	137,31	178,47	133,133

11-сурет-Қостанай облысының негізгі су айдындарындағы ластаушы заттардың концентрациясы (мг / л)

12-сурет-2025 жылдың тамызында Каратомар су қоймасында көк-жасыл балдырлардың гүлденуі (sentinel-hub.compесурсқа сәйкес)

13-сурет-2025 жылдыңтамызындаЖелқуарсуқоймасындакөк-жасылбалдырлардыңгүлденуі (sentinel-hub.compесурсқасәйкес)

Қостанай облысының су айдындарына ағынды суларды ағызу

Ресми деректерге сәйкес, ҚР Экология және табиғи ресурстар министрлігі Экологиялық реттеу және бақылау комитетінің «Қостанай облысы бойынша экология департаменті» РММ мәліметтері бойынша, 2025 жылы ағынды суларды ағызудың жалпы көлемі 55,2 млн м³ құрады, бұл 2024 жылмен салыстырғанда (67,9 млн м³) 18,8%-ға аз. Мұндай елеулі қысқару бірқатар факторларға, оның ішінде су тасқыны кезеңінің белсенді фазасының аяқталуына, сондай-ақ өнеркәсіптік кәсіпорындарда су пайдалануды оңтайландыруға бағытталған мақсатты шараларға байланысты болды.

Жекелеген кәсіпорындар бойынша ағынды суларды ағызу динамикасын талдау нәтижесінде мыналар анықталды:

«Качары руда» АҚ: ағынды суларды ағызу көлемі 41,9%-ға артып, 3 149,688 мың м³ құрады. Әсім су тасқыны суларының әсерінен су бұру көлемінің ұлғаюына, сондай-ақ кәсіпорынның өндірістік қуаттарының кеңеюіне байланысты болды.

«Қостанай минералдары» АҚ: ағызу көлемі 38,3%-ға артып, 1 546,432 мың м³ құрады. Бұл карьердің су жинағыштарына жер асты сулары ағынының ұлғаюына байланысты, соның нәтижесінде су бұру көлемі артты.

«ССКӨБ» АҚ: ағынды суларды ағызу көлемі 48,7%-ға өсіп, 15 771,268 мың м³ құрады. Алдыңғы жағдайға ұқсас, негізгі себеп су тасқыны нәтижесінде су бұру көлемінің ұлғаюы болды.

Сонымен қатар, кейбір кәсіпорындарда ағынды суларды ағызу көлемінің төмендеуі байқалады:

«Комаров тау-кен кәсіпорны» ЖШС: ағызу көлемі 4,62%-ға төмендеп, 1 296,874 мың м³ құрады. Көлемнің азаюы Комаровский карьеріне келетін су ағынының төмендеуіне байланысты, бұл өңірдегі гидрологиялық жағдайлардың өзгеруінің салдары болуы мүмкін.

«Қазақстан алюминийі» АҚ КБКБ филиалы: ағынды суларды ағызу көлемі 43,96%-ға төмендеп, 15 601,93 мың м³ құрады. Негізгі себептерге Шығыс-Аят боксит кен орнының №4 карьеріндегі әктастардағы су қысымының төмендеуі, Красногорск боксит кенішінің №4 карьеріндегі сулы горизонттардан келетін су ағынының азаюы және Аят боксит кенішінің №9б карьерін пайдалану жұмыстарының аяқталуы жатады.

Ластаушы заттардың ағызу көлемінің қысқаруында да оң динамика байқалады. 2025 жылы қоршаған ортаға ластаушы заттардың нақты ағызылуы 26%-ға азайып, 133,1 мың тоннаны құрады (2024 жылы – 181,9 мың тонна), бұл ретте 2025 жылға белгіленген лимит 445,5 мың тоннаны құрады.

Ең ірі тау-кен өндіруші кәсіпорындарда айтарлықтай қысқару байқалды:

«ССКӨБ» АҚ: ластаушы заттардың ағызылуы 2024 жылмен салыстырғанда 33,5 мың тоннаға төмендеді.

«Қазақстан алюминийі» АҚ филиалыКБКБ: 20,1 мың тоннаға төмендеді.

«Качары руда» АҚ: ластаушы заттардың ағызу көлемі 35,4%-ға артып, 26,337 мың тоннаны құрады. Өсім өнеркәсіптік ағызу көлемінің ұлғаюына байланысты, бұл өндірістік қуаттардың кеңеюіне немесе өнеркәсіптік қалдықтардың құрамының өзгеруіне байланысты болуы мүмкін.

«Қостанай минералдары» АҚ: ластаушы заттардың ағызу көлемі 59%-ға артып, 1,197 мың тоннаны құрады. Бұл карьердің су жинағышына жер асты сулары ағынының ұлғаюына байланысты, соның нәтижесінде ағынды сулардағы ластаушы заттардың концентрациясы артты.

Сонымен қатар, кейбір кәсіпорындарда ластаушы заттардың ағызу көлемінің төмендеуі байқалады:

«Комаров тау-кен кәсіпорны» ЖШС: ағызу көлемі 22,47%-ға төмендеп, 1,699 мың тоннаны құрады. Көлемнің азаюы ағынды суларды тазарту жүйесінің жақсартылуына және карьерге келетін су ағынының төмендеуіне байланысты.

«Қазақстан алюминийі» АҚ филиалыКБКБ: ағызу көлемі 19,8%-ға төмендеп, 42,734 мың тоннаны құрады. Негізгі себептерге ағынды суларды тазарту жүйесінің жақсаруы және өндірістік процестердің оңтайландырылуы жатады.

2025 жылғы оң динамиканың жүйелі жұмыстың нәтижесі болғанын атап өту маңызды. 2025 жылы өңірдегі өнеркәсіптік қалдықтарды пайдалану және кәдеге жарату үлесі 22%-ға дейін өсті, ал 2024 жылы бұл көрсеткіш 6,4% болған.

Су ресурстарын ұтымды пайдалану мақсатында тау-кен өндіруші кәсіпорындар карьер суларын суару және шаңды басу үшін белсенді түрде пайдаланады, бұл ағынды суларды ағызу көлемін азайтуға және экологиялық жағдайды жақсартуға мүмкіндік береді.

Қостанай облысында кәсіпорындардан жерүсті су айдындарына 3 санкцияланған ағызу жүзеге асырылады:

«Қазақстан алюминийі» АҚ филиалы КБКБ — карьер суларын тұндырғыштарда алдын ала тазартқаннан кейін Қарамса–Кендерлі көлдер жүйесіне ағызу;

«Қостанай-Су» МКК — су дайындау сүзгі станциясынан жуу суларын тазартусыз Тобыл өзеніне ағызу;

«Жоғарғы-Тобыл балық өсіру питомнигі» МКК — Тобыл өзеніне тазартусыз ағызу.

Аналитикалық бақылау нәтижелері бойынша ағызылатын сулардың сапасы су ресурстарының жай-күйіне теріс әсер етпейді.

Ағынды суларды ағызу орындарынан жоғары және төмен орналасқан бақылау тұстамаларында жерүсті су айдындарының ластануына мемлекеттік бақылау жүзеге асырылады.

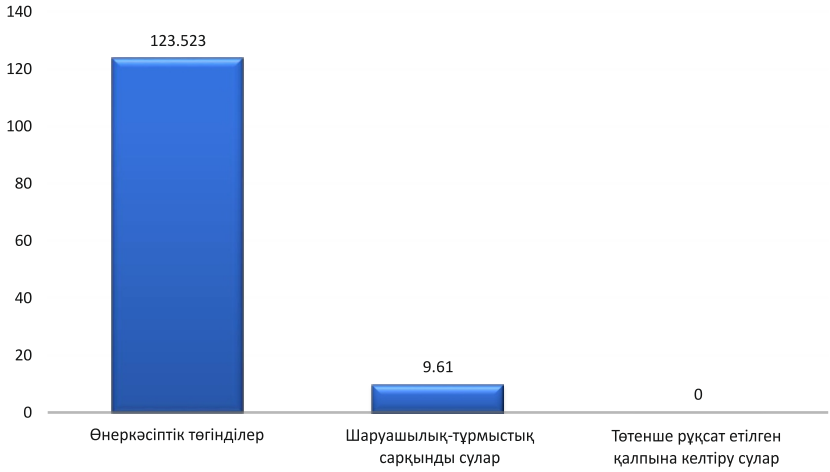
Кәріздік тазарту құрылыстарының (КТҚ) ұзақ уақыт пайдаланылуы және жабдықтардың тозуына байланысты оларды реконструкциялау және жаңғырту қажет. Алайда мемлекеттік коммуналдық кәсіпорындардың бұл жұмыстарды жүргізуге жеткілікті қаражаты жоқ.

2025 жылғы тамыз және қараша айларында Қостанай қаласындағы «Энергетик» СО аумағында кәріз құбырларында үзілу жағдайлары орын алды. ҚР Экология және табиғи ресурстар министрлігі Экологиялық реттеу және бақылау комитетінің «Қостанай облысы бойынша экология департаменті» РММ деректеріне сәйкес, топырақ сынамаларында нитраттардың жоғары мөлшері анықталған, алайда ШЖК-дан асып кету тіркелмеген.

Инвестициялық бағдарлама шеңберінде ағынды суларды жинақтаушы-буландырғышқа дейінгі қысымды кәріз коллекторының екінші желісін реконструкциялау және ауыстырып-қосу камераларын жаңғырту жоспарланған (Қостанай қаласы).

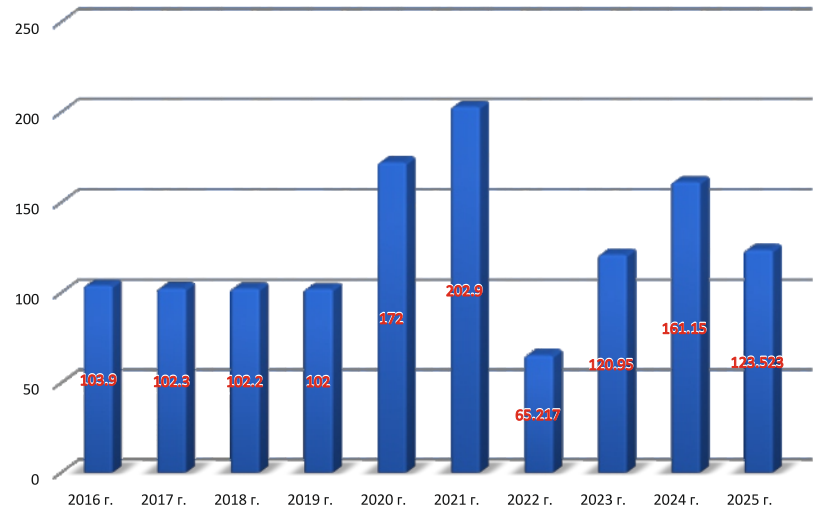
2026 жылдың басындағы жағдай бойынша Қостанай облысында су объектілеріне түсетін антропогендік жүктемені төмендету үрдісі сақталуда. Атап айтқанда, «Комаров тау-кен кәсіпорны» ЖШС-де табиғатты қорғау шараларының кешені енгізілуде: карьер сулары «Шөптікөл батпағы» жинақтағышына ағызылар алдында бес көрсеткіш бойынша автоматтандырылған бақылаудан өтеді, сондай-ақ кварц қиыршығы мен шунгитті пайдалана отырып, сүзгілер жүйесі арқылы тазартылады. Бұдан басқа, кәсіпорын кезең-кезеңімен рекультивациялау және санитариялық-қорғау аймағын көгалдандыру жобаларын іске асыруда.

Су бұру кезіндегі ластаушы заттардың көлемі

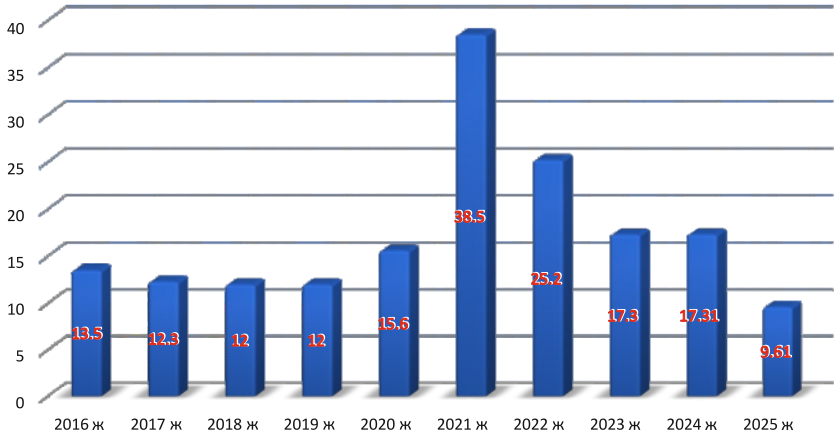
14-сурет - Су бұру кезіндегі ластаушы заттардың көлемі (мың тонна)

Өнеркәсіптік су төгінділеріндегі ластаушы заттар көлемінің динамикасы

15 - сурет - Өнеркәсіптік су төгінділеріндегі ластаушы заттар көлемінің динамикасы (м3)

Шаруашылық су төгінділеріндегі ластаушы заттар көлемінің динамикасы

16 – сурет- Шаруашылық су төгінділеріндегі ластаушы заттар көлемінің динамикасы (мың тонна)

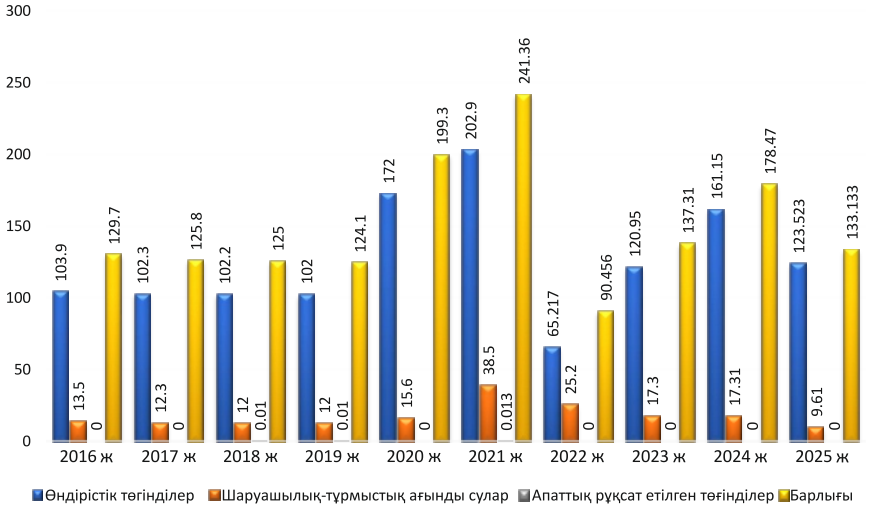
Көпжылдық кезеңдегі ластаушы заттардың (ЛЗ) нақты ағызылу динамикасын талдау оң үрдісті көрсетеді: 2025 жылы бұл көрсеткіш 2024 жылмен салыстырғанда 20%-дан астам төмендеді. Өңір кәсіпорындары арасында көрсеткіштердің төмендеуі бойынша көшбасшы болғандар — тазарту қуаттарын жаңғыртып жатқан коммуналдық сектор объектілері.

Қазақстан Республикасы Экология және табиғи ресурстар министрлігі Экологиялық реттеу және бақылау комитетінің «Қостанай облысы бойынша экология департаменті» РММ деректеріне сәйкес, 2025 жылдың басындағы жағдай бойынша Қостанай қаласын қоспағанда,Қостанай облысының барлық қалаларында (Рудный, Лисаковск, Жітіқара, Арқалық) көріздік тазарту құрылыстары (КТҚ) бар.

2025 жылдың соңында Қостанай қаласында «Қостанай-Су» МКК су тазарту құрылыстарын қайта құрудың бірінші кезеңі аяқталды. Тәулігіне 50 мың м³ қуаттылығы бар жаңа блок іске қосылды, бұл қалаға тәулігіне 100 мың м³ таза ауыз су өндіру бойынша жобалық қуатына шығуға мүмкіндік берді. Жобаның осы кезеңін іске асыруға 7,2 млрд теңге бағытталды.

Жалпы, 2025 жылы Қостанай облысы бойынша сумен жабдықтау және су бұру саласындағы 54 жобаға 32,3 млрд теңге бағытталды, инфрақұрылымды жаңғырту жұмыстары жалғасуда.

Ластаушы заттардың төгінділері

17-сурет – 2016–2025 жылдар аралығындағы су айдындарына ластаушы заттар төгінділеріниңдинамикасы (мың тонна)

4-кесте - Қазақстан Республикасы Экология және табиғи ресурстар министрлігі Экологиялық реттеу және бақылау комитетінің «Қостанай облысы бойынша экология департаменті» РММ деректері бойынша 2025 жылдың соңына Қостанай облысының ірі жинақтағыштары мен сарқынды суларды қабылдағыштарының жай-күйін талдау

Жинақтағыштың атауы	Тазарту құрылыстары, қазіргі жағдайы, қайта құру және жөндеу жұмыстарының болуы, жобалық және нақты тиімділігі	Жер ресурстарын аэрациялауға және органикалық заттардың ыдырауына және күкіртсутекпен метан шығарындыларына әкеп соғатын жинақтағыштардағы тұнбаларды тазартуға бағытталған табиғат қорғау іс-шараларын орындау.

«Қостанай-Су»МККағындысулардыңжинақтаушы-буландырғышы, Қостанайқ.	Тиімділік: су сапасының айтарлықтай жақсаруы тіркелді. Оттегінің химиялық тұтынуы 4 есе, биологиялық тұтыну 5 есе азайды. Көк-жасыл балдырлардың саны 95% - ға азайды, қалқыма су организмдерпопуляциясы 5,5 есе өсті.	2023–2025 жылдары альголизация (хлорелла енгізу) технологиясы енгізілді. Екі жыл ішінде шамамен 290 тонна суспензия енгізілді. Әдіс суды оттегімен қанықтыруға негізделген, бұл органикалық заттардың шіру процесінсіз табиғи ыдырау процестерін іске қосып, жағымсыз иісті жоюға мүмкіндік береді. Табиғатты қорғау шаралары: су ресурстарына мониторинг жүргізіліп, сынамалар алынды. Топырақтың құнарлы қабатын қалпына келтіру жұмыстары жүргізілді.
«Рудный Су Арнасы» ЖШС ағынды сулардың жинақтаушы – буландырғышы, Қостанай облысы, Рудный қаласы	Қашар к. КТС. Қазіргі жағдай қанағаттанарлық. Жобалық өнімділік - тәулігіне 54 мың $м^3$. Нақты жүктеме - тәулігіне 35 мың $м^3$ Қайта құру жүргізілген жоқ. Ағымдағы және күрделі жөндеу жыл сайын іс шаралар жоспарына сәйкес жүргізіледі	Екінші тұндырғыштардан келіп түсетін артық белсенді тұнба өздігінен тұнбаны қоюландырғыштарға бағытталады, ал тұндырылғаннан кейін қоюландырылған тұнба резервуарына, одан әрі өңдеу үшін тұрақтандырғышқа жіберіледі. Артық тұнба сусыздандыру және кептіру үшін тұнба алаңдарына шығарылады. Кептірілген тұнба уақытша сақтау үшін тұнба карталарына орналастырылады.

«Лисаковскгоркоммунэнерго» МКК ағынды сулардың жинақтаушы – буландырғышы, Қостанай облысы, Лисаковск қ.	Лисаковск қаласының тазарту құрылыстарының жағдайы қанағаттанарлық. Жобалық өнімділік - тәулігіне 16 мың $м^3$ Нақты жүктеме - тәулігіне 6,5 мың $м^3$ Қайта құру жүргізілген жоқ. Гидроэлеваторларға құм тұзақтарына және құмды кетіру жүйелеріне ағынды суларды күрделі жөндеу жүргізілмеді. Өз қаражаты есебінен тұндырғыштарға ағымдағы жөндеу жүргізілді, аэротенктердегі сүзгі құбырларын ішінара ауыстыру жүргізілді. Октябрь кентінің тазарту құрылыстарында күрделі жөндеу жүргізілді.	Жерді аэрациялау және жинақтауыштардағы тұнбаларды тазарту. Қайта құру жүргізілген жоқ.
«Жітіқарақоммунэнерго» МКК жинақтаушы - буландырғыш (5 карта), Қостанай облысы, Жітіқара қаласы	КТС. Жыл сайынғы ағымдағы жөндеу, жобалық қуаты – тәулігіне 20 мың $м^3$, нақты қуаты-тәулігіне 4,0 мың $м^3$. Күрделі жөндеу қайта құру жүргізілген жоқ. Өз қаражаты есебінен ағымдағы жөндеу жұмыстары жүргізілуде.	Жерді аэрациялау және жинақтауыштардағытұнбаларды тазарту жүргізілген жоқ

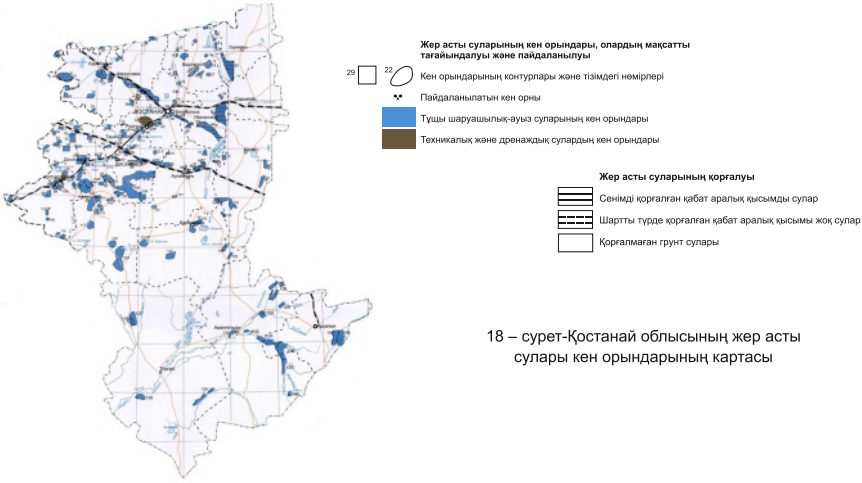
2026 жылдың басындағы жағдай бойынша жерасты сулары Қазақстан үшін стратегиялық ресурс болып қала береді, елдің шаруашылық-ауыз сумен жабдықтауының 40%-ын қамтамасыз етеді. Республика бойынша барлығы 4803 жерасты су кен орны барланған, ал мемлекеттік баланста тұрған пайдалану қорларының жалпы көлемі тәулігіне 43,2 млн м³ (жылына 15,7 км³) деп бағаланады. Бұл ретте нақты пайдалану көлемі тәулігіне небәрі 1,5 млн м³ немесе барланған көлемнің шамамен 3,6%-ын құрайды, бұл пайдаланылмаған әлеуеттің бар екенін көрсетеді. Барланған қорлардың құрылымында шаруашылық-ауыз сумен жабдықтауға тәулігіне 13,8 млн м³, өндірістік-техникалық қажеттіліктерге – тәулігіне 2,2 млн м³, суаруға – тәулігіне 21,3 млн м³ тиесілі.

Семиаридті климатты тәуекелді егіншілік аймағына жататын Қостанай облысында пайдаланылатын негізгі жерасты су кен орындары мыналар болып табылады (деректерді Қазақстан Республикасы Су ресурстары және ирригация министрлігінің Су ресурстарын реттеу, қорғау және пайдалану комитетінің «Тобыл-Торғай бассейндік су инспекциясы» РММ ұсынған):

- Бестөбе кен орны;
- Құсмұрын жерасты су кен орны;
- «Құсмұрын ОЭК» МКК-ның «Қазан-Басы» станциясындағы Қазанбас жерасты су кен орны;
- Торғай бұғазы кентінің оңтүстігіндегі Семиозерное жерасты су кен орны;
- «Аманқарағай элеваторы» ЖШС-ның №1Э ұңғымасы учаскесіндегі Семиозерное кен орны;
- Шиелі жерасты су кен орны;
- Мүктікөл жерасты су кен орны;
- Жамбыл жерасты су кен орнының Орталық учаскесі;
- №0410, 0510, 0610 ұңғымаларының учаскесі, Торғай ауылының жерасты су кен орны;
- Нагорный ауылында орналасқан №4 ұңғыма учаскесі;
- Крымское және Озерное ауылдарын сумен жабдықтауға арналған №1, 2, 3, 4 ұңғымалар учаскесі;
- Первомайское ауылындағы №201001Э ұңғыма учаскесі;
- «Гранд» ЖШС жер пайдалану аумағындағы Костриковский учаскесі;
- «Турар» ЖШС-ның Қамышный Чандак кентіндегі №1008, 1108 ұңғымалар учаскесі;
- Харьковское ауылын сумен жабдықтауға арналған 1–2 және 3–4 ұңғымалар учаскесі;
- Тімтіуір кен орнының Солтүстік учаскесіндегі №1 ұңғыма учаскесі;
- Қаратомар кен орны;
- Таранов ауданында орналасқан Степное кен орны;
- Қамысты-Аят өзенінің оң жағалауындағы Георгиевка учаскесі;
- Тұщытылған белдеу кен орны;
- Садчиковское жерасты су кен орны;
- Ұзынкөл жерасты су кен орны;
- Орқаш жерасты су кен орны;
- Смирновское жерасты су кен орны.

Қостанай облысы бойынша жерасты суларының ластану кадастрында жерасты сулары ластанған мынадай учаскелер тіркелген:

- Қостанай;
- Белинский;
- Москалевский;
- Тарановский;
- Воронинский;
- Тоғызақ;
- Красногорский;
- Абайский.

18 – сурет-Қостанай облысының жер асты сулары кен орындарының картасы

Минералды сулар

Облыста минералды сулардың мынадай кен орындары пайдаланылуда:

Щербаковское кен орны – су алуды «Одак» ЖШС 3,8 мың м³ көлемінде, «Сосновый бор» ЖШС 20,4 мың м³ көлемінде жүзеге асырады.

Су ресурстары тапшылығының күшеюі және климаттық өзгерістер жағдайында жерасты суларының әлеуетін дамыту Қазақстан Республикасы Су ресурстары және ирригация министрлігі тарапынан су ресурстарын тұрақты пайдалануды қамтамасыз етудің негізгі бағыттарының бірі ретінде қарастырылады. 2027 жылға дейін Қазақстанда бес өңірде, оның ішінде Қостанай облысында, жерасты суларының жаңа көздерін анықтау бойынша кешенді іздестіру-барлау жұмыстарын жүргізу жоспарланған. Сонымен қатар, 2026 жылы республикада жерасты су кен орындарын барлау бойынша 28 жаңа жобаны әзірлеу жоспарлануда.

Бұл шаралар ресурстық базаны кеңейтуге, елді мекендер, ауыл шаруашылығы және экономиканың басқа да салалары үшін сумен жабдықтаудың қосымша көздерін қалыптастыруға бағытталған. Жерасты суларына мониторинг жүргізудің заманауи жүйесін енгізу, оның ішінде гидрогеологиялық саланы цифрландыру су деңгейін, сапасын және сулы горизонттарды пайдалану режимін тұрақты бақылауды қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

3. ҚОСТАНАЙ ОБЛЫСЫНЫҢ АТМОСФЕРАЛЫҚ АУАСЫНЫҢ ЖАЙ-КҮЙІ

Жалпы мәліметтер. Қостанай облысы бойынша «Қазгидромет» РМК ШЖҚ РМК филиалының деректеріне сәйкес, 2025 жылғы қаңтарда Рудный қаласында атмосфералық ауаның ластану деңгейі төмен деп бағаланды: ластаушы заттардың орташа айлық және барынша бір реттік концентрациялары шекті жол берілетін концентрациялардан (ШЖК) аспады, жоғары және экстремалды жоғары ластану жағдайлары тіркелмеді. Алайда 2025 жылдың I тоқсанында Қостанай қаласында атмосфералық ауаның ластану деңгейі, атап айтқанда, азот диоксиді бойынша жоғары деп бағаланды. 2025 жылғы қазан айында облыс аумағында жоғары ластану жағдайлары анықталған жоқ. Осылайша, 2025 жылдың қорытындысы бойынша Лисаковск, Жітіқара, Арқалық қалалары және Қарабалық кенті атмосфералық ауаның ластану деңгейі жоғары аумақтар мәртебесін сақтап отыр.

Облыс қалаларындағы атмосфералық ауаның негізгі ластау көздері жылу энергетикасы, өнеркәсіп кәсіпорындары және автокөлік болып қала береді. Үш қалада – Рудный, Жітіқара және Лисаковск қалаларында – қара металлургия объектілері негізгі рөл атқарады. Ауылдық елді мекендерде ластану негізінен стационарлық көздерден – қазандықтардан түседі.

2025 жылғы жағдай бойынша облыста 645 қазандық бар, оның ішінде:

- қатты отынмен жұмыс істейтін – 572;
- сұйық отынмен (мазут) – 12
- табиғи газбен – 60;
- электр энергиясымен – 1.

Қостанай, Рудный, Арқалық, Жітіқара және Лисаковск қалаларында атмосфераға ұйымдастырылған шығарындылары бар 39 объект жұмыс істейді. Облыс бойынша шығарындылардың стационарлық көздерінің жалпы саны 15 262 бірлікті құрайды, оның ішінде ұйымдастырылған көздер – 8 517, тазарту құрылыстарымен жабдықталғандары – 1 820. 2025 жылы атмосфераға өнеркәсіптік шығарындылардың жалпы көлемі 118 338 тоннаға жетті.

Атмосфералық ауаның сапасының интегралдық көрсеткіші ретінде ШЖҚ РМК «Қазгидромет» атмосфераның ластану индексін (АЛИ) қолданады. Бұл көрсеткіш әртүрлі ластаушы заттардың шекті жол берілетін концентрацияларға (ШЖК) қатысты есептелген және күкірт диоксидінің қауіптілік сыныбына келтірілген орташа концентрация мәндері негізінде есептеледі. Алынған мәндер ластану деңгейін жіктеуге және табиғатты қорғау іс-шараларының басым бағыттарын айқындауға мүмкіндік береді.

5-кесте - Атмосферасының ластану индексі АЛИ

АЛИ	Ластану дәрежесі
0-5	төмен
5-7	жоғарылаған
7-14	жоғары
14-21	өте жоғары

6-кесте - 2025 жылдың қорытындысы бойынша елді мекендердегі атмосфералық ауаның стандартты индексі (СИ) және ең жоғары қайталануы (ЕЖҚ)бойынша сапасы

№	Қала / кенті	СИ	ЕЖҚ,%
1	Қостанай	4,1 (азот диоксиді)	4 (азот оксиді)
2	Рудный	2,0 (азот диоксиді)	3 (көміртек оксиді)
3	Лисаковск	1,4 (азот диоксиді)	0
4	Арқалық	3,4 (күкірт диоксиді)	3 (күкірт диоксиді)
5	Жітіқара	1,5 (озон)	2 (озон)
6	Қарабалық	4,1 (азот диоксиді)	4 (азот оксиді)

Қостанай қаласындағы атмосфералық ауаның жай-күйі

Стационарлық бақылау желісінің деректеріне сәйкес, атмосфералық ауаның ластану деңгейі ***жоғары*** деп бағаланды. Бұл №2 бақылау бекеті *(Бородин көшесі, №142 үйдің маңы)* ауданында азот диоксиді бойынша СИ = 5,0 (жоғары деңгей) және азот оксиді бойынша ЕЖҚ = 8% (жоғарылаған деңгей) мәндерімен анықталды.

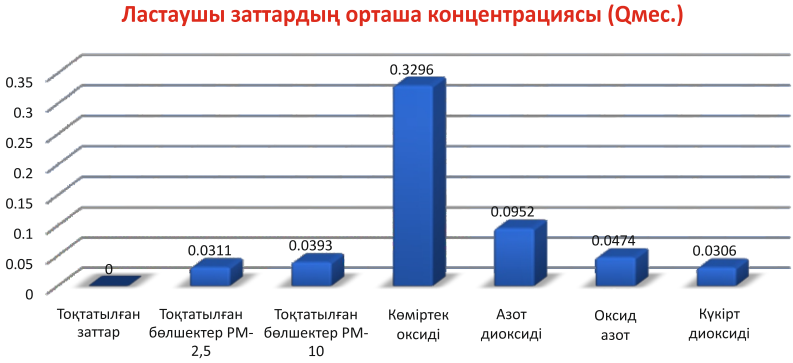
Азот диоксидінің орташа айлық концентрациясы – 2,3 ШЖКс.с., басқа ластаушы заттардың концентрациялары ШЖК-дан аспады.

Азот диоксидінің барынша бір реттік концентрациясы – 5,0 ШЖКм.р., азот оксиді – 2,25 ШЖКм.р., РМ-10 өлшенген бөлшектері – 2,84 ШЖКм.р., РМ-2,5 өлшенген бөлшектері – 2,57 ШЖКм.р., көміртегі оксиді – 1,45 ШЖКм.р., басқа ластаушы заттардың концентрациялары ШЖК-дан аспады (7-кесте).

Атмосфералық ауаның жоғары ластану (ЖЛ) және экстремалды жоғары ластану (ЭЖЛ) жағдайлары анықталған жоқ.

7-кесте – Атмосфералық ауаның ластану сипаттамасы

Қоспа	Орташа концентрация(Qмес.)		Максималды бір реттік концентрация(Qм)		ЕЖҚ	ШЖКм.р. асып кету жағдайларының саны		
	мг/м^3	ШЖКс.с. асып кету еселігі	мг/м^3	ШЖКм.р. асып кету еселігі	%	>ШЖК	>5ШЖК	>10 ШЖК
							Оның ішінде	
Қостанай қ.								
Тоқтатылған заттар	0,0000	0,000	0,0000	0,00	0	0		
Тоқтатылған бөлшектер РМ-2,5	0,0311	0,889	0,4113	2,57	0	0		
Тоқтатылған бөлшектер РМ-10	0,0393	0,655	0,8507	2,84	0	62		
Көміртек оксиді	0,3296	0,110	7,2685	1,45	0	10		
Азот диоксиді	0,0952	2,381	1,0000	5,00	7	169		
Азот оксиді	0,0474	0,789	0,8985	2,25	7	171		
Күкірт диоксиді	0,0306	0,613	0,0630	0,13	6	10		

19-сурет - Ластаушы заттардың орташа концентрациясы (мг/м3)

	2021	2022	2023	2024	2025
СИ	7	3,1	2,9	9,7	5
ЕЖҚ	3	4	9	26	3
АЛИ5	4	8	4,55	4,81	4,06

20-сурет – Қостанай қаласындағы атмосфералық ауа сапасының негізгі көрсеткіштерінің 5 жыл ішіндегі өзгеру динамикасы

20-суреттегі графиктен көрініп тұрғандай, соңғы бес жылдағы ластанудың шарықтау көрсеткіштері 2024 жылы байқалды, ал 2025 жылы үш көрсеткіштің (СИ, ЕЖҚ, АЛИ 5) барлығы бойынша ластану деңгейінің төмендеуі байқалады.

Метеорологиялық жағдайлар

Қазан айында белсенді циклондық әрекет байқалды. Негізінен ауа райы тұрақсыз болды, жаңбырдың нөсер түрінде жаууы жиі байқалды. Жекелеген күндері градиенті төмен барикалық өрістің әсерінен бұлттылығы аз, жауын-шашынсыз, желі әлсіз ауа райы қалыптасты.

7, 8, 9, 10, 24, 26, 27, 28, 29 қазан күндері Қостанай қаласында түнгі уақытта метеорологиялық жағдайлар атмосферада ластаушы заттардың жиналуына ықпал етті.

21 – сурет- Эпизодтық байқаулар кезінде Қостанай қаласы бойынша атмосфералық ауаның ластануын бақылау пункттерінің орналасу схемасы

Стационарлық бақылау желісінің деректеріне сәйкес, №1 ПМЗ бекеті ауданындағы атмосфералық ауаның ластану деңгейі (Узкоколейная көшесі; №2 нүкте – «Қостанай Плаза» СОО ауданы) ең жоғары бір реттік шоғырлануды 1,23-1,30 ШЖКм.р. шегінде құрады, қалған ластаушы заттардың концентрациясы рұқсат етілген норма шегінде болды (8-кесте).

Тоқтатылған бөлшектердің (шаң), күкірт диоксидінің, көміртегі оксидінің, азот диоксидінің, азот оксидінің, күкіртсутектің және озонның концентрациясы өлшенді.

8-кесте-Қостанай қаласындағы бақылау деректері бойынша ластаушы заттардың ең жоғары концентрациясы

Анықталатын қоспалар	**Іріктеу нүктелері**			
	№1		**№2**	
	qmмг/м^3	**qm/ЖШК**	**qmмг/м^3**	**qm/ЖШК**
Тоқтатылған бөлшектер (шаң)	0,03	0,06	0,04	0,07
Азот диоксиді	0,01	0,04	0,01	0,050
Күкірт диоксиді	0,16	0,312	0,02	0,042
Көміртек оксиді	0,75	0,15	0,96	0,19
Азот оксиді	0,01	0,03	0,01	0,02
Күкіртсутек	0,01	1,30	0,01	1,23
Озон	0,01	0,08	0,01	0,06

Көпжылдық кезеңде «ең жоғары қайталану көрсеткіші» мәнінің өсуі негізінен озон мен PM-2,5 өлшенген бөлшектердің есебінен байқалды. Бұл жылыту маусымының атмосфералық ауаның ластануына қосатын үлесінің шамалы екенін көрсетеді.

Рудный қаласындағы атмосфералық ауаның жай-күйі

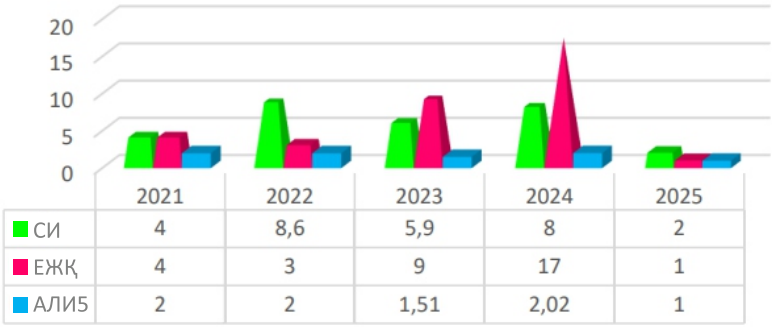
Стационарлық бақылау желісінің деректеріне сәйкес, атмосфералық ауаның ластану деңгейі ***жоғарылаған*** деп бағаланды. Бұл №5 бақылау бекеті *(Молодая Гвардия көшесі/4-ші өткел)* ауданында көміртегі оксиді бойынша ЕЖҚ = 1,4% (жоғарылаған деңгей) және СИ = 1 (жоғарылаған деңгей) мәндерімен анықталды.
Азот диоксидінің орташа айлық концентрациясы – 6,41 ШЖКс.с., басқа ластаушы заттардың концентрациялары ШЖК-дан аспады.

Көміртегі оксидінің барынша бір реттік концентрациясы – 1,36 ШЖКм.р., азот диоксиді – 1,0 ШЖКм.р., азот оксиді – 1,37 ШЖКм.р., басқа ластаушы заттардың концентрациялары ШЖК-дан аспады (9-кесте).
Атмосфералық ауаның жоғары ластану (ЖЛ) және экстремалды жоғары ластану (ЭЖЛ) жағдайлары анықталған жоқ.

Қостанай облысы бойынша «Қазгидромет» ШЖҚ РМК филиалының деректеріне негізделген Рудный қаласындағы атмосфералық ауа сапасының өзгеру динамиғын көпжылдық талдау ластану жағдайының біркелкі емес екенін көрсетеді. 2025 жылғы қаңтардағы және жалпы 2025 жылғы деректер негізінде мынадай қорытындылар жасауға болады.

2025 жылғы қаңтарда Рудный қаласындағы атмосфералық ауаның ластану деңгейі төмен деп бағаланды: ластаушы заттардың орташа айлық концентрациялары шекті жол берілетін концентрациялардан (ШЖК) аспады, жоғары және экстремалды жоғары ластану жағдайлары тіркелмеді. Алайда 2025 жылдың бірінші жартыжылдығындағы барынша бір реттік концентрацияларды талдау нәтижесінде асып кету жағдайлары анықталды: көміртегі оксиді бойынша – 1,32 ШЖК-ға дейін, азот диоксиді бойынша – 1,91 ШЖК-ға дейін.

2025 жылдың үшінші тоқсанында жағдай нашарлады: ластану деңгейі жоғарылаған деп бағаланды. №5 бекеті *(Молодая Гвардия көшесі)* ауданында көміртегі оксиді бойынша ШЖК-дан асып кетудің ең жоғары қайталану көрсеткіші (ЕЖҚ = 3%) тіркелді, ал №6 посты (Комсомольский даңғылы, мешіт жанында) ауданында азот диоксиді бойынша стандартты индекс (СИ) 2,0 мәніне жетті, бұл да ластанудың жоғарылаған деңгейіне сәйкес келеді. Осы кезеңде барынша бір реттік концентрациялар көміртегі оксиді бойынша 1,50 ШЖК-ға және азот диоксиді бойынша 2,00 ШЖК-ға дейін жетті.

22-сурет – 2021–2025 жылдар аралығындағы Рудный қаласындағы атмосфералық ауа сапасының негізгі көрсеткіштерінің өзгеру динамикасы

Лисаковск, Жітіқара, Арқалық қалалары және Қарабалық кентіндегі атмосфералық ауаның жай-күйі

Лисаковск қаласының стационарлық бақылау желісінің деректеріне сәйкес, атмосфералық ауаның ластану деңгейі жоғарылаған деп бағаланады. Күкірт диоксиді бойынша ең жоғары қайталану көрсеткіші (ЕЖҚ) 0%-ды (төмен деңгей), ал стандартты индекс (СИ) 2,5 мәнін (жоғарылаған деңгей) құрады. Күкірт диоксидінің орташа айлық концентрациясы – 4,09 ШЖКс.с., азот диоксиді – 1,63 ШЖКс.с., озон – 1,86 ШЖКс.с., басқа ластаушы заттардың концентрациялары ШЖК-дан аспады. Күкірт диоксидінің барынша бір реттік концентрациясы – 2,45 ШЖКм.р., азот диоксиді – 1,42 ШЖКм.р., озон – 1,07 ШЖКм.р., басқа ластаушы заттардың концентрациялары ШЖК-дан аспады. Атмосфералық ауаның жоғары ластану (ЖЛ) және экстремалды жоғары ластану (ЭЖЛ) жағдайлары анықталған жоқ.

Қарабалық кентінде стационарлық бақылау желісінің деректеріне сәйкес, атмосфералық ауаның ластану деңгейі жоғарылаған деп бағаланады. Күкіртсутек бойынша ең жоғары қайталану көрсеткіші (ЕЖҚ) 8%-ды (жоғарылаған деңгей), ал стандартты индекс (СИ) 2,9 мәнін (жоғарылаған деңгей) құрады. Қалған ластаушы заттардың орташа айлық концентрациялары ШЖК-дан аспады. Күкіртсутектің барынша бір реттік концентрациясы – 2,9 ШЖКм.р., қалған ластаушы заттардың концентрациялары ШЖК-дан аспады. Атмосфералық ауаның жоғары ластану (ЖЛ) және экстремалды жоғары ластану (ЭЖЛ) жағдайлары анықталған жоқ.

2025 жылғы Жітіқара қаласындағы атмосфералық ауа сапасының мониторинг нәтижелері 9-кестеде көрсетілген.

9-кесте – Атмосфералық ауаның ластану сипаттамасы (Жітіқара қаласы)

Қоспа	Орташа концентрация (Qай.)		Максималды бір реттік концентрация (Qа)		ЕЖҚ	ШЖКм.р. асып кету жағдайларының саны		
	мг/м^3	ШЖКс.с. асыпкетуеселігі	мг/м^3	ШЖКм.р. асып кету еселігі	%	>ШЖК	>5 ШЖК	>10 ШЖК
Жітіқара қаласы								
Көміртек оксиді	0,0010	0,00	0,0010	0,00	0,045	1	0	0
Күкірт диоксиді	0,0577	1,15	0,0647	0,13	0,000	0	0	0
Азот диоксиді	0,1252	3,13	0,5546	2,77	0,224	5	0	0
Озон	0,0053	0,18	0,3800	2.38	0,090	2	0	0

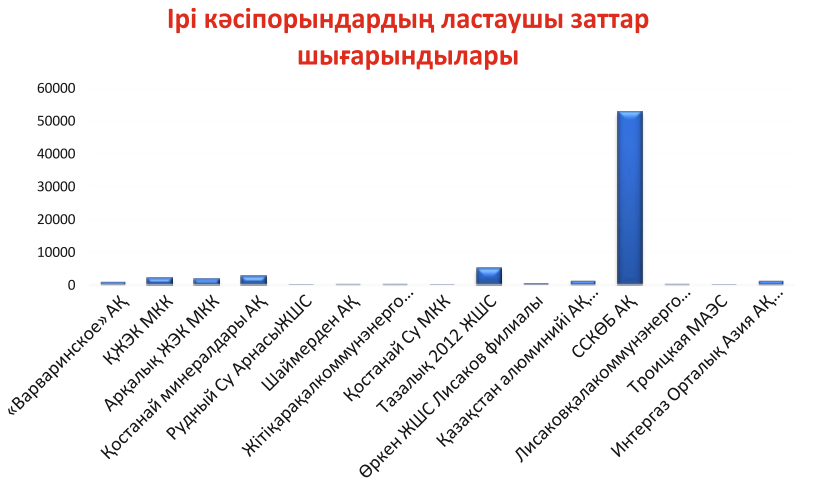
Стационарлық бақылау желісінің Қостанай облысы, Арқалық қаласы бойынша деректеріне сәйкес, атмосфералық ауаның ластану деңгейі жоғарылаған деп бағаланады. Күкірт диоксиді бойынша стандартты индекс (СИ) 3,4 мәнін (жоғарылаған деңгей), ал ең жоғары қайталану көрсеткіші (ЕЖҚ) 1%-ды (жоғарылаған деңгей) құрады. Күкірт диоксидінің орташа айлық концентрациясы – 1,4 ШЖКс.с., азот диоксиді – 1,69 ШЖКс.с., басқа ластаушы заттардың концентрациялары ШЖК-дан аспады. Күкірт диоксидінің барынша бір реттік концентрациясы – 3,42 ШЖКм.р., азот диоксиді – 1,69 ШЖКм.р., көміртегі оксиді – 1,07 ШЖКм.р.

Атмосфералық ауаның жоғары ластану (ЖЛ) және экстремалды жоғары ластану (ЭЖЛ) жағдайлары анықталған жоқ.

10-кесте-2020 жылдан 2025 жылға дейінгі ірі кәсіпорындардың ластаушы заттар шығарындылары

Ірі табиғат пайдаланушылар	Нақты көлемі, жылына тонна					
	2020	2021	2022	2023	2024	2025*
«Варваринское» АҚ	1682,6	1202,4	968	1122,2	875	848,86
«ҚЖЭК» МКК	1780	2120	1520	1970	2179	2178,92
«Арқалық ЖЭК» МКК	572,1	686,2	579	1278	1597	1597
«Қостанай минералдары» АҚ	2967,7	3100	3397	3190	2619	2615,12
«Рудный Су Арнасы» ЖШС	0,654	0	0,6	0,6	0,6	0,6
«Шаймерден» АҚ	17,777	121,3	110,1	195	223,7	223,7
«Жітіқаракалкоммунэнерго» МКК	292,5	195,1	184	204	295	295
«Қостанай Су» МКК	12,8	13,7	13,4	13,7	13,5	13,5
«Тазалық 2012» ЖШС	3616	1021	4556,6	4780	4920	4920
«Өркен» ЖШС Лисаковск филиалы	780,3	675,1	459	629	537	399,5
«Қазақстан алюминийі» АҚ филиалы КБКБ	1234,6	1413	2232	1597	1188	1187,79
«ССКӨБ» АҚ	52953	53354	58070	58649	59414	52664,62
«Лисаковкалкоммунэнерго» ӨШБ МКК	199,62	201,2	151	171	270	270
Троицкая МАЭС	92,1	80,2	55,9	38	22	22
«Интергаз Орталық Азия» АҚ «Қостанай» МГБ	90	1673	3260,6	2660,1	1089	1089

2025 жылы облыс бойынша ластаушы заттар шығарындыларының стационарлық көздерінің саны 15 262 бірлікті құрады, оның ішінде ұйымдастырылған – 8 517, тазарту құрылыстарымен жабдықталған-1 820 бірлік.

23-сурет - Ірі кәсіпорындардың ластаушы заттардың шығарындылары (тонна)

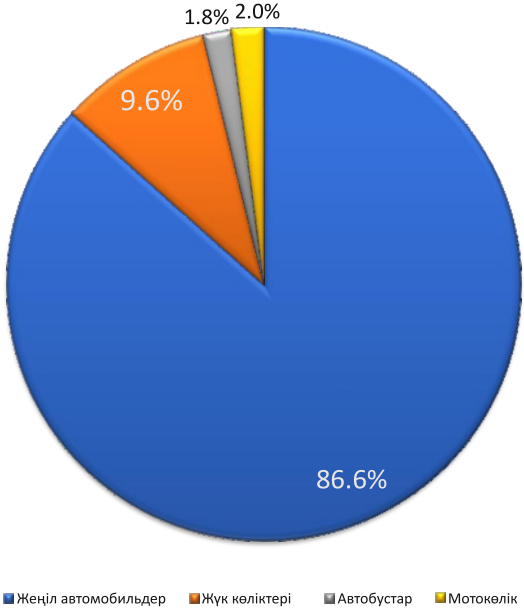
Автокөліктің атмосфералық ауаның ластануына әсерін бағалау.

Автомобиль көлігі Қазақстан қалаларында атмосфералық ауаны ластаудың басым көзі болып қала береді. Автокөлік атмосфераға барлық зиянды шығарындылардың 80-90% құрайды.

24-сурет – 5 жылдық кезеңдегі (2021–2025 жылдар аралығы) Қостанай облысында тіркелген автокөлік құралдары санының өзгеру динамикасы

Көлік құралдарының санаттары бойынша автопарктің құрылымы

25-сурет – 2025 жылы Қостанай облысында тіркелген автокөлік құралдары санының автокөлік құралдарының санаттары бойынша арақатынасы
по категориям автотранспортных средств (https://www.gov.kz порталының деректері бойынша)

Автокөлік құралдары жағымсыз әсер етудің іс жүзінде барлық түрлері бойынша жетекші орында: ауа ластануының 90%-ға дейіні, шудың әсерінің шамамен 50%-ы және климатқа әсердің шамамен 68%-ы олардың үлесіне тиесілі. Жағдай көлік құралдарынан шығатын шығарындылардың адамның тыныс алу деңгейінде тікелей бөлінуімен және көлік қозғалысы тығыз орналасқан жерлерде халықтың денсаулығына тікелей әсер етуімен күрделене түседі.

Елде және өңірде автопарктің өсу динамикасы проблеманың өзектілігін растайды. 2025 жылғы 1 желтоқсандағы жағдай бойынша Ұлттық статистика бюросының деректеріне сәйкес, Қазақстанда 5 843 358 автокөлік құралы тіркелген. Автопарктің негізгі бөлігін жеңіл автомобильдер құрайды – 4 898 203 бірлік.

Сол күнгі жағдай бойынша Қостанай облысында 280 269 автокөлік құралы тіркелген. Өңірдегі автомобилизация көрсеткіші 1000 адамға шаққанда 242 автомобильді құрайды, бұл республика бойынша орташа көрсеткіштен (1000 адамға 234 автомобиль) біршама жоғары, алайда Шығыс Қазақстан (389) немесе Алматы (335) облыстары сияқты бірқатар басқа өңірлердегі көрсеткіштерден төмен.

Атмосфераға теріс әсерді күшейтетін негізгі фактор– автопарктің ескіруі. 2025 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша Қазақстанда 2,5 млн-нан астам автомобиль 20 жылдан астам уақыт бойы пайдаланылып келеді, бұл зиянды шығарындылар көлемінің айтарлықтай ұлғаюына әкеледі. 2025 жылғы 1 қазандағы неғұрлым кейінгі деректерге сәйкес, 5,9 млн автомобильдің небәрі 6,8%-ының (399,5 мың) пайдалану мерзімі үш жылға дейін болса, 17,2%-ының (1 млн) пайдалану мерзімі үш жылдан жеті жылға дейінгі аралықты құрайды. Автомобильдердің негізгі бөлігі бензинмен, ал жүк көлігі көліктері дизель отынымен жұмыс істейді.

«Қазгидромет» ШЖҚ РМК мониторингінің деректеріне сәйкес, 2025 жылы Қостанай қаласындағы атмосфералық ауаның ластану деңгейі тұрақты түрде «жоғарылаған» немесе «жоғары» деп бағаланды. 2025 жылғы қазан айында ластану деңгейі жоғары, ал қараша айында – жоғарылаған деп бағаланды. Негізгі ластаушы зат – азот диоксиді: 2025 жылғы мамырда №2 бақылау посты (Бородин көшесі) ауданында стандартты индекс (СИ) 5,0 мәніне (жоғары деңгей) жетті, ал ең жоғары қайталану көрсеткіші (ЕЖҚ) 4%-ды құрады. Қалада 7 көрсеткіш анықталатын 4 бақылау посты жұмыс істейді, оның ішінде өлшенген бөлшектер (шаң) және РМ-2,5 бар.

Қазақстан Республикасы Экология және табиғи ресурстар министрлігі Экологиялық реттеу және бақылау комитетінің «Қостанай облысы бойынша экология департаменті» РММ ақпаратына сәйкес, өңірдің атмосфералық ауасының ластануына жылжымалы көздердің қосатын үлесі басым болып қалуда: автокөліктен шығатын шығарындылардың жылдық көлемі өнеркәсіптік және коммуналдық шығарындылар көлемінен іс жүзінде екі есеге жуық асып түседі.

Қостанай облысындағы автокөлік құралдарының паркі белсенді түрде өсіп келеді. 2025 жылдың соңындағы жағдай бойынша бұл көрсеткіш 280 269 автомобильге жетті. Осылайша, екі жыл ішінде облыстың автопаркі 24 мыңнан астам бірлікке ұлғайды, ал оның жыл сайынғы өсімі жоғары деңгейде сақталуда.

4. ҚОСТАНАЙ ОБЛЫСЫНЫҢ ЖЕР РЕСУРСТАРЫНЫҢ ЖАЙ-КҮЙІ

Қостанай облысының жер қоры туралы жалпы мәліметтер. Қостанай облысының жер қоры Қазақстан Республикасының агроэкономикалық әлеуетін айқындайтын негізгі ресурстардың бірі болып табылады. Осыған байланысты аграрлық сала мамандары үшін өндіріс көлемін ұлғайту ғана емес, жерді ұтымды пайдалану мен топырақты қорғаудың кешенді тетіктерін енгізу де басым бағыт болып қала береді.

Облыстың жер қоры нысаналы мақсатына сәйкес Қазақстан Республикасының жер заңнамасында белгіленген жер санаттарына бөлінеді. 2025 жылғы жағдай бойынша жер қорының негізгі бөлігін ауданы 18 011,4 мың га болатын ауыл шаруашылығы алқаптары құрайды, бұл облыстың жалпы аумағының 92%-ына тең. Ауыл шаруашылығы алқаптарының құрылымында ең үлкен аумақты жайылымдар – 10 970,4 мың га және егістік жерлер – 6 470,8 мың га алып жатыр.

Өңірдің табиғи алуантүрлілігі кең ауқымды ландшафттарды қамтиды: солтүстіктегі Батыс Сібір жазығының орманды далаларынан оңтүстіктегі шөлейттерге дейін. Егістік алқаптардың негізгі бөлігі қара топырақты аймақта шоғырланған, онда кәдімгі және оңтүстік қара топырақтың қарашірігі аз түр тармақтары ерекшеленеді. Оңтүстік аумақтарда қара-қоңыр және қоңыр топырақтар таралған, бұл агротехникалық тәсілдерді саралап қолдануды айқындайды.

Табиғи-климаттық аудандастыруға сәйкес үш негізгі аймақ бөлінеді:

- Қоңыржай құрғақ орманды-дала және дала аймағы (Ұзынкөл, Федоров, Қарабалық, Меңдіқара, Сарыкөл аудандары) – топырақ жамылғысы кәдімгі қара топырақтардан қалыптасқан.
- Құрғақ дала аймағы (Қостанай, Алтынсарин, Денисов, Қарасу, Жітіқара аудандары және Б. Майлин ауданы) – оңтүстік қара топырақтар басым.
- Қоңыржай құрғақ дала аймағы кіші аймақтарға бөлінеді: бірінші кіші аймақ (Әулиекөл, Қамысты, Науырзым аудандары) қара-қоңыр топырақтарда орналасқан; екінші кіші аймақ (Арқалық ауданы және Амангелді мен Жангелдин аудандарының астық егетін округтері) – құрғақ даланың қоңыр топырақтарында орналасқан.

Облыстың жер қорының жартысынан астамын өңірдің агроөнеркәсіптік кешенінің (АӨК) негізін құрайтын ауыл шаруашылығы алқаптары алып жатыр. 2025 жылы өңірдегі егіс алқабы 5,1 млн га құрады, оның 4,2 млн га дәнді және дәнді-бұршақты дақылдарға бөлінді. Бұл ретте әртараптандыру үрдісі байқалады: майлы, мал азықтық және әлеуметтік маңызы бар дақылдардың егіс көлемі ұлғаюда.

Дәстүрлі зиянкестер мен аурулардан бөлек, аграршылар үшін киіктердің жаппай қоныс аударуы проблемалардың біріне айналды. Тек 2025 жылы 60 мың га егістік алқаптың тапталуы мен желінуінен келген залал 2,2 млрд теңгеден асты. Ең күрделі жағдай облыстың оңтүстігінде – Амангелді, Жангелдин және Қамысты аудандарында қалыптасты, онда 30 мың га-дан астам егіс алқабы зардап шекті.

Зиянкестермен күресу үшін жыл сайын пестицидтер қолданылады. 2025 жылы шегірткеге қарсы химиялық өңдеу жүргізудің жоспарланған аумағы 12 ауданда 650 мың га құрады (бұл 2024 жылғы 1 млн 125 мың га көрсеткішінен шамамен екі есе аз). 2025 жылы өңірде препараттарды бүрку үшін алғаш рет 17 агродрон жаппай пайдаланылды.

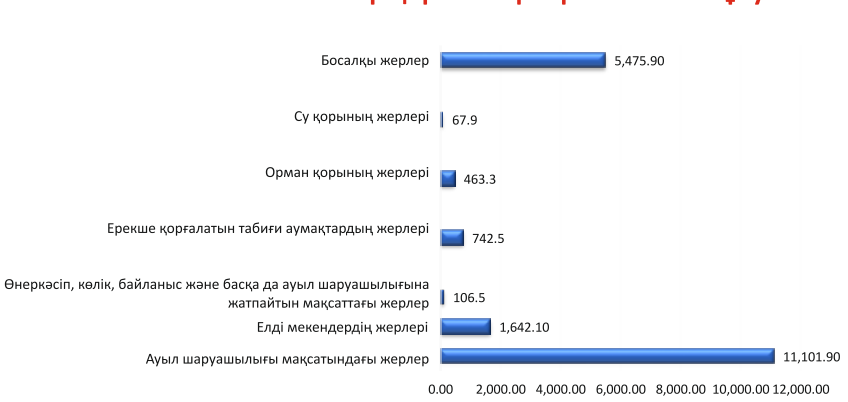
Қорғау шараларымен қатар минералдық тыңайтқыштарды енгізу көлемі де ұлғаюда. Егер 2024 жылы олардың көлемі 708,9 мың га алаңға 259,1 мың тоннаны құраса, 2025 жылдың қорытындысы бойынша көрсеткіш 1,3 есеге өсіп, 310,6 мың тоннаға жетті. Гербицидтермен өңделген алқап көлемі де тұрақты өсім көрсетіп отыр – «Ауыл шаруашылығы және жер қатынастары басқармасы» ММ деректері бойынша 4 588,2 мың га.

Пайдаланылмай жатқан жерлерді мемлекет меншігіне қайтару саясаты да ерекше назар аударуға тұрарлық. 2025 жылы ерікті түрде шамамен 43 мың га жер қайтарылды (10 мың га егістік және 33 мың га жайылым). Ал бір жарым жыл ішінде (2025 жыл – 2026 жылдың бірінші жартыжылдығы) мемлекет меншігіне қайтарылған жер көлемі 230 мың га-ға жетті. Бұл шаралар пайдаланылмай жатқан алқаптарды ауыл шаруашылығы айналымына тартуға және жерді пайдалану тиімділігін арттыруға бағытталған. Аграршыларды ынталандыру мақсатында 2025 жылы тыңайтқыштар мен пестицидтерді субсидиялаудың жаңа нормалары бекітілді, ал саланы жеңілдетілген кредиттеудің жалпы көлемі 91,5 млрд теңгеге жетті.

11-кесте- Жер қорын 2025 жылы жерлер бойынша бөлу

Жердің мақсаты	**ауданы, мың га**	%
ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлер	11 101,9 мың. га	57%
елді мекендердің жерлері	1 642,1 мың. га	8%
өнеркәсіп, көлік, байланыс және ауыл шаруашылығына арналмаған өзге де жерлер	106,5 мың. га	1%
ерекше қорғалатын табиғи аумақтардың жерлері	742,5 мың. га	4%
орман қорының жерлері	463,3 мың. га	2%
су қорының жерлері	67,9 мың. га	Менее 1%
босалқы жерлер	5 475,9 мың. га	28%

Қостанай облысында «2024-2030 жылдар кезеңіне ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлердің топырақ құнарлылығын қалпына келтіру және арттыру жөніндегі шаралар» жол картасы шеңберінде топырақ құнарлылығын сақтау және арттыру жөніндегі іс-шаралар тұрақты негізде іске асырылуда.

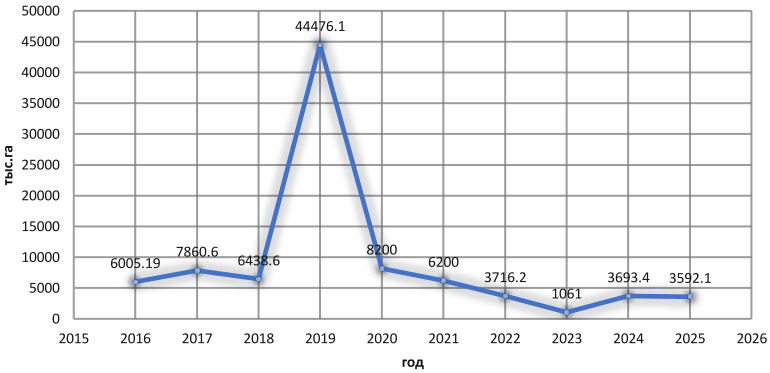
26-сурет- Жер қорын 2025 жылы жерлер бойынша бөлу (мың га)

Жұмыстың негізгі бағыттары егіс алқаптарының құрылымын әртараптандыру, минералды тыңайтқыштар енгізу, егіншіліктің топырақты қорғау технологияларын қолдану, жел мен су эрозиясының алдын алу, жайылымдарды суландыру арқылы шалғайдағы мал шаруашылығын дамыту болып табылады. Топырақты өңдеуді азайту үшін топырақ бетіндегі өсімдік қалдықтарының сақталуын қамтамасыз ететін үздіксіз гербицидтер мен заманауи егу қондырғылары кеңінен қолданылады.

Жерді деградациядан қорғау мақсатында жыл сайын ылғалды сақтауға және құнарлы қабаттың үрленуіне жол бермеуге ықпал ететін топырақты тегіс кесу және қар ұстау жүргізіледі. Топырақ қорғау шараларының сақталуын тұрақты бақылау жүзеге асырылатын эрозияға ұшыраған жерлерге ерекше назар аударылады.

Сонымен қатар, Қостанай облысының аумағындағы бұзылған жер көлемі 41,9 мың га, ал рекультивацияланатын жер көлемі 13,7 мың га құрайды.

Гербицидтермен өңделген Қостанай облысының жер көлемінің динамикасы

27-сурет- Гербицидтермен өңделген Қостанай облысының жер көлемінің динамикасы (логарифмдік трендпен) (мың га)

5. ҚОСТАНАЙ ОБЛЫСЫНДАҒЫ ӨНДІРІС ЖӘНЕ ТҰТЫНУ ҚАЛДЫҚТАРЫ БОЙЫНША АҚПАРАТ

Өндіріс қалдықтары - бұл технологиялық немесе өндірістік қызмет барысында пайда болған және өзінің бастапқы тұтынушылық қасиеттерін толығымен немесе ішінара жоғалтқан шикізаттың, материалдардың, бұйымдар мен өнімдердің қалдықтары. Бұл санатқа тауарларды өндіру, қызметтер көрсету немесе жұмыстарды орындау кезінде туындайтын, иесі қалдықтар деп танитын және қолданыстағы заңнамаға сәйкес жоюға немесе қалпына келтіруге жіберетін әртүрлі заттар, материалдар мен заттар жатады.

Өндірістік қалдықтардың құрылымына полимерлер, металдар, күл, отын қалдықтары, майлар, өндірістің әртүрлі кезеңдерінде түзілетін минералды және органикалық қосылыстар кіреді. Олар қауіптілік дәрежесі бойынша жіктеледі және олармен жұмыс істеу белгіленген өңдеу, кәдеге жарату және жою ережелерімен реттеледі.

Тұтыну қалдықтары (коммуналдық қалдықтар немесе қатты тұрмыстық қалдықтар) - бұл адам өмірінің нәтижесінде тұтынушылық қасиеттерін жоғалтатын материалдар, өнімдер мен бұйымдар. Оларға орау, тамақ өнімдері, тұрмыстық тауарлар және олардың қалдықтары жатады, оларды иесі физикалық түрде алып тастайды немесе одан әрі өңдеу үшін қалдықтар санатына ауыстырады. Тұтыну қалдықтары қоршаған ортаға зиянды әсерін азайту мақсатында жиналады, сұрыпталады және жойылады немесе қайта өңделеді.

Қостанай облысындағы қатты тұрмыстық қалдықтар (ҚТҚ) бойынша жалпы мәліметтер

Өңірлер әкімдіктерінің деректері бойынша Қостанай облысында жыл сайын 270 мың тоннаға жуық қатты тұрмыстық қалдықтар түзіледі, олар мамандандырылған полигондарға орналастырылады. Облыс аудандары мен облыстық маңызы бар қалалар арасында ҚТҚ білім беру көлемі бойынша 2025 жылы Қостанай қаласы, Рудный қаласы және Қостанай ауданы көш бастап тұр (28-сурет).

2025 жылдың соңындағы жағдай бойынша облыс аумағында қалдықтарды орналастырудың 240 полигоны жұмыс істейді. Қостанай облысының әрбір ауданында 2025 жылы қайта өңделген және кәдеге жаратылған қалдықтардың көлемі 30 суретте көрсетілген.

28-сурет-Қостанай облысы аудандарында ҚТҚ пайда болу көлемі (тонна)

Қостанай облысында 73 елді мекенде қалдықтарды бөлек жинау (пластик, шыны, макулатура, тамақ қалдықтары, ірі көлемді қоқыс, құрамында сынап бар шамдар, электрондық және электр жабдықтары) енгізілді. Осы мақсатта контейнерлік алаңдарда 2100-ден астам мамандандырылған контейнерлер орнатылды (32-сурет).

Қалдықтарды сұрыптау облыстың 29 елді мекенінде жүргізіледі. Бұл процесс ҚТҚ полигондарында да, мамандандырылған қоқыс сұрыптау алаңдарында да жүзеге асырылады. Өңірде «Тазалық-2012» ЖШС, «Атамекен 4+» ЖШС, «Салем KZ» ЖШС, «Экопром» ЖШС, «Eco City» ЖШС және «Соцсервис» ЖШС, «Рудный Абат-2006» ЖШС (2025 жылдың екінші жартысында енгізілген) компанияларына тиесілі 7 қоқыс сұрыптау желісі (2024 жылмен салыстырғанда бір артық) жұмыс істейді, сонымен қатар қалдықтарды қолмен сұрыптау жүзеге асырылады. Қостанай және Рудный қалаларын қоса алғанда, облыстың сегіз елді мекенінде, сондай-ақ Денисов ауданы Некрасов ауылында, Қостанай ауданы Тобыл қаласында, Мичурино ауылында, Меңдіқара ауданы Боровское ауылында, Сарыкөл ауданы Сарыкөл ауылында және Ұзынкөл ауданы Ұзынкөл ауылында макулатура, пластик, шыны және қалайы банкаларды жинауды жүзеге асыратын 18 қайта шикізат қабылдау пункттері жұмыс істейді.

12-кесте-Қостанай облысының аудандары бойынша ҚТҚ пайда болу және көдеге жарату көрсеткіштері

Р/Б Аудан / облыстық маңызы бар қала	Аудан / облыстық маңызы бар қала	Облыста ҚТҚ пайда болуының көлемі (4-бағ+ 5-бағ), тонна	Облыста ҚТҚ көмудің жалпы көлемі, тонна	Облыста қайта өңделген және көдеге жаратылған ҚТҚ жалпы көлемі, тонна
1	Алтынсарин	0	0	0
2	Амангелді	2925	2386	539
3	Әулиекөл	5867,8	2572,497	3295,2758
4	Денисов	1659,86	439,619	1220,241
5	Жангелдин	120	120	0
6	Жітіқара	12528,709	10623,9	1904,77
7	Қарабалық	12312	12312	0
8	Қамысты	2939,66	2938,66	1
9	Қарасу	5206,3	4623,979	582,356
10	Қостанай	46172,85	37562,95	8609,896
11	Меңдіқара	3842	3674,8	167,2
12	Науырзым	0	0	0
13	Сарыкөл	9095,79	3325	5770,79
14	Б. Майлин	2678,4	1995	683,38
15	Ұзынкөл	6355,7	6355,7	0
16	Федоров	4970	4970	0
17	Арқалық қ.	12695,2	12662,99	32,21
18	Лисаков қ.	7019,16	2732,93	4286,23
19	Рудный қ.	55509	24632	30877
20	Қостанай қ.	84339,366	67505,68	16833,66855
	Барлығы:	276236,8	201433,8	74803,03

Өңірде қайталама шикізатты қайта өңдеумен дайын өнімнің 15 түрін шығаратын 14 жеке компания айналысады: геоторлар мен полиэтилен құбырларынан бастап полимер-құмды төсемтастар мен жұмыртқа салатын науаларға дейін.

Атап айтқанда, шиналарды қайта өңдейтін төрт кәсіпорын – «Резеңке-техникалық қалдықтар Қостанай» ЖШС, «EkoLabRecycling» ЖШС, «Варг» ЖШС және «Еділ и Компания» ЖШС – жылына жалпы қуаттылығы 5,2 мың тонна өнім шығара отырып, резеңке үгіндісі мен пиролиз отынын өндіреді. Макулатураны қайта өңдейтін бір кәсіпорын – «Goldman Astana» ЖШС – жылына 1 мың тонна өнім өндіру қуатымен жұмыртқа салатын науалар шығаруға маманданған.

Пластикті қайта өңдейтін бес кәсіпорын – «Тазалық-2012» ЖШС, «Атамекен 4+» ЖШС, «Perviy Potolochnyi KZ» ЖК, «Фабрика нетканых материалов» ЖШС және «EkoLabRecycling» ЖШС – жылына жалпы қуаттылығы 7,8 мың тонна өнім шығара отырып, полиэтилен, газ және су құбырларын, геоторларды, геотекстильді, геокомпозиттерді, геокаркастарды, кабельдік құбырларды, полимер-құмды төсемтастарды, кәріз құдықтарының люктерін, ПВХ панельдерін және қоқысқа арналған пластик контейнерлерді өндіреді.

Күл-қож қалдықтарын қайта өңдейтін төрт кәсіпорын – «Насыров» ЖК, «Нуржанова» ЖК, «Ауликоль Сервис» ЖШС және «Акышева» ЖК – жылына жалпы қуаттылығы 15,1 мың тонна өнім өндіре отырып, шлакоблоктар шығарады.

29-сурет-Қостанай облысында ҚТҚ көму көлемі (тонна)

30 – сурет - Қостанай облысы аудандарында қайта өңделген және кәдеге жаратылған ҚТҚ көлемі (тонна)

31 – сурет-Қостанай облысының аудандарындағы ҚТҚ қайта өңдеу және кәдеге жарату үлесі (олардың білім беру көлеміне % қатынасында)

32 – сурет- Қоқысты бөлек жинауға арналған төрт секциялы урна

Облыста қатты тұрмыстық қалдықтарды қайта өңдеу үлесі 2017 жылғы 1,8%-дан 2025 жылы 27,1%-ға дейін өсті.

Өнеркәсіптік қалдықтар

Қазақстан Республикасы Экология және табиғи ресурстар министрлігі Экологиялық реттеу және бақылау комитетінің «Қостанай облысы бойынша экология департаменті» РММ ақпаратына сәйкес, өңірде өнеркәсіптік қалдықтардың түзілу көлемінің төмендеу динамикасы байқалады: өнеркәсіптік қалдықтардың түзілу көлемі 2024 жылмен салыстырғанда 26%-ға қысқарып, 174,5 млн тоннаны құрады (2024 жылы – 236 млн тонна).

Қалдықтардың негізгі бөлігі (88%) аршынды жыныстарға тиесілі, тағы 11%-ын «ССКӨБ» АҚ, КБКБ, «Качары руда» АҚ, «Комаров тау-кен кәсіпорны» ЖШС, «Варваринское» АҚ және «Қостанай минералдары» АҚ сияқты кәсіпорындарда түзілетін байыту қалдықтары құрайды.

Өңірдің барлық тау-кен өндіруші кәсіпорындарында қалдықтарды басқару жүйесі енгізілген, ол қалдықтардың түзілуін болдырмау және олардың түзілу көлемін барынша азайтудан бастап, оларды есепке алу, жинақтау, жинау, қайта өңдеу, кәдеге жарату, тасымалдау, сақтау және жоюға дейінгі толық технологиялық циклді қамтиды.

Қалдықтардың түзілу құрылымында бірнеше ірі кәсіпорынның үлесі басым: «Қазақстан алюминийі» АҚ КБКБ филиалы – ірі кәсіпорындар бойынша түзілген өндірістік қалдықтардың жалпы көлемінің 36%-ы, «Качары руда» АҚ – 33,7%, «Комаров тау-кен кәсіпорны» ЖШС – 24,5%, «ССКӨБ» АҚ – 5,4%.

13-кесте- Түзілген өнеркәсіптік қалдықтардың көлемі

Қалдықтардың түрі	Пайда болған қалдықтар, мың тонна					
	2020	2021	2022	2023	2024	2025
Аршылған жыныстар	171 000	178 174	226 738	164 606	212 198	153 875
Байыту қалдықтары	4934	132,23	23 850	19 368	23940	20 118,50
Пысықталған СБШ	1,715	0,007	1,2	0,3	0,002	0
Пайдаланылған майлар	0,602	0,6	0,5	0,08	0,9	0,53
Пайдаланылған шиналар мен резеңке қалдықтары	0,568	0,08	1,1	5,5	0,3	0,44
Қара металл қалдықтары	2,44	0,02	2,7	2,2	0	1,04
Құрылыс қоқыстары	12,147	0,001	3,5	1,064	1,2	23,4
Автокөлік жууға арналған шламдар, ластанған топырақ	0,773	0,04	0,7	0,65	0	2,8
Күл қождары	0	222,594	2222,5	1,21	360,3	362,9
БАРЛЫҒЫ	182043	178730	254098	184358	236988	174464

Қостанай облысында өнеркәсіптік қалдықтар көлемінің пайда болу динамикасын бағалай отырып, төмендеу үрдісі байқалады (33-суреттегі кестені қараңыз).

33-сурет – Қостанай облысында 5 жыл ішіндегі өнеркәсіптік қалдықтардың түзілу көлемінің өзгеру динамикасы, мың тонна

«Қазақстан алюминийі» АҚФ КБКБ-ында 2025 жылғы 12 айда аршынды жыныстардың түзілу көлемі 74 237 мың тоннаны құрады (2024 жылдың сәйкес кезеңінде – 62 949 мың тонна).

Түзілетін қалдықтардың қоршаған ортаға теріс әсерін азайту, сондай-ақ олардың жинақталуын қысқарту мақсатында кәсіпорындар аршынды жыныстарды карьерлердің қазылған кеңістігіне орналастырады. 2025 жылғы 12 айда пайдаланылған карьердің ішкі үйіндісіне 13 005 мың тонна орналастырылды. Қалдықтарды орналастыру көлемінің қысқару үлесі шамамен 18%-ды құрады.

«Качары руда» АҚ-да 2025 жылғы 12 айда 69 191,148 мың тонна қалдық түзілді (2024 жылдың сәйкес кезеңінде – 79 619,884 мың тонна). 2025 жылғы 12 айда аршынды жыныстардың түзілу көлемі 13%-ға төмендеді.

«Комаров тау-кен кәсіпоры» ЖШС-де 2025 жылғы 12 айда тау-кен жұмыстары көлемінің ұлғаюына байланысты өнеркәсіптік қалдықтардың түзілу көлемі 2024 жылдың сәйкес кезеңімен салыстырғанда өсті. Аршынды жыныстардың көлемі 50 321,597 мың тоннаны құрады (2024 жылғы 12 айда – 45 574,223 мың тонна), оның ішінде 12 712,123 мың тонна кәсіпорынның қажеттіліктеріне пайдаланылды. Қалдықтарды орналастыру көлемінің қысқару үлесі шамамен 25%-ды құрады.

«ССКӨБ» АҚ-да 2025 жылғы 12 айда аршынды жыныстардың түзілу көлемі ұлғайды. 2025 жылғы 12 айда 23 007,5 мың тонна түзілді, 2024 жылдың сәйкес кезеңінде – 23 536,3 мың тонна. 5 868,3 мың тонна қалдық қайта өңделіп, кәдеге жаратылды (26%).

«Өркен» ЖШС-нің Лисаковск филиалында 2025 жылы аршу жұмыстарының жүргізілмеуіне және құрамында темір мөлшері жоғары бастапқы кенді қайта өңдеуге тартуға байланысты аршынды жыныстардың түзілу көлемі 2024 жылмен салыстырғанда 18%-ға төмендеді. Аршынды жыныстардың көлемі: 2024 жылы – 42,845 мың тонна (байыту қалдықтары – 1 120,189 мың тонна); 2025 жылы – аршынды жыныстар – 0 тонна (байыту қалдықтары – 986,143 мың тонна).

«Варваринское» АҚ-да 2025 жылғы 12 айда тау-кен жұмыстары көлемінің ұлғаюына байланысты өнеркәсіптік қалдықтардың түзілу көлемі 2024 жылдың сәйкес кезеңімен салыстырғанда өсті. Аршынды жыныстардың көлемі 8 216,1 мың тоннаны құрады (2024 жылы – 3 010 мың тонна), оның ішінде 3 888 мың тонна кәсіпорынның қажеттіліктеріне пайдаланылды (47%) (2024 жылы – 2 535 мың тонна).

«Брендт» ЖШС-де 2025 жылғы 12 айда тау-кен жұмыстары көлемінің ұлғаюына байланысты өнеркәсіптік қалдықтардың түзілу көлемі 2024 жылдың сәйкес кезеңімен салыстырғанда өсті. Аршынды жыныстардың жалпы көлемі 5 916,9 мың тоннаны құрады (2024 жылы – 4 401,5 мың тонна), оның ішінде 405,3 мың тонна кәсіпорынның қажеттіліктеріне пайдаланылды, 5 016,9 мың тонна ҚӨО үйіндісіне көміліп орналастырылды. Қайта пайдалану үлесі 6%-ды құрады.

Қостанай облысында уытты қалдықтарды жинау және кәдеге жарату. Қостанай облысында уытты қалдықтармен жұмыс істеу проблемасы әлі де өзекті болып отыр. Осы қалдықтар ағынының аса қауіпті құрамдас бөліктерінің бірі – пестицидтерден босаған ыдыстар. Қазақстан заңнамасына сәйкес, оларды өртеуге немесе кәдімгі ҚТҚ полигондарында көмуге жол берілмейді. Қазақстанда мұндай ыдыстарды кәдеге жаратудың екі негізгі тәсілі қолданылады: оларды залалсыздандырып, кейіннен қайталама шикізат ретінде қайта өңдеу немесе уытты қалдықтарға арналған мамандандырылған полигондарға (көмінділерге) орналастыру. Мұндай полигондарда

жарамсыз және қолдануға тыйым салынған пестицидтер де көміледі.

Қазіргі уақытта республикада Ақмола, Алматы және Қостанай облыстарында орналасқан пестицидтерге арналған 4 мамандандырылған көмінді жұмыс істейді. Қостанай облысының аумағындағы мұндай полигон Наурызым ауданындағы Қызбел урочищесінде орналасқан. Оған қызмет көрсетуді 1998 жылы құрылған және қауіпті қалдықтармен жұмыс істеуге маманданған «Шаруа» ЖШС жүзеге асырады. Компанияда улы химикаттардан босаған ыдыстарды уақытша сақтауға арналған үлгілік қойма, қажетті техника және білікті мамандар бар.

6. ҚОСТАНАЙ ОБЛЫСЫНЫҢ ЖЕР ҚОЙНАУЫНЫҢ ЖАЙ-КҮЙІ

Қостанай облысы – экономикасы мол әрі алуан түрлі минералдық-шикізат базасына негізделген Қазақстанның жетекші индустриялық өңірлерінің бірі. Өңірдің аумағы 196 мың км² құрайды. Мұнда пайдалы қазбалар мен минералдық шикізаттың шамамен 400 кен орны барланған, ал әртүрлі бағалаулар бойынша облыс аумағында пайдалы қазбалардың 35-ке дейін түрі кездеседі. Бұл ретте, 200-ден астам кен орны әлі де барланбаған, бұл өңірдің елеулі ресурстық әлеуеті бар екенін көрсетеді.

Облыстың жер қойнауында рудалы және бейрудалы ресурстардың іс жүзінде барлық белгілі түрлері кездеседі. Өңірдің минералдық-шикізат базасының негізін қара металдар, ең алдымен, ірі кен орындарында – Соколов-Сарыбай Қашар, Қоржынкөл және Лисаковск кен орындарында шоғырланған орасан зор темір рудасының қорлары құрайды. Бағалау бойынша, облыстағы темір рудасының қорлары 22,7 млрд тоннаны құрайды, бұл шамамен 1000 жылға арналған шикізат базасын қамтамасыз етеді. Қазақстанның жалпы республикалық баланстық қорларының құрылымында Қостанай облысының үлесіне темір рудаларының 92,6%-ы тиесілі.

Өңір сондай-ақ боксит өндірудің негізгі орталығы болып табылады. Боксит кен орындарында (Батыс, Орталық және Шығыс Торғай аудандары) 267,42 млн тонна руда бар, бұл қазіргі өндіру қарқыны сақталған жағдайда 65 жылға жетеді. Облыстың республика бойынша боксит қорларындағы үлесі 98,2%-ды құрайды.

- Көмір қоры 7,5 млрд тоннаға бағаланады.
- Түсті және асыл металдар кендерінің айтарлықтай қоры:
- Никель - 1,07 млн тонна (ҚР қорларының 51,6%).
- Кобальт -143,9 мың тонна (ҚР қорларының 81,2%). Облыс аумағында құны 5,6 трлн теңгеден асатын никель және кобальт кен орны бар.
- Алтын - 180,6 тонна (ҚР қорларының 3,1%). Қазіргі уақытта 7 алтын кен орны пайдаланылуда және тағы 9 перспективалы учаскеде барлау жүргізілуде.
- Күміс - 95 тонна.
- Сондай-ақ мыс, вольфрам және молибден қорлары бар.

Сонымен қатар, облыста асбест кен орындары (соның ішінде әлемдегі ең ірі хризотил-асбест кен орны), отқа төзімді және кірпіш саздар, цемент саздары, құрылыс тастары кең таралған.

Есепте тәулігіне 1 млн текше метрден астам қоры бар жер асты суларының 386 кен орны бар, бұл өңірдің ағымдағы және перспективалық қажеттіліктерін толығымен жабады.

Тау-кен өнеркәсібі барлық өнеркәсіптік өнімдердің шамамен 29% құрайтын аймақ экономикасының негіздерінің бірі болып қала береді. Сала тұрақты өсуді көрсетіп отыр: 2024 жылдың бірінші жартыжылдығының қорытындысы бойынша тау-кен өнеркәсібінің нақты көлем индексі (НКИ) 107,9% құрады. Көміртектенбеген кенді өндірудің 26,5% - ға, бокситті өндірудің 15,7% - ға өсуі байқалды, түйіршіктер өндірісі 27,9% - ға өсті.

2025 жылдың бірінші тоқсанында тау-кен өнеркәсібіндегі өндіріс көлемі өткен жылдың сәйкес кезеңімен салыстырғанда 5,6% - ға өсті. Өндіру мен өңдеудегі өсім ерекше байқалады: құрамында алтын бар кенді байыту 13,9% - ға, темір кені концентратын өндіру - 17,7% - ға, түйіршіктер - 5,7% - ға, мыс концентратын өндіру-25% - ға, асбест-23,3% - ға өсті.

2025 жылы прокуратураның қадағалауы нәтижесінде мемлекетке бұрынп қазбаларды өндіру үшін бөлінген құны 625 млн теңгеден асатын 16 жер учаскесі қайтарылды, олар бойынша лицензия мерзімі өтіп кеткен немесе келісімшарттар мерзімінен бұрын тоқтатылған.

Өңірдің орталық бөлігінде минералдық-шикізат базасын одан әрі дамыту үшін 2024 жылы басталып, 2026 жылы аяқталатын тереңдік картаға түсіру жобалары (20,8 мың км2) жалғасуда. 2026 жылы көмірсутектердің болашағын бағалау үшін Солтүстік Торғай шөгінді бассейнінде 3D сейсмикалық барлау жұмыстары жоспарланған. 2027 жылға дейін геологиялық барлауды кеңейту және өндіру тиімділігін арттыру бойынша шаралар жоспарланған

Қостанай облысында - Қазақстанның негізгі индустриялық өңірлерінің бірі, онда тау-кен өндіру саласы барлық өнеркәсіптік қызметтің 28% құрайды, - ірі жер қойнауын пайдаланушылар жұмыс істейді. Төменде олардың 2026 жылдың басындағы өзекті профилі берілген.

«ССКӨБ» АҚ (Соколов-Сарыбай тау-кен байыту өндірістік бірлестігі) - темір рудасы саласының флагманы. Бірлестік құрамына төрт карьер Соколов-Сарыбай, Қашар және Қоржынкөл), Соколов шахтасы, доломит кеніштері, кен дайындау және окомкование кешендері, Алексеевский доломит кеніші, сондай-ақ металл илемдеу және жөндеу-механикалық зауыттар кіреді. 2025 жылдың қорытындысы бойынша кәсіпорын 22,9 млн тонна кен өндіріп, 5,8 млн тонна темір кені түйіршіктері мен 5,3 млн тонна тауарлық концентрат өндірді. Шикізат бағасының төмендеуі жағдайында компания сапаға ставка жасайды: концентраттағы темір құрамын 66% — дан 68% - ға дейін, ал түйіршіктерде-63,5% - дан 64,5% - ға дейін (әлеуеті 66% - ға дейін) арттыруға мүмкіндік беретін жаңа регламент әзірленді. Сондай-ақ, өндірісті 28 млн тоннаға дейін ұлғайту жоспарлануда.

«Варваринское» АҚ – мыс концентратын және құрамында алтыны бар «Доре» қорытпасын өндіретін ірі кәсіпорын. Кәсіпорын құрамына карьер және

заманауи байыту фабрикасы кіреді. Алтын кенін өңдеу бойынша өндірістік қуаты жылына 3,2 млн тоннаны, мыс кенін флотациялау бойынша – 1 млн тоннаны құрайды. 2025 жылы компания Баксы кен орнын игеруге дайындық жұмыстарын және Элеваторное кен орны бойынша жобалық құжаттаманы әзірлеуді жандандырды (іске қосу 2028 жылға жоспарланған). Аталған кен орнындағы алтын қоры 30 тоннадан асады.

Краснооктябрьское боксит кен басқармасы («Алюминий Казахстан» АҚ филиалы) аттас кен орнында боксит өндіру жұмыстарын жүргізеді. 26 кен денесі анықталған, олар «Солтүстік» және «Оңтүстік» учаскелерінде шоғырланған. Негізгі кен түзуші минералдар – гиббсит, гидрогематит, гематит және каолинит, екіншілік минералдар – сидерит, кальцит, кейде хлорит және пирит. Боксит Павлодар алюминий зауытына жеткізіледі. 2026–2031 жылдарға кен басқармасын одан әрі дамыту бағдарламасы әзірленді.

«Қостанай минералдары» АҚ – Қазақстандағы хризотил-асбест өндіретін жалғыз кәсіпорын және осы шикізат қоры бойынша әлемде төртінші орында. 2025 жылы өзінің 60 жылдық мерейтойын атап өткен кәсіпорын өнімінің 95%-ын әлемнің ондаған еліне экспорттайды. Негізгі өндірістен бөлек, компания өнім портфелін әртараптандырып, террасалық тақтай, хризотилцементті табақтар, шатыр және қасбет материалдарын шығарады.

«Өркен» ЖШС-нің Лисаковск филиалы темір кенін өндіру және байытуға маманданған. Кен орнының бірегей ерекшелігі – кеннің жер бетіне жақын орналасуы, бұл оны жоғары өнімді техниканы пайдалана отырып, ең аз күрделі шығындармен игеруге мүмкіндік береді. Оолитті кендердің жалпы геологиялық қоры 6 млрд тоннаны құрайды. Өнімнің негізгі тұтынушысы – «АрселорМиттал Теміртау» АҚ. «Өркен» ЖШС-нің тау-кен байыту кешенін жаңғыртудың ауқымды бағдарламасы аясында (жалпы бюджеті 3,5 млрд доллар) Лисаковск филиалын қайта жаңғыртуға 750 млн доллар бағытталады.

Қостанай облысы әкімдігінің Кәсіпкерлік және индустриялық-инновациялық даму басқармасының деректеріне сәйкес, 2026 жылдың басындағы жағдай бойынша облыстың тау-кен өндіру өнеркәсібіндегі ахуалдың негізгі көрсеткіштері төмендегідей:

- 2026 жылғы 1 маусымдағы жағдай бойынша облыста 103 кәсіпорын жұмыс істейді, оның ішінде 95-і шағын, 2-еуі орта және 6-ауы ірі кәсіпорындар. Оларда 18 мыңнан астам адам жұмыс істейді.
- Тау-кен өндіру өнеркәсібінің аса ірі кәсіпорындары: «ССКӨБ» АҚ (темір кендерін ашық және жерасты тәсілдерімен өндіру, темір кенді шекемтастар мен концентрат өндіру), «Варваринское» АҚ (мыс концентраты мен «Доре» қорытпасын өндіру), «Алюминий Казахстан» АҚ-ның Краснооктябрьское боксит кен басқармасы филиалы (боксит өндіру), «Қостанай минералдары» АҚ (хризотил-асбест кендерін өндіру және байыту), «Комаров кен кәсіпорны» ЖШС (құрамында алтыны бар кендерді өндіру және «Доре» қорытпасын өндіру), «Качары руда» АҚ (кен өндіру).

- 2026 жылғы қаңтар–мамыр айларында 314,0 млрд теңге сомасында өнім өндірілді, бұл өткен жылдың сәйкес кезеңіндегі көрсеткіштен 9,7%-ға төмен (2025 жылғы қаңтар–мамыр – 347,6 млрд теңге). НКИ – 90,4%.
- Өңір өнеркәсібінің құрылымындағы тау-кен өндіру саласының үлесі 27,8%-ды құрайды.

Саланың жалпы динамикасы. Қостанай облысындағы онжылдық трендтерді талдау минералдық шикізатты қайта өңдеудің бір мезгілде өсуімен жер қойнауындағы қалдықтарды көму көлемінің тұрақты төмендеуін көрсетеді. Бұл ресурстарды үнемдейтін және экологиялық жауапты технологияларға көшуді көрсетеді. Сонымен қатар, өнеркәсіп пен халықтың өсіп келе жатқан қажеттіліктеріне байланысты жер асты суларын өндіруді ұлғайту үрдісі байқалады. 2025 жылдың I тоқсанында өңірдің тау-кен өндіру саласы өткен жылдың сәйкес кезеңімен салыстырғанда 5,6% - ға өсті, бұл ретте құрамында алтын бар кенді өндіру (+13,9%), темір кені концентратын (+17,7%), түйіршіктерді (+5,7%), мыс концентратын (+25%) өндіру және асбест (+23,3%).

7. ҚОСТАНАЙ ОБЛЫСЫНЫҢ БИОРЕСУРСТАРЫНЫҢ ЖАЙ-КҮЙІ

Қостанай облысының орман қорының жағдайы 2025 жылдың аяғында. «Қостанай облыстық орман шаруашылығы және жануарлар дүниесі аумақтық инспекциясы» РММ деректері бойынша Қостанай облысының мемлекеттік орман қорының жалпы ауданы 1 млн.150 мың 378 га (орманмен жабылған алаң – 238752 га) құрайды (№14 кесте).

Қостанай облысы әкімдігінің қарауында 462,009 мың га мемлекеттік орман қоры бар, оның ішінде орманмен жабылған алаң – 208,579 мың га.

14-кесте-Қостанай облысының орман қорының құрамы

№ р/б	Атауы	Саны
1	Қостанай облысының мемлекеттік орман қорының жалпы ауданы, га	1 150 378
	- орманмен жабылған, га	238 752
	- өрттен өткен, га	1 662,931
2	Науырзым қорығының алаңы	191 381
	- өрттен өткен, га	1 541,052
3	«Алтын Дала» мемлекеттік орман табиғи резерватының аумағы, га	489 766
	- өрттен өткен, га	-
4	Облыстық филиалдың халықаралық және республикалық маңызы бар жалпыға ортақ пайдаланылатын теміржол және автомобиль жолдарының бөлінген белдеулеріндегі қорғаныш екпелерінің жалпы ауданы, га	7 222
	- өрттен өткен, га	0,22
	- «Қазақстан темір жолы» ҰК» АҚ филиалының ЭБЖ, га	6 332
	- өрттен өткен, га	0,22
	- «ҚазАвтоЖол» ҰК» АҚАвтомобиль жолдары комитеті, га	890
	- өрттен өткен, га	-
5	Орманды молықтыру	
	- МОҚ учаскелеріне отырғызылған, га	3 005,9
	- өткен жылдардағы орман дақылдарын толықтыру жұмыстары жүргізілген аумақ, га	806,9
	- питомниктерге арналған топырақты дайындау жұмыстары жүргізілген аумақ, га	21
	- отырғызу материалдары өсірілген аумақ, га	40,4
	-га оның ішінде: бірінші жылғы көшеттер, га	23,8
	екінші жылғы көшеттер, га	16,1
	отырғызылған көшеттер алаңы, га	0,5

6	Қалалық ормандар, га	1 170
	- орманмен жабылған, га	401
	- өрттен өткен, га	-
7	Елді мекендер мен емдеу-сауықтыру мекемелерінің жасыл аймақтары, га	9 383
	- орманмен жабылған, га	5 468
8	Өзендердің, көлдердің, су қоймаларының, каналдардың және басқа да су объектілерінің жағалаулары бойынша ормандардың тыйым салынған белдеулері, га	9 868
	- орманмен жабылған, га	5 504
	- өрттен өткен, га	-
	Егістік және топырақты қорғауға арналған ормандар, га	433 692
	- орманмен жабылған, га	193 773
	- өрттен өткен, га	1 662,931
	Магистральдық құбыржолдар мен басқа да желілік құрылыстардың халықаралық және Республикалық маңызы бар жалпыға ортақ пайдаланылатын темір және автомобиль жолдарының бөлінген белдеулеріндегі қорғаныш екпелері, га	7 222
	- орманмен жабылған, га	4 334
	- өрттен өткен, га	0,22
9	Теміржолдар мен халықаралық және республикалық маңызы бар жалпыға ортақ пайдаланылатын автомобиль жолдарының бойындағы қорғаныш орман жолақтарына қолданыстағы және салынып жатқан теміржолдардың бөлінген белдеуіне іргелес, теміржол төсемінің әрбір жағынан 500 м шегіндегі ормандар (бұдан әрі – қорғаныш жолақтар), сондай-ақ халықаралық және республикалық маңызы бар жалпыға ортақ пайдаланылатын автомобиль жолдарының бөлінген белдеуіне іргелес, жол осінің әрбір жағынан 250 м шегіндегі ормандар жатады, га.	7 222
	- орманмен жабылған, га	4 334
	- өрттен өткен, га	0,22

Соңғы 4 жылда мемлекеттік орман қорының жалпы ауданы орман отырғызу жұмыстарын жүргізу үшін қордағы жерлерді орман қорының жерлеріне ауыстыру есебінен 4,3 мың гектарға (457 718 гектардан 462 009 гектарға дейін) ұлғайтылды.

15-кесте-Қостанай облысының 2025 жылға арналған орман шаруашылығының негізгі мекемелері

№	КММ атауы	Әкімшілік ауданы	Ауданы, га
1	«Арақарағай» Красный кордон ауылы	Алтынсарин	48520
2	«Басаман» Бағаналы ауылы	Әулиекөл	45223
3	«Боровское» Боровской кенті	Меңдіқара	43984
4	«Қамысты» Денисовка ауылы	Денисов	9083
5	«Михайловское» Бурли ауылы	Қарабалық	99654
6	«Пригородное» Октябрьское ауылы	Қостанай	19640
7	«Семиозерное» Лесное ауылы	Әулиекөл	64166
8	«Тарановское» Әйет ауылы	Б.Майлин	19282
9	Ұзынкөл Ершовка ауылы	Ұзынкөл	54429
10	«Урицкое» Островное ауылы	Сарыкөл	33275
11	«Усаковское» Кенерал ауылы	Федоров	24753

Наурызым мемлекеттік табиғи қорығының аумағы 191,381 мың га, сондай-ақ Орман шаруашылығы және жануарлар дүниесі комитетінің қарамағындағы аумағы 489,766 мың га болатын «Алтын Дала» мемлекеттік орман табиғи резерваты бар.

Сондай-ақ облыс аумағында Қазақстан Республикасы Инвестициялар және даму министрлігінің қарамағындағы халықаралық және республикалық маңызы бар жалпыға ортақ пайдаланылатын теміржол және автомобиль жолдарының бөлінген белдеулеріндегі Қостанай облысының қорғаныш екпелері, «Қазақстан темір жолы» ҰК» АҚ филиалының ЭБЖ бойындағы аумағы 6,332 мың га қорғаныш екпелері және Автомобиль жолдары комитетінің «ҚазАвтоЖол» ҰК» АҚ облыстық филиалының аумағы 890 га қорғаныш екпелері бар. Облыстың орман қорының жалпы ауданы 1 150,378 мың га құрайды.

Орманды молықтыру. 2021–2027 жылдарға арналған ормандарды молықтырудың кешенді жоспарына сәйкес орман қорында 17,2 мың га аумаққа 113,2 млн көшет отырғызу көзделген.

2021–2025 жылдар аралығында 11,7 мың га аумаққа 74,8 млн көшет отырғызылды. 2025 жылы орман отырғызу жұмыстары 3,0 мың га аумақта жүргізілді (2024 ж. –

2,3 мың га), бұл ретте қарағай мен қайыңның 19,5 млн көшеті отырғызылды (2024 ж. – 15,3 млн), оның ішінде 6,1 млн дана көшет 248,5 млн теңге сомасына сатып алынды. 2025 жылы көшет саны бойынша отырғызу жоспары 101%-ға орындалды.
Облыстың 10 орман тәлімбағында (2 базалық және 8 уақытша) жыл сайын орман қорына отырғызылатын қарағай мен қайыңның 10–14 млн дана стандартты көшеті өсіріледі. Орман тәлімбақтарының жалпы ауданы 77,5 га құрайды.

Мемлекеттік орман қорының санаттары. Облыстың мемлекеттік орман қорын топтарға және ормандардың қорғаныш санаттарына бастапқы бөлу«Орман шаруашылығын жүргізуді жақсарту жөніндегі шаралар туралы» Министрлер Кеңесінің 1959 жылғы 14 сәуірдегі № 313 қаулысын орындау үшін шығарылған ҚазКСР ауыл шаруашылығы министрлігінің 1959 жылғы 26 мамырдағы N 347 бұйрығы негізінде жүргізілді. Облыстың барлық ормандары су қорғау, топырақ қорғау, санитарлық-гигиеналық, сауықтыру, қорғау және өзге де функцияларды орындайтын ормандардың 1 тобына жатқызылды. Орман шаруашылығының негізгі бағыттары: орман өсіру, орман өнімділігін арттыру, орман ресурстарын ұтымды пайдалану, ормандарды өрттер мен зиянкестерден қорғау.

2003 жылы Қазақстан Республикасының Орман кодексінің қабылдануымен ормандарды қорғау санаттары мемлекеттік орман қоры санаттары (бұдан әрі - МОҚ санаттары) болып өзгертілді.

Өткен тексеру кезеңдері барысында МОҚ санаттарының алаңдары үнемі нақтыланып отырды. Қазіргі уақытта Қазақстан Республикасы Орман кодексінің 44-бабының негізінде ормандар орындайтын функциялардың басымдылығына қарай облыстың ормандары МОҚ-ның 8 санатына жатқызылды.

Мемлекеттік табиғи қорықтардың ормандары – МОҚ-ның осы санатына Науырзым мемлекеттік табиғи қорығы жатады, оның жалпы ауданы 191 381 га, ал орманмен жабылған аумағы 24 229 га.

Мемлекеттік табиғи резерваттардың ормандары - бұл санатқа жалпы ауданы 489 766 га, 1 610 га орманмен жабылған «Алтын Дала» мемлекеттік табиғи резерваты жатады.

Қалалық ормандар - МОҚ-ның бұл санаты белгіленген тәртіппен қалалар шегінде бөлінген және 1 170 га құрайды, ол қалалардың ауа бассейндерін тазартуға, шуды азайтуға, мәдени-сауықтыру мақсаттарына және халықтың демалысына арналған. Мұнда қарқынды антропогендік әсерге (Газдану, топырақтың тығыздалуы және т.б.) төзімді екпелерді өсіруге назар аудару қажет.

Елді мекендер мен емдеу-сауықтыру мекемелерінің жасыл аймақтары бұл санатқа қала шегінен тыс, қалалардың, өнеркәсіптік кәсіпорындардың және ірі елді мекендердің айналасында орналасқан ормандар жатады. МОҚ осы санатының жалпы ауданы 9 383 га құрайды, орманмен жабылған - 5 468 га.

Өзендердің, көлдердің, су қоймаларының, каналдардың және басқа да су объектілерінің жағалауларындағы ормандардың тыйым салынған жолақтары (бұдан әрі – тыйым салынған жолақтар) – бұл су объектілеріне іргелес орналасқан мемлекеттік орман қорының аумақтары.

Оларда су ресурстарын сақтау және жинақтау, су объектілерінің ластануына, қоқыстануына және лайлануына жол бермеу, сондай-ақ жануарлар дүниесі объектілерінің мекен ету ортасын сақтау мақсатында орман пайдалануды шектеу режимі белгіленеді.

Тыйым салынған жолақтар Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрінің 2015 жылғы 27 қаңтардағы № 18-02/43 бұйрығы негізінде бөлініп белгіленді. Осы бұйрыққа сәйкес қазіргі орман орналастыру кезінде барлық шағын өзендер мен жылғалар (ұзындығы 200 км-ге дейін) бойынан ені 500 м тыйым салынған жолақтар белгіленді. Бұған дейінгі орман орналастыру кезінде олардың ені 25-тен 300 м-ге дейінгі жолақтар түрінде белгіленген болатын.

Балық шаруашылығы үшін маңызы жоғары өзендерде су жинау алабындағы экологиялық жағдай күрделі болған кезде тыйым салынған жолақтардың ені әр жағалаудан 1000 м мөлшерінде белгіленді. МОҚ-тың осы санатының жалпы ауданы 9 868 га, оның ішінде орманмен көмкерілген аумағы – 5 504 га.

Теміржолдар мен халықаралық және республикалық маңызы бар жалпыға ортақ пайдаланылатын автомобиль жолдарының бойындағы қорғаныш орман жолақтары – қолданыстағы және салынып жатқан теміржолдардың бөлінген белдеуіне іргелес, теміржол төсемінің әрбір жағынан 500 м шегіндегі ормандарды (бұдан әрі – қорғаныш жолақтар), сондай-ақ халықаралық және республикалық маңызы бар жалпыға ортақ пайдаланылатын автомобиль жолдарының бөлінген белдеуіне іргелес, жол осінің әрбір жағынан 250 м шегіндегі ормандарды қамтиды. МОҚ-тың осы санатының жалпы ауданы 7 896 га, оның ішінде орманмен көмкерілген аумағы – 3 439 га.

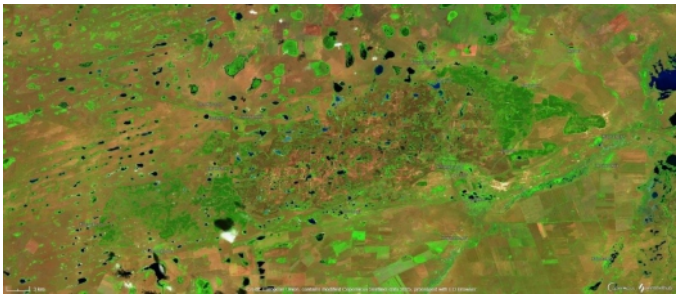
Егістік және топырақты қорғауға арналған ормандар – облыстың барлық орман өсетін аудандарында орналасқан, бірақ МОҚ-тың басқа санаттарына енгізілмеген орман қорының аумақтары. Олар топырақты жел және су эрозиясынан қорғауға, құрғақшылықтың әсерін әлсіретуге, қардың жиналуы мен еру режимін реттеуге бағытталған.

Мұнда орман шаруашылығын жүргізудің негізіне екпелердің топырақ қорғау функцияларын тұрақты сақтап қалу қағидаты алынуға тиіс. Осы санаттағы пісіп-жетілген және қартайған ағаш алқаптарында негізгі мақсаттағы ағаш кесуді жүргізуге жол беріледі. Осы санаттың жалпы ауданы 433 692 га, оның ішінде орманмен көмкерілген аумағы – 193 733 га.

Өрттерге қатысты жағдай. Қостанай облысы әкімдігінің «Табиғи ресурстар және табиғат пайдалануды реттеу басқармасы» ММ деректеріне сәйкес, 2025 жылғы өрт қауіпті маусымының қорытындысы бойынша Қостанай облысы әкімдігіне ведомстволық бағыныстағы орман мекемелерінің аумағында жалпы ауданы 121,6 га болатын 26 орман өрті тіркелді, оның ішінде орманмен көмкерілген аумақ 87,2 га құрады. Өрттер келтірген залал 10 898 221 теңгені құрады.

Облыс мекемелері өртке қарсы іс-шаралар шеңберінде мынадай жұмыстарды жүргізеді:

- орман өрттерінің алдын алу бойынша халық арасында түсіндіру жұмыстарын жүргізу;
- өртке қарсы техниканы дайындау;
- шөпті бақылаусыз өртеуге тыйым салынғаны туралы парақшалар тарату;
- азаматтар көп баратын орындарда, демалыс лагерлерінде, сондай-ақ көлік жолдары орман алқаптары арқылы өтетін учаскелерде маршруттар бойынша патрульдеу ұйымдастыру;
- өрттер туралы хабарлау үшін диспетчерлік қызметтің жұмысын қамтамасыз ету.

34-сурет – Өрттен кейін 2 жыл өткен соң Sentinel спутнигінің қысқа толқынды инфрақызыл композит режиміндегі деректері бойынша Аманқарағай борының жай-күйі

35-сурет – 2015–2024 жылдар аралығындағыорман қоры аумағындағы өрттердің динамикасы

Қостанай облысының фаунасы. Батыс Сібір және Торғай физикалық-географиялық өңірлерінің шегінде орналасқан Қостанай облысы биологиялық алуантүрліліктің жоғары деңгейімен сипатталады. «Қостанай облыстық аумақтық орман шаруашылығы және жануарлар дүниесі инспекциясы» РММ деректеріне сәйкес, өңірдің аңшылық фаунасы дәстүрлі түрде жануарлар дүниесінің кең ауқымды түрлерімен ұсынылған: бұлан, қабан, елік, ақбөкен, сілеусін, борсық, түлкі, ақтиін, қасқыр, қарсақ, суыр, ақ қоян, ор қоян, құм қоян, ондатра, дала күзені, аққіс, сарышұнақ, құр, сұр шіл, ақ шіл, шалшықшы, жанат тәрізді ит, аққалақ, бөдене, көгершіндер, сары күзен, қаз, үйрек, қасқалдақ.

Санының динамикасы және қазіргі үрдістері. 2026 жылғы жағдай бойынша жабайы жануарлар популяцияларының жай-күйі бірқатар елеулі үрдістермен сипатталады. Дала экожүйелерінің негізгі түрлерінің бірі болып табылатын ақбөкен популяциясының жай-күйі ерекше назар аударуды қажет етеді. Қостанай облыстық аумақтық орман шаруашылығы инспекциясының жануарлар дүниесі және аңшылық шаруашылығы бөлімінің деректеріне сәйкес, 2026 жылғы 5 мамырдағы жағдай бойынша облыс аумағында 90 мыңнан астам ақбөкен тіркелген. Негізгі шоғырлану орны – шамамен 80 мың дарақ – Арқалық ауданында, Қызылсай шатқалының маңында орналасқан. Амангелді ауданында шамамен 10 мың дарақ, Қамысты және Жангелдин аудандарында – 2 мыңнан, Науырзым ауданында – шамамен 40 дарақ анықталды. Жануарлардың көші-қонын мониторингтеу үшін ұшқышсыз ұшу аппараттарын пайдалана отырып, тәулік бойы 7 мобильді топ жұмыс істейді. Қазіргі уақытта ауыл шаруашылығы алқаптарының тапталу фактілері тіркелген жоқ.

Адамдардың жабайы жануарлармен байланысу жағдайларының өсуі де назар аударарлық. 2026 жылдың басынан бері Қостанай облысында құтыруға қарсы медициналық көмек алу үшін 1467 адам жүгінген, бұл өткен жылдың сәйкес кезеңімен салыстырғанда 37%-ға көп. Жабайы жануарлардың – тышқандардың, қасқырлардың, егеуқұйрықтардың, түлкілердің және қарсақтардың – тістеуінің 66 жағдайы тіркелген, ал өткен жылы мұндай 27 жағдай болған.

Қызыл кітапқа енгізілген түрлер және оларды қорғау шаралары. Қызыл кітапқа енгізілген жануарлар дүниесінің сирек кездесетін және қорғалатын түрлерінің тізбесіне: бұйра және қызғылт бірқазан (37-сурет), шиқылдақ қаз, қызылжемсаулы қарашақаз, сұңқылдақ аққу (36-сурет), бүркіт, дала қарақасы, аққұйрық субүркіті, дала бүркіті, қарақұс, сұр тырна, безгелдек, ақбас тырна, дала құладыны, тарғақ, қылаңтөс, үкі, ақбас үйрек, ақбас құмай, дуадақ, аққөз,қара ала үйрек, кіші аққу, бақалтақ қыран, орман сусары, қалбағай, қарабауыр бұлдырық, қоқиқаз, қарабай, сыбырлақ аққу, ителгі, жолақты жылан, түрлі-түсті дөңгелек бас кесіртке, қарабас өгізшағала, лашын, жылан жатады.

36 сурет – Сұңқылдақ аққу

37 сурет – Бұйра бірқазан

Айта кету керек, өңірдің Қызыл кітабына енгізілген түрлердің тізімі жануарлар дүниесімен ғана шектелмейді. Қостанай облысының Қызыл кітабына сирек кездесетін эндемик өсімдіктер де енгізілген: қырғыз қайыңы, Нина таспашөбі, қостанайлық таспашөп, қазақстандықжебіршөп, ұзын жемісті сиякөк, сондай-ақ реликті өсімдіктердің бес түрі: қатты жапырақты шисабақ, қауырсынды селеу, ақ ши, ақ тұңғиық, Шобер ақтікені. 2026 жылғы сәуірде облыстың далаларында Қызыл кітапқа енгізілген сирек кездесетін жатаған жауқазын(Tulipa patens) гүлдеді.

Керқұлан қайтара жерсіндіру. Әлемде сақталған жабайы жылқының жалғыз түрі – Керқұланныңпопуляциясын қайтара жерсіндірубағдарламасы айтарлықтай дамуға ие болды. 2024 жылы өңір далаларында осы сирек кездесетін жануарларды қайтара жерсіндіру жұмыстары басталды. Қазақстан мен Прага хайуанаттар бағы арасындағы меморандум шеңберінде 2029 жылға дейін 40 Керқұланды әкелу жоспарланған. Алғашқы топтар 2024 және 2025 жылдары «Алтын Дала» резерватына жеткізілді. 2026 жылғы мамырда бұрын әкелінген дарақтардың бір бөлігі алғаш рет табиғи ортаға жіберілді. 2026 жылғы 1 маусымда Чех Республикасынан арнайы әуе рейсімен жануарлардың кезекті партиясы жеткізілді. Бұдан басқа, 2026 жылғы маусымда Берлиндегі «Тирпарк Берлин» хайуанаттар бағынан тағы төрт дарақ әкелінді. Барлық жануарлар мамандардың бақылауымен Амангелді ауданындағы «Алтын Дала» мемлекеттік табиғи резерваты аумағында орналасқан қайтара жерсіндіруорталығында бейімделу кезеңінен өтуде.

38 сурет – Айдарлы қара ала үйрек

Ерекше қорғалатын табиғи аумақтар. Ерекше қорғалатын табиғи аумақтардың жерлеріне мемлекеттік табиғи қорықтардың, ұлттық табиғи саябақтардың, табиғи резерваттардың, өңірлік табиғи саябақтардың, зоологиялық саябақтардың, ботаникалық бақтардың, дендрологиялық саябақтардың және табиғат ескерткіштерінің жерлері жатады (16-кесте). Облыс аумағында Науырзым мемлекеттік табиғи қорығында, сондай-ақ үш мемлекеттік табиғи қаумалда – Михайлов (Қарабалық ауданы), Тауынсор және Жарсор-Орқаш(Қамысты ауданы) қаумалдарында және «Алтын Дала» мемлекеттік табиғи резерватында (Амангелді және Жангелдин аудандары) аң аулауға қатаң тыйым салынған. Жарсор-Орқашжәне Тауынсор қаумалдары Науырзым қорығының жедел басқаруында.

Аңшылық шаруашылығы және реттеу. Өңірде 109 аңшылық шаруашылығы тіркелген, оның 99-ында жануарлар дүниесін пайдалануға арналған квоталар сатып алған жағдайда аң аулауға рұқсат етіледі. Қостанай облысында 2025–2026 жылдардағы аңшылық маусымына арналған квоталар (лимиттер) мынадай: қабан – 868, елік – 1 957, бұлан – 99, ондатра – 40, қарсақ – 60, түлкі – 1 104, қояндар – 23 202. Қарсақтарды, түлкілерді, қояндарды және ондатраны аулауға 2026 жылғы 15 ақпанға дейін рұқсат етіледі.

Су биоресурстары және табиғатты қорғау іс-шаралары. 2026 жылғы 20 наурыздан бастап өңірдің су айдындарында жыл сайынғы «Уылдырық шашу-2026» табиғатты қорғау акциясы басталды. Балық аулауға уақытша шектеулер енгізілді: облыстың бірқатар аудандарында шортан аулауға наурыздан сәуірге дейін тыйым салынған, ал тұқы, көксерке, табан және тұзтабан аулауға көктемнің неғұрлым кеш кезеңінде шектеу қойылды. Жыл басынан бері балық аулау қағидаларын бұзудың шамамен 50 фактісі тіркелді. 2026 жылғы 11 маусымнан бастап облыстың су айдындарында балықтың барлық түрлерін аулауға рұқсат етілді.

2026 жылғы қаңтардағы жағдай бойынша Қостанай облысында жабайы жануарлардың жаппай қырылуы немесе санының күрт азаюы тіркелген жоқ. Сонымен қатар ауыл шаруашылығы жануарларының қырылуы тіркелді, осыған байланысты ветеринариялық қызметтер тиісті өтемақы және бақылау шараларын жүзеге асыруда. Өңір фаунасының жалпы түрлік алуантүрлілігі тұрақты күйінде қалып отыр: сүтқоректілердің 65-тен астам түрі, құстардың 300-ден астам түрі, сондай-ақ қосмекенділер мен балықтар айтарлықтай мөлшерде кездеседі.

16-кесте-2025 жылдың соңына Қостанай облысының ерекше қорғалатын табиғи аумақтарының тізбесі

№ р/б	ЕҚТА атауы	Ауданы, га	Құру мақсаты	ЕҚТА орналасқан жері	Негізгі күзет объектілері
1	2	4	5	6	7
1	Науырзым мемлекеттік табиғи қорығы	191 381	Солтүстік Қазақстанның дала аймағының табиғи кешенін табиғи күйінде сақтау.	Науырзым және Әулиекөл аудандары	Сирек және ерекше табиғи кешендер, жануарлар мен өсімдіктер әлемі.
2	«Алтын дала» мемлекеттік табиғи резерваты	489 766	Сирек кездесетін жануарлар мен олардың мекендейтін жерлерін сақтау.	Амангелді және Жангелдин аудандары	Жабайы тұяқты жануарлардың сирек кездесетін және жойылып бара жатқан түрі – ақбөкен.
3	Михайловский мемлекеттік табиғи қорығы	76 800	Сирек кездесетін жануарлар мен олардың тіршілік ету ортасын сақтау.	Қарабалық ауданы	Сүтқоректілер мен қоныс аударатын құстардың тіршілік ету ортасы.
4	Таунсор мемлекеттік табиғи қорығы	31 650		Қамысты ауданы	
5	Жарсор-Орқаш мемлекеттік табиғи қорығы	29 344,1			
Жергілікті маңызы бар (ботаникалық)табиғат ескерткіштері					
6	Рассольное көлінің маңындағы қайың-көктерек тоғайы	2	Сирек кездесетін өсімдік түрлерінің кешенін сақтау.	Ұзынкөл ауданы	Қырыққабатжапырақтар-қыранқанат тоғайы, жасыл гүлді және дөңгелек жапырақты алмұртшөп, бір жақты ортилия, шатырша қысшылшөп. Қосжапырақты жұпаршөп, өкпе көкгүл, дәрілік бөденешөп өте сирек кездеседі.
7	Боровское көлінің маңындағы Қарағай және қайың ормандарының екпелері	4	Сирек кездесетін өсімдік түрлерінің бореальды кешенін сақтау.	Меңдіқара ауданы	Шоққайың - батпақты қырыққабатжапырақты, таскурайлы-алмұртты, қарағайлар – қырыкбуынды және таскурайлы, батпақ қалқаншалы қырыққабатжапырақ, жасыл гүлді алмұртшөп, ірі гүлді дарагүл, батпақ жылантамыр, қосжапырақты жұпаршөп, айылжапырақ сүйсін және фукс, қырыкбуын орман, тасты таскурай, шабдалы жапырақты қоңыраугүл.
8	Борки ауылындағы қарағайлы ормандардың екпелері	4	Сирек кездесетін және жойылып бара жатқан өсімдіктердің бореальды кешенін сақтау.	Ұзынкөл ауданы	Алмұрттар: жасыл гүлді, кіші және дөңгелек жапырақты, бір жақты ортилия, шатырша қысшылшөпті, қырыққабатжапырақтар-қыранқанатты; қыналар: орман кладониясы, бұғы кладониясы және жасыл мхиптилиум тарақты, көкекті зығыр, арша және шребер мүкісі.
9	Тоғызақ өзенінің оң жағалауындағы Вереньский қарағайлы орманшасы	2	Сирек кездесетін және жойылып бара жатқан өсімдік түрлерінің бореалды кешенін сақтау	Қарабалық ауданы	Қауырсынды селеуәне қаражемісті қандыағаш- екі түрі де ерекше экологиялық, ғылыми және мәдени маңызы бар қоршаған ортаны қорғау объектілерінің тізіміне енгізілген.
10	Заречное ауылының жанындағы тас көл шатқалы	2,5	Сирек кездесетін және жойылып бара жатқан өсімдік түрлерінің бореалды кешенін сақтау	Қостанай ауданы	Ақтұңғиық және көктемгі адонис - ерекше экологиялық, ғылыми және мәдени маңызы бар қоршаған ортаны қорғау объектілерінің тізіміне енгізілген.
11	Құсмұрын көлі - Үлкен тау алқабы маңындағы қандыағаш нуы	5	Сирек кездесетін және жойылып бара жатқан өсімдік түрлерінің кешенін сақтау.	Әулиекөл ауданы	Қаражемісті қандыағаш.
12	Семиозерное ауылының	5	Өсімдіктердің бореальды түрлерінің кешенін сақтау.	Әулиекөл ауданы	Жұпаргүл, батпақты бұршікбас, батпақты қалтагүл, ұзын жебелік наурызгүл, белестік маралоты,
	маңындағы көктерек-қайың шокорманы				қыстайтын қырыкбауын, қосжапырақты сүйсін, жасыл гүлді, қосжапырақты жұпаршөп, жасыл гүлді алмұртшөп, дөңгелек жапырақты алмұртшөп, жағымды шоғыр және біржапырақты страгачка және басқалар.
13	Реликті балқарағай-қайың тоғайы (Сукачев балқарағайымен)	2	Сирек кездесетін өсімдік түрлерінің бореальды кешенін сақтау.	Жітіқара ауданы	Өсімдіктердің сирек кездесетін және жойылып кету қаупі төнген түрлері – сарғыш бекіш, орыс гүлбұршағы, кірпі раушангүлі; шөп жамылғысы – кәдімгі шыршашөп, орыс гүлбұршағы (КСРО Қызыл кітабына енгізілген), шахмат шіл, айылжапырақ сүйсін, орыс гүлкекіре, тасты сүйекті жеміс және басқалар.
14	Михайловское ауылындағы Кривули алқабы	5	Сирек кездесетін және жойылып бара жатқан өсімдік түрлерінің кешенін сақтау.	Қарабалық ауданы	Қауырсынды селеу, қаражемісті қандыағаш, ақ тұңғиық және өсімдіктердің басқа да түрлері.
15	Каменск-Уральское Ауылының Жанындағы Қыранқанат қарағайы	4		Меңдіқара ауданы, Каменск-Уральское орманшылығы	Қарапайым қыранқанатжойылып кету қаупінде тұр, ол үшінші кезеңнің соңындағы орман флорасына жататын реликті қарағайлы ормандардың құрамына кіреді.

Науырзым мемлекеттік табиғи қорығы

Науырзым қорығы – Қазақстанның ғана емес, бүкіл әлемнің аса маңызды табиғатты қорғау нысандарының бірі. 2008 жылы ол «Сарыарқа – Солтүстік Қазақстанның далалары мен көлдері» номинациясының құрамында ЮНЕСКО-ның Бүкіләлемдік мұралар тізіміне енгізілді. 2026 жылы қорық өзінің 95 жылдық мерейтойын атап өтеді.

Қорық экологиялық дәліз арқылы өзара байланысқан және күзет аймағымен қоршалған үш оқшауланған учаскеден – Науырзым (139 714 га), Сыпсын (38 720 га) және Терсек (12 947 га) учаскелерінен тұрады. Қорықтың күзет аймағын қоса алғандағы жалпы ауданы 191 381 га құрайды.

Қорық флорасында жоғары сатыдағы өсімдіктердің 687 түрі бар, бұл дала аймағы үшін жоғары көрсеткіш болып табылады. Науырзым борының қарағайлы ормандары – үшінші кезеңнен немесе төрттік кезеңнің басынан бері аз өзгерген күйде сақталған реликті ормандар. Олардың арасында эндемиктердің 5 түрі ерекшеленеді:қырғыздық қайыңы *(Betula kirghisorum),* Нина астрагалы *(Astragalus ninae),* қостанайлық астрагалы *(Astragalus kustanaicus),* қырғыз жебіршөп *(Thymus kirgisorum),* ұзын жемісті сиякөк *(linaria Dolichocarpa).*Сондай-ақ реликті түрлері: қатты жапырақты шисабақ (Koeleria sclerophylla);қауырсынды селеу*(Stipa pennata)*; ақ ши*(Achnatherum splendens);* ақ тұңғиық *(Nymphaea alba)*; Шобер ақтікен *(Nitraria schoberi);* батпақты бүршікбас *(Thelypteris palustris);* қосүйлі қалақай *(Urtica dioica);* кәдімгі құлмақ *(Humulus lupulus);* қышқылтым алқа *(Solanum dulcamara);* күл-сұр тал *(Salix cinerea);* бес талды тал *(Salix pentandra);* батпақты мажыра *(Comarum palustre);* шегіршін жұлдызгүл *(filipendula ulmaria);* тал жапырақты тергүл *(Lythrum salicaria);* кәдімгі томағашөп *(Scutellaria galericulata);* еуропалықбөріаяқ *(lycopus europaeus),* кәдімгі қарағай *(Pinus sylvestris)* (40-сурет) бар.

39 сурет - Батпақты мажыра

40сурет - Кәдімгі қарағай (Pinus sylvestris)

Ежелгі батпақты-орман флорасының элементтерінен мұнда батпақты бүршікбас, қосүйлі қалақай, кәдімгі құлмақ, ащы-тәтті алқашөп белгіленген. Солтүстік Қазақстан үшін сирек кездесетін бірқатар бореалдық түрлерге қысқы қырықбуын (Equisetum hyemale), екі аталықты қияқөлең (Carex diandra), сүмбілұлпабас (Eriophorum gracile), батпақ кездікқыны(Parnassia palustris), кәдімгі мойыл (Padus avium) жатады.Плиоцендік реликтілерге күлгін-сұр тал, бесаталықты тал, мажыра, шегіршін жұлдызгүл, тал жапырақты тергүл, кәдімгі томағашөп, еуропалық бөріаяқ жатады.Оңтүстік тоғайлы ормандарға тән екі түр кездеседі: үшкір жемісті жиде(Elaeagnus oxycarpa) және шығыс шырмауығы (Clematis orientalis). Ареалының оңтүстік шекарасында түйеқұс қауырсынды маттеуккия (Matteuccia struthiopteris), боз арша (Juniperus communis) (41-сурет), тас қарақаты (Ribes petraeum), альпілік қашқаргүл (Aster alpinus) және алтай қашқаргүлі (Aster altaicus) кездеседі.Мәдени өсімдіктердің жабайы туыстарына 44 түр жатады, олардың ішінде 12 түр осы өңір үшін сирек кездесетін түрлер болып табылады.

41 сурет– Боз арша (Juniperus communis)

Қорықтың фаунасыда жоғары алуантүрлілігімен ерекшеленеді. Мұнда сүтқоректілердің 44 түрі мекендейді, ал көлдер мен батпақты жерлерде балықтардың 10-нан астам түрі және қосмекенділердің 6 түрі кездеседі. Қорықтың құс әлемі соңғы жиырма жыл ішінде айтарлықтай өзгерістерге ұшырады. Егер 2003 жылы мұнда құстардың 283 түрі тіркелсе, 2026 жылғы жағдай бойынша олардың саны 318 түрге дейін артты. 2026 жылғы көктемгі мониторинг барысында қорық аумағында құстардың шамамен 100 түрі тіркеліп, олардың жалпы саны шамамен 50 мың дарақты құрады. Олардың ішінде 15 түр Қазақстанның Қызыл кітабына енгізілген. Ең көп кездескен қоныс аударушы құстардың қатарында үлкен сұқсыр үйрек, ақмандайлықаз, сыбырлақаққу, қырылдақшүрегей, сұрүйрек, қызылтұмсықсұңғуір, айдарлықараалаүйрек (38-сурет), луток, сұртырна, аққұтан, көлшағаласы және көкшілшағала, үлкен шырғалақ болды.

«Алтын Дала» мемлекеттік табиғи резерваты.

Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2012 жылғы 26 қарашадағы № 1496 қаулысымен «Алтын Дала» резерваты құрылды. Оның ауданы 489 766 гектарды құрайды. Резерват үш кластерлік учаскеден тұрады:

- Сарықопа — 52 115 гектар (Сарықопа көлдер жүйесі);
- Тосынқұм — 95 981 гектар (Тосынқұм құмдары және Торғай өзенінің сол жағалауы учаскесі);
- Ұлы-Жыланшық — 341 670 гектар (шөлейт дала және Ұлы-Жыланшық өзенінің учаскесі).

Резерват мемлекеттік табиғи-қорық қоры объектілерін сақтауға, ең алдымен, ақбөкендердің мекен ету ортасын, олардың көбею орындары мен көші-қон жолдарын қорғауға арналған. Резерват орналасқан Торғай өңірі дала және шөлейт экожүйелерінің биоалуантүрлілігін сақтау мен қалпына келтіру үшін аса маңызды аумақтардың бірі болып табылады.

Мұндаақбөкендердіңең көп қауіп төнген Бетпақдала популяциясының негізгі төлдеу және жазғы жайылым орындары орналасқан.

Тосынқұм және Ұлы-Жыланшық учаскелеріндегі жоғары сатыдағы өсімдіктер флорасы 63 тұқымдасқа және 229 туысқа жататын 370 түрден тұрады. Қырықжапырақтылар тәрізділердің, қырықбуындардың және ашық тұқымдылардың үлесінің өте төмен болуы тән – әрбір топтан бір-бірден ғана өкіл тіркелген (флораның жалпы алуантүрлілігінің 0,27%-ын құрайды).Өзіндік ерекшелігі – сүректі өсімдіктердің рөлінің төмен болуы және шөптесін өсімдіктердің айтарлықтай басым болуы.

Қорықтың фаунасы өте бай. Тіркелген құс түрлерінің ішінен Қазақстанның Қызыл кітабына 35 түрі кіреді. 18 түрі ұя салады: бұйра және қызғылт бірқазандар, қалбағай, сұңқылдақ аққу, ақ көзді сүңгуір, ақбас үйрек, дала бүркіті, бүркіт-қарақұс, ителгі, сұр тырна, ақбас тырна, дуадақ, безгелдек, тарғақ, қарабас өгізшағала, қарабауыр бұлдырық, қылаңтөс және үкі. Қоқиқаздың ұя салуы Шалқар-Теңіз және Жаманкөл көлдерінде байқалды. Торғайдың төменгі ағысында қарабайлар ұя салды.

2025–2026 жылдардағы өзекті оқиғалар. «Алтын Дала» резерваты сирек кездесетін тұяқты жануарлар түрлерін қайтара жерсіндіру бойынша негізгі алаңға айналды. 2025 жылы Қызыл кітапқа енгізілген құландар (Equus hemionus) бір жыл бойы қоршауларда бейімделу кезеңінен өткеннен кейін резерват аумағына жіберілді. Ал 2026 жылғы мамырда Еуропадан әкелінген Керқұланның (Equus ferus przewalskii) төрт дарағынан тұратын топ табиғи ортаға жіберілді. Алдағы жылдары резерватқа шамамен 100 дарақты қоныстандыру жоспарлануда.

Сонымен қатар, 2026 жылы резерват экологиялық туризмді дамыту мақсатында бизнес өкілдерімен ынтымақтастыққа дайын екенін мәлімдеді: кемпингтер, глэмпингтер, визит-орталықтар және экологиялық маршруттар құру жоспарлануда.

Михайловский мемлекеттік табиғи қорықша (зоологиялық)

Михайловский қорығы Қарабалық ауданында алты мемлекеттік орман саяжайының аумағында орналасқан: Кидралинская (12,4 мың га), Михайловская (0,5 мың га), Қарадумовская (8,9 мың га), Байкадамовская (31,9 мың га), Николаевская (19,3 мың га) және Куканская (3,8 мың га). Қорық ауылдық округтердің жерлерімен және Ресей Федерациясымен шектеседі.

Флора. Қорықтың ормандары қалдық қарағайлы ормандары бар бейтиптік тоғайлы көктерек және қайың ормандарының Жайық-Обаған провинциясына жатады. Аумақта түкті қайың (Betula pubescens) және салпыншақ қайың (Betula pendula), діріл дек терек (Populus tremula), бес талды тал (Salix pentandra), сондай-ақ кәдімгі қарағай, Сібір балқарағайы, татар үйеңкі, күл жапырақты үйеңкі және күл ағашының орман

дақылдары өседі. Бұталардың ішінде ирекжиекті тобылғы (Spiraea crenata), татар ұшқаты (Lonicera tatarica), дала шиесі (cerasus fruticosa), орыс гүлбұршағы (Chamaecytisus ruthenicus), сары қарағаң (Caragana arborescens) және шырғанақ (Hippophae rhamnoides) атап өткен. Соңғы екеуі орман дақылдары түрінде өседі.

Шөптесін жамылғысықауырсын селеуден (Stipa pennata), тырса(Stipa capillata), көкшіл шисабақтан (Koeleria glauca), құрғақ айрауықтан (Calamagrostis epigeios), доңыз қияқөлеңнен (Phleum pratense), ащы жусаннан (Carex praecox), қасқыржем жусаннан (Asparagus officinalis), кәдімгі сылдыршөптен (Oberna behen), сарғайған құндызшөптен (Pulsatilla flavescens), дәрілік сиырсілекей шөбінінен (Sanguisorba officinalis), сұр-жасыл шытыршадан (Berteroa incana), түзу қазтабаннан (Potentilla erecta), кәдімгі жебіршөптен (Thymus vulgaris), жұмсақ төсектен (Galium mollugo), кәдімгі мыңжапырақтан (Achillea millefolium) және басқа түрлеріннен тұрады.

Қорықтың фаунасы алуан түрлі. Сүтқоректілерден бұлан, сібір елігі, жабайы қабан, қасқыр, қорсақ, дала сасықкүзені, түлкі, борсық, орман сусары, ондатра, жанаттәрізді ит, ақ қоян мен ор қоян, кірпі, сондай-ақ тышқан тәрізді кемірғіштермекендейді. Құстардың ішінде құр қоразы (lyrurus tetrix), ақ (Lagopus lagopus) және сұр (Perdix perdix) шілдер қорғалады. Құстардың басқа түрлерінен қарғалар, сондай-ақ суда жүзетін - аққулар, сұр қаздар, әр түрлі үйректер кездеседі. Сондай-ақ, құтандар, тырналар, көптеген торғайлар мен шалшықшылар бар.

Көлдерде аққулар, сұр қаз, әр түрлі үйректер, аққұтандар, тырналар мекендейді. Торғайтектестер мен шалшықшылар көп. Бауырымен жорғалаушылардан секіргіш кесіртке (Lacerta agilis), кәдімгі сарыбасжылан (Natrix natrix), дала сұржыланы (Vipera ursinii); қосмекенділерден — сұр бақа (Bufo bufo) және көл бақасы (pelophylax ridibundus) кездеседі..

Қазақстанның Қызыл кітабына енгізілген түрлердің ішінде:орман сусары (Martes martes), бүркіт (Aquila chrysaetus), қарақұс (Aquila heliaca), сұр тырна (Grus grus), ақбас тырна (Anthropoides virgo), сұңқылдақ аққу (Cygnus sudpis) және кіші аққу (Cygnus bewickii), сондай-ақ сары құтан (Ardeola ralloides), кейде кездесетін ақ құйрықты субүркіт (Haliaeetus albicilla) аталып өтті.

Таунсор мемлекеттік табиғи қорығы (зоологиялық)

Таунсор қорығы 1974 жылы облыстық маңызы бар қорық ретінде құрылды. Қостанай облысы Қамысты ауданында орналасқан. Тұщы, тұздылау және тұзды көлдер мен батпақты алқаптар жүйесінен тұрады, оларда әртүрлі типтегі қамыс қопалары тән. Қорық көлдері Сыпсынағаш ойпатының батыс беткейінің етегіндегі Таунсор ойпатындағы ең үлкен сулы-батпақты алқапты құрайды.

Флора. Суайрықтар қиылысатын жерлерде псаммофитті әртүрлі шөптесін өсімдіктерге бай бозды-ақселеулі және тырсалы-ақселеулі далаларды көруге болады. Шұңқырлардың еңістері мен тайыз ойпаңдарында тобылғы (Spiraea sp.) мен итмұрын(Rosa sp.) өседі. Қаиндысор көлінің жағалауындағы жырада далалық

ландшафттары үшін аса сирек кездесетінкөктерек тоғайлары кездеседі. Тұздылау көлдердің кеуіп бара жатқан жағажайларын галофитті өсімдіктер қауымдастықтары алып жатыр. Олар жоғарырақ бөліктерде галофитті-алуан шөпті топтарға және шалғындық қауымдастықтарға ауысады. Тұздылау су айдындарының жағалауларында сораңды, алаботалы және сарсазандық қауымдастықтар басым.Сазды жерлердің шығып жатқан тұстарында бұйырғын (Anabasis salsa) мен қара жусан (Artemisia pauciflora)жиі кездеседі.Тұщы көлдерге қамыс, қоға (Scirpus sp.) және құрақ (Typha sp.) араласқан жағалаулық қопалар тән. Қорық аумағында сирек кездесетін түрлердің бірі – дірілдек көктерек (Populus tremula).

Фаунасы омыртқалы жануарлардың 170-тен астам түрін қамтиды, оның ішінде сүтқоректілердің 30 түрі және құстардың 134 түрі бар. Қосмекенділер мен бауырымен жорғалаушылардың 5 түрі кездеседі: жасыл құрбақа (Bufotes viridis), сүйіртұмсық бақа (Rana arvalis), дала сұржыланы (Vipera ursinii), секіргіш кесіртке (Lacerta agilis) және әртүрлі түсті кесірт(Eremias arguta).Жыртқыш сүтқоректілерден қасқыр, түлкі, қарсақ, дала күзені, борсық, аққіс және аққалақ; тұяқтылардан- қабан мекендейді. Негізгі фондық түрлерге кеміргіштер жатады: зорман (Spermophilus major), дала тышқаншасы (Sicista subtilis), Эверсманн аламаны.

Ұя салатын құстардың ішінде ең көп таралған дала түрлері: дала жадырағы(Anthus campestris), дала бозторғайы(Alauda arvensis), қара бозторғай(Melanocorypha yeltoniensis), көдімгі шақшақай(Oenanthe oenanthe). Сұр шіл, бөдене (Coturnix coturnix), безгелдек (Tetrax tetrax), сұлу тырна (Anthropoides virgo), дала құладыны (Circus macrourus) және шалғын құладыны (Circus pygargus) ұялайды. Тұщы көлдерде, өзектер мен батпақты алқаптарда суда жүзетін және су маңындағы құстардың 60-тан астам түрі тіркелген.

2026 жылғы сәуірде Тоунсор мемлекеттік табиғи қорықтың аумағында Науырзым мемлекеттік табиғи қорығы және Қазақстанның биоалуантүрлілігін сақтау қауымдастығымен бірлесіп жануарлар дүниесіне мониторинг жүргізілді. Жұмыс барысында құстардың 69 түрі есепке алынып, олардың жалпы саны 4 мыңнан астам дарақты құрады. Олардың қатарында сирек кездесетін түрлер: бұйра бірқазан, сұңқылдақ ақкү, дала қыраны, аққұйрықты субүркіті, сұр тырна, ақбас тырна, қылаңтөс және қарабас өгізшағалатіркелді.

Жарсор-Орқаш мемлекеттік табиғи қорығы (зоологиялық)

Қорық Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2008 жылғы 11 маусымдағы № 570 қаулысымен ұйымдастырылып, Науырзым мемлекеттік табиғи қорығының басқаруында. 2009 жылы қорық халықаралық маңызы бар сулы-батпақты жерлер тізіміне енді. Қорықтың жалпы ауданы 29 344,1 гектарды құрайды, оның 3 700 гектары көлдер акваториясының астында орналасқан. Қорықтың аумағы Қостанай облысы Қамысты ауданының оңтүстік-шығысында орналасқан және өңірдің суда жүзетін құстар үшін маңызды сулы-батпақты жерлерінің бірі ретінде бөлінген. 2006 жылы қорық Қазақстанның негізгі орнитологиялық аумақтарының тізіміне ресми түрде енгізілді.

Флора. Сыпсынағаш ойысының суайрықтарында псаммофитті алуан шөптесін өсімдіктерге бай(Helichrysum arenarium, Centaurea sibirica, C. scabiosa, Potentilla glaucescens, Astragalus rupifragus, A. physodes, Linaria genistifolia) алуан шөпті-құмды және қара-құмды (Stipa pennata, S. capillata, Agropyron fragile, Koeleria glauca) далалар таралған. Өсімдік жамылғысының өзіндік ерекшелігін ареалының шығыс шекарасында өсетін орыс гүлбұршағы (Chamaecytisus ruthenicus), сондай-ақ тобылғы (Spiraea sp.) мен итмұрын (Rosa sp.) қопалары айқындайды.

Өсімдік жамылғысына өзіндік ерекшелік беретін орыс гүлбұршағы (Chamaecytisus ruthenicus), ол далада анда-санда кездеседі және ареалдың батыс бөлігінде өседі. Сондай-ақ, далада спирея (Spiraea sp.) және итмұрын (Rosa sp.) сияқты басқа бұталардың қопаларын көруге болады.Қазақстанның Қызыл кітабына енгізілген өсімдіктердің ішінен мұнда қауырсынды селеу (Stipa pennata), Шренк қызғалдағы (Tulipa gesneriana), қосгүл(T. biflora) және жатаған(T. patens), құндызшөп(Pulsatilla flavescens), еділдікжанаргүлі (Adonis wolgensis) және Фишер құссүттіген (Ornithogalum fischerianum) өседі.

Қорық фаунасы омыртқалы жануарлардың 190 түрін қамтиды. Сүтқоректілер кемінде 30 түрмен ұсынылған, олардың арасында ұсақ кеміргіштер фондық түрлер болып табылады. Құстар фаунасында 152 түр белгілі, оның ішінде 65–69 түр осы аумақта ұялайды.Сулы-батпақты алқаптарда құстардың 79 түрі тіркелген: сұқсырлар – 5 түр, ескекаяқтылар – 1 түр, құтандар – 5 түр, қазтәрізділер – 24 түр, тырналар мен сутартарлар – 6 түр, шалшықшылар – 29 түр, шағалалар мен қарқылдақтар – 9 түр.

Сирек кездесетін және қорғалатын түрлер. Қорық аумағында Қазақстанның Қызыл кітабына және ХТҚО Қызыл тізіміне енгізілген сирек кездесетін құстар кеңінен таралған: аққұйрықты субүркіті (Haliaeetus albicilla), бүркіт (Aquila chrysaetus), қарақұс (Aquila heliaca), сұр тырна (Grus grus), ақбас тырна (Anthropoides virgo), сұңқылдақ аққу (Cygnus cygnus), кіші аққу (Cygnus bewickii), сары құтан (Ardeola ralloides), орман сусары (Martes martes).Ақ тырна (Grus leucogeranus) жойылып кету қаупі аса жоғары түрлер санатына (Critically Endangered) жатады, ал безгелдек (Vanellus gregarius) және ақбас үйрек (Oxyura leucocephala) жойылып кету қаупі бар түрлер санатына (Endangered) жатады.2026 жылғы сәуірде Жарсор-Орқаш қорығының аумағында ақбөкендердің ірі шоғырлануы байқалды. Олардың арасында аналық дарақтардың саны көп болған, бұл жануарлардың төлдеу кезеңінде осы аумақта шоғырланған болуы мүмкін екенін көрсетеді.

8. ҚОСТАНАЙ ОБЛЫСЫНДА ӨТКІЗІЛЕТІН ТАБИҒАТ ҚОРҒАУ ІС-ШАРАЛАРЫ ТУРАЛЫ АҚПАРАТ

2025 жылға табиғатты қорғау іс-шараларын жүзеге асыруға барлығы 8 225 250 мың теңге бөлінді. 2026 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша 8 102 148 мың теңге игерілді.

254 005 000 «Ормандарды қорғау, күзету, молықтыру және орман өсіру» бюджеттік бағдарламасы бойынша бөлінген бюджет қаражаты басқармаға ведомстволық бағыныcты 11 орман шаруашылығы мекемесінің штат құрамын ұстауға көзделген. Мекемелер орман өрттерінің алдын алуға және оларды жоюға, ормандарды заңсыз ағаш кесуден және орман ауруларынан қорғауға, зақымданған ағаштарды санитариялық мақсатта кесуге, өртке қарсы минералдандырылған жолақтар мен өртке қарсы үзіктер жасауға, ормандарды молықтыру және орман өсіру үшін тәлімбақтарда негізгі орман түзуші ағаш тұқымдарының көшеттерін өсіруге және басқа да іс-шараларға бағытталған жұмыстарды жүзеге асырады.

Орман мекемелері ормандарды орман заңнамасын бұзудың барлық түрлерінен қорғауды қамтамасыз етеді. Өткен кезеңде мемлекеттік орман қоры аумағында 1 646 рейд жүргізіліп, заңсыз ағаш кесудің 87 фактісі тіркелді, келтірілген залалдың сомасы 29 807 мың теңгені құрады.

254 006 000 «Жануарлар дүниесін қорғау» бюджеттік бағдарламасы шеңберінде бекітіліп берілген мекемелердің аумағында жануарлар дүниесін қорғауды, биотехникалық және аңшылық шаруашылығы іс-шараларын жүзеге асыратын мемлекеттік инспекторлар мен аңшылықтанушылардың штаттарын ұстау көзделген.

254 008 000 «Қоршаған ортаны қорғау жөніндегі іс-шаралар» бюджеттік бағдарламасы шеңберінде мынадай іс-шаралар көзделген:

- LED экрандарда онлайн трансляциялау және нақты уақыт режимінде атмосфералық ауа сапасының мониторингін трансляциялау жөніндегі бағдарламалық қамтамасыз етуді сүйемелдеу арқылы атмосфералық ауаның жай-күйі туралы әлеуметтік ақпаратты орналастыру жөніндегі қызметтер. Іс-шараны іске асыру үшін «Ертіс медиа» ЖК-мен 24.02.2025 жылғы №6 шарт жасалды. Осы іс-шара шеңберінде «Қазгидромет» ШЖҚ РМК серверінен «Kostanay Plaza» СОО LED-экранына ауаның негізгі бес ластаушы заттарының (өлшенген бөлшектер, көміртегі оксиді, күкірт диоксиді, оксид және азот диоксиді) концентрациясы бойынша ақпаратты онлайн-трансляциялау жүзеге асырылды;

- Экологиялық брошюраны әзірлеу және басып шығару. «Мүгедектер және әлеуметтік бейімдеу қоғамымен» 04.03.2025 жылғы № 13 шарт жасалды. «Қостанай облысының экологиялық жағдайы» брошюрасы 1000 дана тиражбен шығарылды (500 мемлекеттік тілде және 500 орыс тілінде), олар студенттер мен оқушыларға арналған әдістемелік құрал ретінде облыстың оқу орындарына берілді;

- Қоршаған орта сапасының нысаналы көрсеткіштерінің мониторингі. «ГЭСПОЛ» ЖШС-мен 22.04.2025 жылғы № 25 шарт жасалды. Іс-шара шеңберінде облыс аудандары мен қалаларының су ресурстарының, атмосфералық ауаның және топырақтың жай-күйіне мониторинг жүргізіледі;

- Экологиялық насихат бойынша іс-шаралар өткізу. «Neco «Экологиялық клубы» қоғамдық қорымен 23.04.2025 жылғы № 22 шарт жасалды. Жобаның мақсаты су ресурстарын ұтымды пайдалану, орман экожүйелерін сақтау, сондай-ақ қоршаған

ортаға теріс әсерді азайту мақсатында тұрмыстық қатты қалдықтарды бөлек жинау практикасын енгізу мәселелерінде халықтың экологиялық сана деңгейін арттыру болып табылады.

2025 жылы жоба шеңберінде ақпараттық-ағартушылық және тәжірибеге бағдарланған іс-шаралар кешені іске асырылды:

1. Бұқаралық ақпарат құралдары мен интернет-ресурстарды қоса алғанда, ақпараттық өріске кейіннен орналастыра және тарата отырып, экологиялық бағыттағы тақырыптық бейнероликтер әзірленді.

2. Халықты табиғатты қорғау қызметіне тартуға және экологиялық жауапты мінез-құлықты насихаттауға бағытталған плоггинг-жүгіру ұйымдастырылды.

3. Қостанай облысының оқу орындарында білім алушылардың табиғатты ұтымды пайдалану қағидаттарын түсінуін қалыптастыруға бағытталған «Шекарасыз табиғат — орман, су, тазалық» экологиялық сағаты өткізілді.

4. Мемлекеттік органдар үшін кәсіби қызметте ресурс үнемдеу тәсілдерін таратуға бағытталған «Жасыл кеңсе» қағидаттарын енгізу» интерактиві өткізілді.

5. Жастардың экологиялық ойлауы мен бастамашылығын дамыту мақсатында: «Отсыз орман — қауіпсіз болашақ» тақырыбында мектеп оқушылары арасында бейнероликтер байқауы; Қостанай облысының оқу орындары арасында экологиялық идеялар мен жобалар байқауы; мектептердің, колледждердің, жоғары оқу орындарының, сондай-ақ коммерциялық және коммерциялық емес ұйымдардың қатысуымен макулатура мен пайдаланылған батареяларды жинау бойынша конкурстар болды.

6. Халықтың экологиялық хабардар болу деңгейін арттыру үшін жердің қатты тұрмыстық қалдықтармен ластануын болдырмау, су ресурстарын ұқыпты пайдалану және орман өрттерінің алдын алу мәселелері бойынша викторина өткізілді.

7. Жобаның іс-шаралары бұқаралық ақпарат құралдарында, соның ішінде баспа басылымдарындағы жарияланымдарда, телевизиялық сюжеттерде және интернет-ресурстардағы материалдарда ақпараттық қамтумен сүйемелденді.

Жобаны іске асыру 2025 жылы 300 000-нан астам бенефициарды қамтыды.

- Қостанай қ., бұрынғы мыс-аммиак өндірісі зауытының өнеркәсіптік ағындары жинақтағышының әсерін мониторингтеу. «EcoProf KZ» ЖШС-мен шарт жасалды. Зерттеу мақсаты: бұрынғы химиялық талшық зауытының өндірістік ағындарын сақтайтын аудандағы топырақ, жер асты және жер үсті суларының сапасын бақылау. Өндірістік ағындардың көпжылдық төгінділерінің әсерін бағалау, топырақта, жер асты және жер үсті суларында мыспен және ілеспе токсикант металдармен «Тарихи ластану» ауқымын белгілеу үшін жұмыстар жүргізу қажет.

Сонымен қатар, бюджеттік бағдарлама шеңберінде су экожүйелерін сақтау бойынша жұмыстар жүргізілуде:

- Кундызды өзенінің түбіне техникалық зерттеу жүргізу. 2025 жылғы 20 тамызда «Tender Consulting Company» ЖШС-мен №51 шартжасалды;

- Қостанай облысы Қарасу ауданының Новоселовка ауылы маңындағы Құндызды өзенін су басу қаупінің алдын алу мақсатында тазарту. «ЕвроЖоба – К» ЖШС-мен шарт жасалды. Іс-шара Қарасу ауданының Новоселовка ауылының субасу қаупінің алдын алуға бағытталған.

254 032 000 «Ведомстволық бағынысты мемлекеттік мекемелердің күрделі шығыстары» бюджеттік бағдарламасы бойынша қаражат орман шаруашылығы мекемелерін материалдық-техникалық жарақтандыруға бағытталды.

254 113 000 «Төмен тұрған бюджеттерге берілетін нысаналы ағымдағы трансферттер» бюджеттік бағдарламасы бойынша Қарасу ауданының Октябрьское ауылындағы Тімтуір өзеніндегі су қоймасының екінші табалдырығын қалпына келтіруге, Жітіқара ауданының Забеловка ауылы аумағындағы жағалауды нығайту жұмыстарына, Саға ауылы, Тауыш ауылы (оның ішінде су станциясынан Қисыққарасуға дейін), Тентексай ауылы, Қолқамыс ауылы, Шеген ауылы, Сарысу ауылы учаскелерінде жағалауды нығайту жұмыстарына, Қостанай ауданының Алтынарин ауылының сыртындағы көлді тазарту және жағалау аймағын үйіндімен қоршау арқылы абаттандыруға, сондай-ақ Қарасу ауданының Қарамырза ауылынан суды бұру және бөгетті көтеру жөніндегі жер жұмыстарына, Ілияс Омаров атындағы ауылды үйіндімен қоршау және Обаған өзенінің арнасын тазарту жөніндегі жер жұмыстарына және Әулиекөл ауданының Теректі өзеніндегі бөгетті күрделі жөндеуге қаражат көзделген.

Сондай-ақ осы бағдарлама шеңберінде Жітіқара қаласындағы «Иловаягора» техногендік минералдық түзілімін рекультивациялау жұмыстары жоспарланған.

254 114 000 «Төмен тұрған бюджеттерге берілетін нысаналы даму трансферттері» бюджеттік бағдарламасы бойынша «Қостанай облысы Қарасу ауданы Степное ауылында апатты су ағызғышы бар гидротехникалық құрылыс салу» және «Қостанай ауданы Мичурин ауылында қоршау бөгетін салу» жобаларына сараптама қорытындысын алу бойынша қызметтерді төлеуге қаражат көзделген.

17-кесте – Қостанай облысының ірі кәсіпорындарының 2025 жылы табиғатты қорғау іс-шараларын жүргізуге жұмсаған шығындары

Кәсіпорынның атауы	Игерілген қаражаттың нақты сомасы, мың теңге
«ССКӨБ» АҚ	497 175,27
«ҚА» АҚ филиалы КБКБ	1 605 589,10
«Варваринское» АҚ	123 390,00
«Қостанай минералдары» АҚ	185 098,40
«Өркен» ЖШС	99 221,20
«ОГК-2» ААҚ филиалы-Троицкая МАЭС.	223 846,25
«ҚТЭК» МКК	363 741,61
«Лисаковскгоркоммунэнерго» МКК	59 578,83
«Жітіқаракоммунэнерго» МКК	5 975,00
«Арқалық ОЭК» МКК	3 535,57
«Қостанай-Су» МКК	90 847,39
«Рудный Су Арнасы» ЖШС	183 503,00
«Тазалық-2012» ЖШС	1 250,00
БАРЛЫҒЫ	3 442 751,62

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ДЕРЕККӨЗДЕР ТІЗІМІ

1. «Қазгидромет» ШЖҚ РМК. 2017–2025 жж «ҚР қоршаған ортасының жай-күйі туралы» ақпараттық бюллетені.

2. Су ресурстары туралы ақпаратты Қазақстан Республикасы Су ресурстары және ирригация министрлігі Су ресурстарын реттеу, қорғау және пайдалану комитетінің Су ресурстарын реттеу, қорғау және пайдалану жөніндегі «Тобыл-Торғай бассейндік су инспекциясы» РММ ұсынды (09.06.2026 жылғы шығыс №ЖТ-2026-02371594).

3. Жерасты сулары туралы ақпаратты «Ұлттық геологиялық қызмет» АҚ ұсынды («Кәдеге жаратылған және көмілген қалдықтардың жалпы көлемі», 19.06.2025 ж.).

4. Мемлекеттік орман қорының жай-күйі және оны молықтыру туралы ақпаратты «Қостанай облыстық аумақтық орман шаруашылығы және жануарлар дүниесі инспекциясы» РММ ұсынды («Кәдеге жаратылған және көмілген қалдықтардың жалпы көлемі», 12.06.2026 ж.).

5. Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігі Ұлттық статистика бюросының Қостанай облысы бойынша департаментінің ақпараттық бюллетеньдері (2020, 2021, 2022, 2023, 2024, 2025 жж.):

- «Қостанай облысындағы атмосфералық ауаны қорғаудың жай-күйі туралы»;
- «Қостанай облысы өнеркәсібі жұмысының негізгі көрсеткіштері»;
- «Кәдеге жаратылған және көмілген қалдықтардың жалпы көлемі».

6. Экологиялық жағдай туралы ақпаратты Қазақстан Республикасы Экология және табиғи ресурстар министрлігі Экологиялық реттеу және бақылау комитетінің «Қостанай облысы бойынша экология департаменті» РММ ұсынды (17.06.2025 жылғы шығыс №ЖТ-2026-02478782).

7. «Қостанай облысының жер ресурстары» брошюрасын Қостанай облысы әкімдігінің «Ауыл шаруашылығы және жер қатынастары басқармасы» ММ ұсынды.

8. Жерасты суларының ластануы туралы ақпаратты «Ұлттық геологиялық қызмет» АҚ ұсынды (04.06.2026 жылғы шығыс №ЖТ-2026-02371594/3).

9. Қостанай облысының экологиялық проблемаларының тізілімі (2025 жылғы 23 қаңтардағы жағдай бойынша).

10. Интернет-ресурстар: сайттар: https://stat.gov.kz, https://www.gov.kz, https://www.gharysh.kz/, https://www.oopt.kz, https://onesoil.ai/ru, https://www.plantarium.ru, https://www.gov.kz/memleket/entities/stat/press/news/details/1034632?lang=ru, https://www.gov.kz/memleket/entities/kostanay/activities/520